

ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΤΕΓΜ&Δ ΠΜΣ

Πτυχιακή Εργασία

Επιτροπή Εποπτείας:

Πασχάλης Νικολάου

Νικόλαος Παπαδημητρίου

Βιλελμίνη Σωσώνη

**Εξέλιξη του Μυθιστορήματος στη Βικτωριανή Αγγλία
Μετάφραση και σχολιασμός του τρίτου κεφαλαίου από
το βιβλίο του Daniel Pool**

**Dickens' Fur Coat and Charlotte's Unanswered
Letters (1997)**

27/3/2018

Ουρανία Καραντζένη Α.Μ. Ξ 2015 318

Εξέλιξη του Μυθιστορήματος στη Βικτωριανή Αγγλία
Μετάφραση και σχολιασμός του τρίτου κεφαλαίου από το βιβλίο του
Daniel Pool
Dickens' Fur Coat and Charlotte's Unanswered Letters (1997)

Περιεχόμενα

Περίληψη / Abstract	σελ.3
Η Βικτωριανή Εποχή και το Μυθιστόρημα. Το μυθιστόρημα στην Ελλάδα.....	σελ.4-11
Μετάφραση.....	σελ.12-37
Μεταφραστικός σχολιασμός.....	σελ.38-53
Επίλογος	σελ.54-55
Βιβλιογραφία	σελ.56-60
Index	σελ.61-65
Παράρτημα: Πρωτότυπο κείμενο	

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αυτή η εργασία βασίστηκε στη μελέτη του βιβλίου του Daniel Pool *Dickens' Fur Coat and Charlotte's Unanswered Letters*. Έγινε μια σύντομη παρουσίαση της εξέλιξης του μυθιστορήματος κατά τη βικτωριανή εποχή, εστιάζοντας κυρίως στην αμφίδρομη σχέση που αναπτύχθηκε μεταξύ της νέας οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας και της πορείας που διέγραψε το μυθιστόρημα. Εκ παραλλήλου παρουσιάστηκε μια πολύ σύντομη εικόνα της κατάστασης της αφηγηματικής πεζογραφίας στην Ελλάδα κατά την ίδια εποχή. Στη συνέχεια, μεταφράστηκε το τρίτο κεφάλαιο του βιβλίου το οποίο αναφέρεται κατά κύριο λόγο στις γυναίκες μυθιστοριογράφους και επιχειρεί να σκιαγραφήσει το κοινωνικό πλαίσιο που επηρέασε τον ψυχισμό και τις λογοτεχνικές επιλογές τους. Ακολουθεί ο μεταφραστικός σχολιασμός που πραγματεύεται τις ιδιαιτερότητες του κειμένου και τις μεθόδους που χρησιμοποιήθηκαν για την απόδοσή του.

ABSTRACT

This dissertation was based on Daniel Pool's book *Dickens' Fur Coat and Charlotte's Unanswered Letters*, which ventures in a relaxed and unaffected tone to present readers with the development of novel writing in Victorian England. Studying the book I tried to reconstruct this development and focus on the reciprocal relation between the socio - cultural advancements of the time and the way the novel emerged through them. Very briefly I presented the status of prose in Greece during the same period. In the aftermath, I translated the third chapter of the book which focuses basically on women writers trying to account for their frame of mind and their literary choices. The translation is followed by a commentary on the difficulties and particularities of the text and the methods I employed to deal with it.

Η Βικτωριανή Εποχή και το Μυθιστόρημα Το Μυθιστόρημα στην Ελλάδα

«Η εξέλιξη του μυθιστορήματος είναι μια ιστορία επιτυχίας που μας συναρπάζει, Από την ταπεινή απαρχή του και μέχρι σήμερα, έχει επιδείξει μια απaráμιλλη ικανότητα να προσαρμόζεται, να καινοτομεί, να εξαπλώνεται και να κυριαρχεί. Σε κάθε κρίσιμη καμπή του χρόνου, έχει βρει τους πιο ευφυείς και αποτελεσματικούς τρόπους για να επαναεπιβεβαιώνει τη θέση του στον ευρύ χώρο του πολιτισμού.» Με αυτά τα λόγια παρουσιάζει τη δυναμική του μυθιστορήματος ο Thomas G. Pavel στην εισαγωγή του βιβλίου του *The lives of the Novel. A History*¹.

Από την άλλη πλευρά, το 1897, ο Αμερικανός συγγραφέας Mark Twain επισκεπτόμενος την Αγγλία για τον εορτασμό των εξήντα χρόνων στο θρόνο της Βασίλισσας Βικτωρίας, παρατήρησε: « Η Βρετανία γράφει μια ιστορία δύο χιλιάδων ετών. Ωστόσο, με πολλούς τρόπους ο κόσμος προχώρησε πολύ περισσότερο μετά τη γέννηση της Βασίλισσας από ότι είχε προχωρήσει όλα τα προηγούμενα δύο χιλιάδες χρόνια μαζί.²» Και αυτό, πράγματι, περιέγραφε κυριολεκτικά την Αγγλία της εποχής εκείνης. Στα χρόνια της βασιλείας της Βικτωρίας (1837-1901) η χώρα έφτασε στο απόγειο της προόδου της και καθιερώθηκε ως παγκόσμια δύναμη.

Έχουμε, λοιπόν, δύο συνιστώσες δυναμικής εξέλιξης, το μυθιστόρημα και τη νέα κοινωνική, πολιτική και οικονομική πραγματικότητα που συναντήθηκαν και η μία περιέγραψε, εξέφρασε, ρύθμισε και συντόνισε την άλλη.

Οι ιστορικές συνθήκες το όρισαν έτσι ώστε από μια κοινωνία βασισμένη στη γαιοκτησία, η Αγγλία δραστικά και αστραπιαία πέρασε σε μια μοντέρνα, αστική οικονομία βασισμένη στο εμπόριο και τη βιομηχανία. «Ζούμε τη ζωή τριακοσίων χρόνων μέσα σε τριάντα μόνο χρόνια³», είπε εύστοχα ο λόγιος Dr Thomas Arnold αναλογιζόμενος τις ραγδαίες εξελίξεις που συντελέστηκαν: η εκτενής χρήση των ατμομηχανών που βελτίωσε τη σιδηροδρομική και ναυτιλιακή συγκοινωνία, την υφαντουργία και τυπογραφία, η εφεύρεση του τηλέγραφου και των διηπειρωτικών επικοινωνιών, της φωτογραφίας, των αναισθητικών και όλες οι άλλες επιστημονικές ανακαλύψεις.

¹ Pavel G. Thomas, (2003), *The Lives of the Novel, A History*, Princeton University Press

² Από Abrams M.H.επιμ., (1986), *The Norton Anthology of English Literature, Volume 2*, W.W. Norton & Company, σελ. 917

³ Abrams M.H.επιμ., (1986), *The Norton Anthology of English Literature, Volume 2*, W.W. Norton & Company, σελ. 918

Και μέσα σε αυτό το περιβάλλον ακμής το μυθιστόρημα διαγράφει τη δική του πορεία. Αναπροσαρμόζεται για να ταιριάξει με τους καιρούς αλλά γίνεται ταυτόχρονα το εργαλείο που τους περιγράφει. Πρόκειται για μια αμφίδρομη σχέση. Ο Walter Bagehot, δημοσιογράφος και δοκιμιογράφος της εποχής επαινεί τον Dickens ότι ήταν ένας «ξεχωριστός ανταποκριτής της εποχής του για τους μεταγενέστερους.» Και το ίδιο ίσχυε και για άλλους σύγχρονους συγγραφείς οι οποίοι την περιέγραψαν με σχολαστικό, λεπτομερή ρεαλισμό⁴.

Η δυική αυτή σχέση αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης για πολλούς. Μεταξύ αυτών και ο Daniel Pool. Είναι αμερικανός, διδάσκει νομικά στην Ν. Υόρκη και εξασκεί δικηγορία. Έχει επίσης διδακτορικό στις Πολιτικές Επιστήμες. Από ότι φαίνεται, όμως, η Βικτωριανή εποχή του ασκεί μεγάλη γοητεία. Τα δύο από τα τρία βιβλία του αναφέρονται σε αυτή. Το μεν πρώτο (*What Jane Austen Read and Charles Dickens Knew*, Simon & Schuster, 1993) ασχολείται με τα ήθη και τα έθιμα της εποχής. Το δεύτερο (*Dickens' Fur Coat and Charlotte's Unanswered Letters*, Harper & Collins Pub., 1997) περιγράφει αυτήν ακριβώς την αμφίδρομη σχέση μεταξύ μυθιστορήματος και Βικτωριανής κοινωνίας.

Στην εισαγωγή του δεύτερου βιβλίου του εξηγεί τι τον θέλγει στα κλασικά αριστουργήματα της Βικτωριανής εποχής: «παραμένουν», λέει «η λυδία λίθος της αίσθησης της λογοτεχνικής αξίας και του τι αντέχει στον χώρο της μυθοπλασίας.»

Και συνεχίζει για να δώσει το στίγμα της δικής του προσέγγισης: «Η βιομηχανία που παρήγαγε τα μεγάλα βικτωριανά μυθιστορήματα και τα περίπου σαράντα με πενήντα χιλιάδες άλλα μυθιστορήματα που εκδόθηκαν κατά τη διάρκεια της βασιλείας της Βικτωρίας ήταν μια σύμπραξη εκδοτών, συγγραφέων και ισχυρών διανομέων βιβλίων. Αυτό το βιβλίο είναι η ιστορία του πως αυτή η βιομηχανία αναδύθηκε από την αφάνεια και, σε ορισμένες περιπτώσεις από την αισχύνη για να κυριαρχήσει στην Αγγλική λογοτεχνία και, για ένα διάστημα, στην παγκόσμια λογοτεχνία.»

Έτσι, αναζητώντας τις πληροφορίες του στην επιστολογραφία των πρωταγωνιστών της εποχής και του περιβάλλοντός τους προσπαθεί να ανασυνθέσει την πραγματικότητα, να ιχνογραφήσει τα δεδομένα του κοινωνικού πλαισίου που τη οριοθέτησαν, να μελετήσει τον ψυχισμό των συγγραφέων που καθόρισαν το λογοτεχνικό ύφος του 19^{ου} αιώνα, να αποκωδικοποιήσει τη στάση τους και τις επιλογές τους.

⁴ Abrams M.H.επιμ., (1986), *The Norton Anthology of English Literature, Volume 2*, W.W. Norton & Company, σελ. 922

Μας διηγείται, λοιπόν, μια ενδιαφέρουσα ιστορία για το πώς το μυθιστόρημα εξελίχτηκε λέγοντας ότι επτά χρόνια πριν από τη βασιλεία της Βικτώριας (1830) και της έκδοσης του πρώτου βιβλίου του Dickens, *The Pickwick Papers*, υπήρχαν μόνο 1100 βιβλία όλων των ειδών και η μέση έκδοση ενός μυθιστορήματος αριθμούσε 750-1200 αντίγραφα. Πολύ μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού ήταν αναλφάβητο (μεταξύ των εγγάμων του Lancashire, μόνο το ένα τρίτο των ανδρών και οι μισές γυναίκες ήταν σε θέση να γράφουν το όνομά τους) άρα η ζήτηση για βιβλία ήταν ελάχιστη. Επίσης, τα πρωτόγονα τυπογραφικά μέσα καθιστούσαν τα βιβλία πολύ ακριβά, κάτι σαν είδος πολυτελείας. Τα βιβλία ‘τα έπιπλα των πλουσίων’ στόλιζαν τις βιβλιοθήκες τους αποτελώντας ένδειξη του πλούτου τους. Όλοι οι υπόλοιποι νοίκιαζαν βιβλία από ιδιωτικές δανειστικές βιβλιοθήκες. Το 1821 υπολογίζεται ότι υπήρχαν στη χώρα 1500 τέτοιες βιβλιοθήκες με 10000 κανονικούς και άλλους τόσους περιστασιακούς πελάτες. Αλλά και στο τέλος του αιώνα, όταν το σύστημα ήταν πια σε παρακμή, εξακολουθούσαν να αριθμούν 60000 συνδρομητές. Όπως είναι φυσικό αυτές προσπαθούσαν να διατηρήσουν την τιμή του βιβλίου υψηλή ώστε ο κόσμος να εξακολουθεί να δανείζεται.

Την εποχή, λοιπόν, που το μυθιστόρημα απευθύνονταν σε μια αγοραστική ελίτ, πάντα σύστοιχο με τις τάσεις της εποχής, είχε μια θεματογραφία⁵ που αφορούσε τις ζωές των αριστοκρατών και της ανερχόμενης μεσαίας τάξης, που είχε αποκτήσει χρήματα κατά τους Ναπολεόντειους πολέμους, εγκαταλείποντας τα ιστορικά θέματα με τα οποία καταπιάνονταν οι συγγραφείς της προηγούμενης περιόδου, όπως ο τόσο δημοφιλής Sir Walter Scott. Οι πιο περιζήτητοι συγγραφείς προέρχονταν από τον χώρο της αριστοκρατίας. Όσοι είχαν πιο ταπεινή καταγωγή κυκλοφορούσαν τα βιβλία τους ανώνυμα ενώ οι εκδότες τους έσπευδαν να υπονοήσουν ότι επρόκειτο για άτομα ιδιαίτερης κομψότητας και ανώτερης καταγωγής.

Οι συγγραφείς ανέπτυσαν το περιεχόμενο των βιβλίων τους έτσι ώστε να καλύπτει την έκταση τριών τόμων και ήταν γνωστά ως ‘τριώροφα’ (three deckers) παίρνοντας το όνομά τους από τα ομώνυμα πλοία του αγγλικού Ναυτικού. Η τρίτομη μορφή προσέφερε ασφαλώς σημαντικά οικονομικά οφέλη στους εκδοτικούς οίκους και τις δανειστικές βιβλιοθήκες.

Είναι, επίσης, ενδιαφέρον ότι στο πλαίσιο του γενικότερου εκμοντερνισμού έχουμε την εισαγωγή εμβρυικών τεχνικών διαφήμισης και προώθησης όπως καταχωρήσεις

⁵ Μυθιστορήματα των ‘ασημένιων μαχαιροπήρουνων’ (silver fork novels)

σε περιοδικά, την πρόσληψη ατόμων που θα μιλούσαν για κάποιο βιβλίο κατά τη διάρκεια ενός δείπνου ή ‘τυχαίες’ αναφορές που άφηναν να εννοηθεί ότι ένα βιβλίο αφορούσε πραγματικά πρόσωπα και καταστάσεις με στόχο τη σκανδαλοθηρία. Την ίδια εποχή η εμφάνισή τους άρχισε να αλλάζει και να βελτιώνεται και πολύ σύντομα τα χαρτονένια εξώφυλλα αντικαταστάθηκαν με υφασμάτινα καλύμματα, υλικό άφθονο και φτηνό λόγω της ανάπτυξης της υφασματοβιομηχανίας. Βέβαια, οι πλούσιοι εξακολουθούσαν να παραγγέλλουν δερματόδετες εκδόσεις.

Ευτυχώς, σύντομα, κάποιοι επεχείρησαν να διευρύνουν το αναγνωστικό κοινό των μυθιστορημάτων. Επειδή το βιβλίο, όμως, εξακολουθούσε να είναι ένα ακριβό προϊόν το μέσον που τους εξασφάλισε αυτήν την επέκταση ήταν το περιοδικό⁶ που ήδη ήταν αρκετά δημοφιλές εξαιτίας των εικονογραφημένων ιστοριών. Τα λογοτεχνικά κείμενα σε συνδυασμό με την εγγράφη εικονογράφηση άρχισαν να δίνουν στο περιοδικό τη μορφή που το απογείωσε. Η πρώτη απόπειρα έγινε από τους Chapman & Hall σε συνεργασία με τον Dickens για την έκδοση του *Pickwick Papers* (1837), το οποίο σταδιακά αποτέλεσε εκδοτικό φαινόμενο.

Μέσα από τα περιοδικά τα κείμενα παρουσιάζονταν σε είκοσι μηνιαία τεύχη των τριάντα δύο σελίδων το καθένα. Αυτό προϋπόθετε έναν συγγραφέα με αυτοπεποίθηση, πειθαρχημένο και φιλόδοξο που αποσκοπούσε να διατηρεί το ενδιαφέρον του κοινού του αμείωτο. Αρετές που, αντίστοιχα, χαρακτήριζαν την ανερχόμενη μεσαία τάξη, που δούλευε ακατάπαυστα μέσα σε έναν ανελέητο ανταγωνιστικό στίβο. Μια μεσαία τάξη που αντικατόπτριζε στην καθημερινότητά της τις επιταγές της εμπορικής της εμπειρίας, που έβλεπε πως η νηφαλιότητα, η σκληρή δουλειά, η αποχή από υλικές απολαύσεις και ίσως ένας ασκητικός κώδικας ζωής απέδιδαν καρπούς.

Με τον Dickens η θεματογραφία του μυθιστορήματος μετατοπίζεται σε πιο σοβαρά θέματα. Ο συγγραφέας μέσα από τα έργα του ασκεί δριμεία κριτική σε όλα τα αρνητικά που προκάλεσε η ταχεία εκβιομηχάνιση της ζωής και η απότομη επικράτηση της τεχνολογίας. Μπορεί η Αγγλία να είχε το προβάδισμα στο εμπόριο και τη βιομηχανία αλλά με πάρα πολύ υψηλό κόστος. Η ύπαιθρος ερημώθηκε, οι τεχνίτες έμειναν χωρίς δουλειά, τα παιδιά τους εξαναγκάστηκαν σε εργασία υπό άθλιες συνθήκες, άνθρωποι πέθαιναν εξασθλιωμένοι σε πτωχοκομεία. Η ελεύθερη αγορά δημιούργησε ανυπόφορες συνθήκες εργασίας μιας και ο μόνος γνώμονας ήταν

⁶ Περιοδικά ευρείας κυκλοφορίας την εποχή εκείνη ήταν το *Fraser's Magazine* και το *Blackwood's Magazine*

το κέρδος. Το μυθιστόρημα αποτελεί ντοκουμέντο των κοινωνικών καταχρήσεων και της καταπάτησης δικαιωμάτων. Δεδομένης, μάλιστα, της υψηλής φορολόγησης των εφημερίδων και ως εκ τούτου της ασύμφορης τιμής τους, πολλές φορές τις αντικατέστησε όσον αφορά τη διερεύνηση και τη δημοσιογραφική κριτική τέτοιων αδικιών. Αλλά πέρα από τις κοινωνικές αναταραχές εξέφρασε αυτήν την αγωνία, τη σύγχυση και τον πεσιμισμό που προκαλεί στον άνθρωπο το άγνωστο, η αίσθηση της απώλειας αυτού που θεωρείται ασφαλές και δοκιμασμένο, η αδυναμία προσαρμογής της ανθρώπινης ψυχής σε εμπειρίες που τον ξεπερνούν και σε αστραπιαίες αλλαγές.

Όμως, όπως συμβαίνει συνήθως, το αναγνωστικό κοινό κουράστηκε από τη ζοφερότητα της θεματογραφίας και, σύντομα (1860), αναζήτησε την έξαψη που προσφέρει το μυθιστόρημα των σκανδάλων και του μυστηρίου (sensation novel) το οποίο επικράτησε για κάποιο διάστημα χωρίς όμως να εγκαταλειφθεί η προηγούμενη θεματική τάση. Αντιθέτως, ακόμη και κατά τα τελευταία χρόνια του αιώνα έχουμε αριστουργήματα που αφορούν την πάλη των ανθρώπων με τις αντίξοες κοινωνικές περιστάσεις μόνο που η δράση πια μεταφέρεται από την αστική στην επαρχιακή Αγγλία⁷.

Περί το 1860 αλλάζει και το περιοδικό τόσο σε μορφή όσο και περιεχόμενο. Άρχισε να μοιάζει περισσότερο με τα σύγχρονα λογοτεχνικά περιοδικά⁸, προσφέροντας περισσότερα από ένα λογοτεχνικά κείμενα ανά τεύχος, ποίηση και άλλα θέματα. Στο μεταξύ, όμως, ήδη με τα ρεαλιστικά μυθιστορήματα και την αρχική μορφή των περιοδικών καθιερωθήκαν μεγάλα ονόματα της αγγλικής λογοτεχνίας όπως ο Dickens και ο Thackeray οι οποίοι απέκτησαν κύρος και φήμη παρόμοια με αυτά των μοντέρνων διασημοτήτων του καλλιτεχνικού χώρου.

Η εποχή, ωστόσο, ανέδειξε και σπουδαίες γυναίκες συγγραφείς που στάθηκαν επάξια στη συγγραφική αρένα και των οποίων η αξία αναγνωρίστηκε από τους εκπροσώπους του άλλου φύλου. Αυτές, όμως, όπως θα δούμε παρακάτω στη μετάφραση του τρίτου κεφαλαίου του βιβλίου, αρνήθηκαν πεισματικά να γράψουν για τα περιοδικά και προτίμησαν τις τρίτομες εκδόσεις.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα ήταν οι αδερφές Brontë και η Marian Evans. Όλες έγραψαν με ψευδώνυμα⁹, συνηθισμένη τακτική ακόμη και για τους άντρες

⁷ Όπως στα βιβλία του Thomas Hardy.

⁸ Τέτοια περιοδικά ήταν το *Household Words* που εξέδιδε ο Dickens, το *All the Year Round* και το περιοδικό του εκδότη της Charlotte Brontë, George Smith, *Cornhill Magazine*.

⁹ Η Charlotte έγραφε ως Currer Bell και οι αδερφές της Emily και Anne με τα ονόματα Ellis και Acton Bell αντίστοιχα. Η Evans χρησιμοποιούσε το ψευδώνυμο George Elliot.

συγγραφείς της εποχής. Αυτό οφείλονταν σε διάφορους λόγους. Αρχικά, η πεζογραφία δεν ήταν τόσο ευυπόληπτη όσο η ποίηση οπότε, για τους άντρες, κυρίως, ήταν θέμα γοήτρου και κύρους. Δεύτερον, και ειδικά όσον αφορούσε τις γυναίκες, ήθελαν να αποφύγουν την προκατάληψη και τον στιγματισμό ιδιαίτερα αν αναφέρονταν σε θέματα που ήταν κατακριτέα από τα αυστηρά ταμπού της βικτωριανής εποχής ή αν είχαν παραβιάσει κάποιους κοινωνικούς κώδικες. Ας μην ξεχνάμε ότι η βικτωριανή κοινωνία χαρακτηρίζονταν από έναν κώδικα πουριτανισμού, ίσως ως ένας μηχανισμός άμυνας στη νέα ρευστή κοινωνία που είχε διαμορφωθεί λόγω των οικονομικών αλλαγών. Χρειάζονταν ένα σταθερό, προκαθορισμένο σύνολο αξιών και τρόπων συμπεριφοράς για να μετρούν τη ζωή τους και τη ζωή των άλλων.

Έτσι, πίσω από αντρικά ψευδώνυμα έγραψαν πολύ σκληρά βιβλία, τόσο με τη γλώσσα που χρησιμοποίησαν όσο και με τις ιδέες που εξέφρασαν. Όταν αποκαλύφθηκαν οι ταυτότητές τους, σόκαραν τους κριτικούς τους γιατί, ίσως, λόγω του ότι οι γυναίκες είχαν περιορισμένες εμπειρίες, τις θεωρούσαν ικανές για τη συγγραφή βιβλίων με οικιακό μόνο περιεχόμενο.

Μελετώντας την εξέλιξη του αγγλικού μυθιστορήματος, εύλογα γεννάται η απορία για το τι συνέβαινε στην Ελλάδα κατά την ίδια χρονική περίοδο. Ποια ήταν η θέση του μυθιστορήματος στη λογοτεχνική ζωή της χώρας;

Η αρχή της αφηγηματικής πεζογραφίας συμπίπτει με την εθνική ανεξαρτησία¹⁰. Η Τουρκοκρατία δεν αποτέλεσε πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη του μυθιστορήματος αλλά και μετά την Επανάσταση δεν ήταν δυνατόν να αναπτυχτεί και να ακμάσει άμεσα η πεζογραφία όπως συνέβαινε στην υπόλοιπη Ευρώπη. Η νεοσύστατη ελληνική κοινωνία ήταν αμόρφωτη και δεν είχε οργανωθεί ακόμη επαρκώς ώστε να μπορέσει να απεικονιστεί μέσα από μυθιστορήματα ή διηγήματα. Την πραγματικότητα της αποτελούσε ο Αγώνας, η Επανάσταση και η κατάσταση που διαμορφώθηκε μετά από αυτή. Τα παραπάνω αποτέλεσαν αρχικά (1830-1850) το κύριο υλικό της λογοτεχνίας μαζί με την ιστορική μυθιστοριογραφία. Ωστόσο, τα επόμενα χρόνια και μέχρι το 1880 η προσπάθεια απεικόνισης της πραγματικότητας αρχίζει να γίνεται ισχυρότερη από την επιθυμία φυγής από αυτή.¹¹ Αυτή η τάση

¹⁰ *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας, τομ. ΣΤ' 1880-1900*, σελ.12

¹¹ *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας, τομ.Γ' 1830-1880*, σελ.10

εκφράζεται μέσα από τα ηθογραφικά πεζογραφήματα που επιχειρούν να περιγράψουν τα κοινωνικά ήθη της εποχής, την ελληνική ύπαιθρο, τους απλοϊκούς κατοίκους της, το βίο του υποκόσμου. Είναι ένα φαινόμενο ελληνικό, αντίστοιχο με τον ρεαλισμό και τον νατουραλισμό της Ευρώπης¹². Θα περάσουν αρκετά χρόνια ακόμη για να εμφανιστεί το 1912 το πρώτο κοινωνικό μυθιστόρημα που θα μας θυμίσει τη θεματογραφία του Dickens¹³.

Όσον αφορά τις γυναίκες συγγραφείς της περιόδου, είναι χαρακτηριστικό ότι προέρχονται είτε από τον ελληνισμό της διασποράς είτε από τον νησιωτικό χώρο. Η καταγωγή τους ήταν ή από αριστοκρατικούς κύκλους ή από λογίους του Διαφωτισμού, όπως οι Φαναριώτισσες Δουδού Υψηλάντη, Δόμνα Κατήνκω, ή Σαφώ Λεοντιάς. Ως πρώτη ελληνίδα μυθιστοριογράφος αναφέρεται η Μαρία Μηχανίδου¹⁴ από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου που εμφανίζεται ήδη από το 1875 με τα *Φάσματα της Αιγύπτου*. Ακολουθεί η Αλεξάνδρα Παπαδοπούλου από την Κωνσταντινούπολη με μια συλλογή διηγημάτων το 1889. Προγενέστερη είναι η Ελισάβετ Μουτζάν -Μαρτινέγκου από τη Ζάκυνθο αλλά περιορίστηκε μόνο στην αυτοβιογραφία της. Προς το τέλος του αιώνα, το 1887 μια κυρία των ελληνικών γραμμάτων η Καλλιρρόη Παρρέν ίδρυσε το λογοτεχνικό περιοδικό *Εφημερίς των Κυριών* με στόχο την εμφύχωση των γυναικών στη σχέση τους με τη λογοτεχνία.

Δυστυχώς, οι γυναίκες συγγραφείς δεν υποστηρίζονταν ιδιαίτερα από το άλλο φύλο. Αρνούνταν να χρησιμοποιήσουν για εκείνες τον όρο ‘συγγραφέας’ γιατί θεωρούσαν ότι ήταν μια ιδιότητα ασυμβίβαστη με τη γυναικεία φύση. Προτιμούσαν τον όρο ‘γράφουσες’. Χαρακτηριστικό είναι ένα άρθρο στο περιοδικό *Ακρόπολη* του Εμμανουήλ Ροΐδη: ‘Αι γράφουσαι Ελληνίδες’¹⁵. Παρόμοια με την Αγγλία, θεωρούνταν ότι οι γυναίκες συγγραφείς έπρεπε να καταπιάνονται με οικιακά θέματα και ζητήματα μικρότερης αξίας.

Ευτυχώς για την παγκόσμια λογοτεχνία, κανένας άνθρωπος των γραμμάτων, άντρας ή γυναίκα, δεν υπέκυψε σε τέτοιου είδους περιορισμούς αλλά ακολούθησε το ένστικτό του, κοίταξε με την καρδιά του και σκέφτηκε με τις αισθήσεις του.

¹² Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων, ΟΕΔΒ

¹³ Η Τιμή και το Χρήμα (1912) του Κων/νου Θεοτόκη

¹⁴ ‘Γυναίκες Πρωτοπόρες του 18^{ου} – 19^{ου} αιώνα’, συνέντευξη της Σοφίας Ντενίση για το βιβλίο της *Ανιχνεύοντας την «αόρατη» γραφή - γυναίκες και γραφή στα χρόνια του ελληνικού διαφωτισμού-ρομαντισμού*, (2015), εκδ. Νεφέλη από το www.oanagnostis.gr

¹⁵ Αγγέλου Άλκης (επιμ.), (1978), *Άπαντα*, τ.5, εκδ. Ερμής, Αθήνα, σελ. 121

Στη συνέχεια, παραθέτω τη μετάφραση του τρίτου κεφαλαίου του βιβλίου¹⁶ όπου διαφαίνονται αυτές οι δυναμικές μεταξύ των συγγραφέων των δύο φύλων και αιτιολογούνται κάποιες από τις συγγραφικές επιλογές τους που οδήγησαν στη δημιουργία των γνωστών αριστουργημάτων του 19^{ου} αι. στην Αγγλία.

¹⁶ σελ.77-98 ως και running the Westminster Review και 101 (A figure as prominent...) – 106 (would show in their writing.). Ανάμεσα στις σελ 98-101 γίνεται μια εμβόλιμη αναφορά στην διαμάχη μεταξύ συγγραφέων και εκδοτών που θεώρησα ότι έφερε μικρό συσχετισμό με το περιεχόμενο του υπόλοιπου κεφαλαίου. Για αυτό τον λόγο δεν την συμπεριέλαβα στη μετάφρασή μου αλλά την περιγράψω σε σύντομη περίληψη που συνδέει τα δύο προς μετάφραση κομμάτια.

Μετάφραση

ΤΟ ΓΟΥΝΙΝΟ ΠΑΛΤΟ ΤΟΥ DICKENS ΚΑΙ ΤΑ ΑΝΑΠΑΝΤΗΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΗΣ CHARLOTTE

ΟΙ ΚΑΥΓΑΔΕΣ ΚΑΙ ΕΙΔΥΛΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΑΓΓΛΩΝ ΒΙΚΤΩΡΙΑΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΤΟΥ DANIEL POOL

ΜΕΡΟΣ 3

«ΤΙ ΘΑ ΓΙΝΩ ΧΩΡΙΣ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΜΟΥ;» : ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ ΤΟΥ DICKENS ΚΑΙ ΤΟΥ
THACKERAY, Η ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ, ΚΑΙ ... ΤΟ
ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ ΓΙΝΕΤΑΙ ΕΥΥΠΟΛΗΠΤΟ

Όχι και τόσο πολλά χρόνια πριν, το 1834, η δεκαοχτάχρονη τότε Charlotte¹⁷ είχε γράψει με κομμένη την ανάσα στη στενή της φίλη από το σχολείο, την Helen Nussey¹⁸, όταν η Helen ταξίδεψε στο Λονδίνο, «για κείνη την υπέροχη πόλη την οποία αποκαλούσαν εμπορική μητρόπολη της Ευρώπης». Αργότερα έγραψε για «την υπέροχη πολιτεία που είναι για μένα τόσο μυθική όσο η Βαβυλώνα ή η Νινευή, ή η αρχαία Ρώμη» - τόσο αφάνταστα μακρινή και μυστηριώδης φάνταζε η πρωτεύουσα. «Λίγα κορίτσια θα αντιδρούσαν όπως εσύ – θα θωρούσαν την αστραφτερή, λαμπριζούσα, και εκτυφλωτική εικόνα του Λονδίνου και ο χαρακτήρας τους θα παρέμενε τόσο αναλλοίωτος, η καρδιά τους τόσο ανέγγιχτη.»

Το απόσπασμα ανάγκασε τη φίλη και βιογράφο της Charlotte, την κυρία Gaskell¹⁹ να σημειώσει, υπομειδιώντας, το 1857 ότι « αυτήν την εποχή των φτηνών σιδηροδρομικών ταξιδιών, μπορεί να μας διασκεδάζει η ιδέα ότι μια σύντομη

¹⁷ Charlotte Brontë, μια από τις σημαντικότερες αγγλίδες συγγραφείς (1816-1855). Ήταν η μεγαλύτερη από τις τρεις αδερφές (Emily και Anne οι δύο επόμενες) της οικογένειας Brontë που ασχολήθηκαν με τη λογοτεχνία και που τα έργα τους θεωρούνται κλασσικά αριστουργήματα. Έγινε κυρίως γνωστή για το μυθιστόρημά της *Jane Eyre* (1847) το οποίο εξέδωσε με το ψευδώνυμο Currer Bell. (www.goodreads.com)

¹⁸ Helen Nussey (1817-1897), φίλη της Charlotte Brontë με την οποία είχαν συχνότατη αλληλογραφία. Τα περισσότερα από 500 γράμματά τους αποτέλεσαν σημαντική πηγή πληροφοριών για τη συγγραφή της βιογραφίας της δεύτερης από την Elizabeth Gaskell. (en.wikipedia.org)

¹⁹ Elizabeth Gaskell (1810-1865), αγγλίδα συγγραφέας, βιογράφος της Brontë, κυρίως γνωστή για το κοινωνικό της μυθιστόρημα *North and South* (1855). (www.goodreads.com)

επίσκεψη στο Λονδίνο θα μπορούσε να έχει μεγάλο αντίκτυπο στον χαρακτήρα και κατά πόσο μάλλον στον νου ενός ανθρώπου. Αλλά το Λονδίνο της – η υπέροχη μυθική πολιτεία - ήταν η ‘πολίχνη’ του προηγούμενου αιώνα, όπου ελαφρόμυαλες κόρες έσερναν απρόθυμους πατεράδες ή συνοδεύονταν από απερίσκεπτους φίλους, με επιζήμιες επιπτώσεις τόσο για τα χρηστά τους ήθη όσο και για τις περιουσίες τους· για αυτή ήταν το Πανηγύρι της Ματαιοδοξίας²⁰ του ‘Ταξιδιού των Προσκυνητών’²¹» και, θα μπορούσε να είχε προσθέσει, η υπέροχη, απαστράπτουσα πολιτεία που κατοικούσαν οι πλούσιοι αριστοκράτες των μυθιστορημάτων του 18^{ου} αιώνα. Αλλά τότε ακόμη, όχι και τόσο παλιά, στη δεκαετία του 1770, το ταξίδι από το Λονδίνο μέχρι το Εδιμβούργο κρατούσε 12 ημέρες για τον νεαρό συγγραφέα της εποχής εκείνης τον Walter Scott²².

Τα λίγα χρόνια που μεσολάβησαν μεταξύ του 1834 και του 1848 μεταμόρφωσαν ριζικά την αγγλική κοινωνία και το τοπίο της χώρας. Το 1829 έγινε η πρώτη δημόσια επίδειξη μιας ατμοκίνητης αμαξοστοιχίας · το 1837, τη χρονιά του *Pickwick*²³ , η πρώτη σιδηροδρομική γραμμή, με ολιγόλεπτες στάσεις κατά μήκος της διαδρομής της, συνέδεσε το Λονδίνο με ένα άλλο μέρος της Αγγλίας. Μέχρι το 1843 είχαν κατασκευαστεί πάνω από 2000 μίλια²⁴ σιδηροδρομικών γραμμών. Δώδεκα χρόνια αργότερα υπήρχαν ήδη 8280 μίλια, και σύντομα τα προσχέδια του μοντέρνου σιδηροδρομικού δικτύου ήταν σχεδόν ολοκληρωμένα, μια κατάσταση που διευκόλυνε τις αδερφές Brontë να πραγματοποιήσουν το πρώτο ολονύκτιο ταξίδι τους για το Λονδίνο με μια ταχύτητα περίπου 40 μιλίων την ώρα.

Ο σιδηρόδρομος άρχισε να εξαπλώνεται και να κυριαρχεί.....

Πέρα από την άνεση και την αξιοθαύμαστη ικανότητα να καθιστά άμεσα προσβάσιμα μακρινά μέρη στον κάθε ταξιδιώτη, τα καλά, γρήγορα και ακριβή στην ώρα τους τραίνα κατέστησαν το ταξίδι, όσο και αν ακούγεται περίεργο, βαρετό. «Η

²⁰ *Vanity Fair* (1848), το μυθιστόρημα που καθιέρωσε τον William Makepeace Thackeray.

²¹ *The Pilgrim's Progress* (1678) χριστιανική αλληγορία του John Bunyan. Θεωρείται ως ένα από τα πιο σημαντικά έργα της θρησκευτικής αγγλικής λογοτεχνίας. (en.wikipedia.org)

²² Sir Walter Scott, 1st Baronet (1771 –1832) Σκωτσέζος ιστορικός μυθιστοριογράφος.

²³ *Pickwick Papers* (1836-1837), το πρώτο βιβλίο του Charles Dickens. (www.britannica.com)

²⁴ Μίλι, είναι μονάδα μέτρησης μήκους, (απόστασης) που ισούται με 1609 μέτρα. (en.wikipedia.org)

ταχύτητα της επικοινωνίας μέσω του σιδηροδρόμου καταστρέφει την Ποίηση και το μυστήριο των μακρινών τόπων», παραπονέθηκε ο ζωγράφος Robert Haydon²⁵. «Χρειάζονταν δύο μέρες για να φτάσεις στο Windsor και αυτό ήταν ένας άθλος. Τώρα, κατεβαίνεις προς τα 'κει σε μια ώρα, κάνεις άλλη μία να το δεις και την επόμενη ώρα βρίσκεσαι σπίτι.» Αυτό ήταν κακό από μόνο του, αλλά πέρα από αυτό, για πρώτη φορά στην ανθρώπινη ιστορία, τα αργά, σταθερά, χωρίς σκαμπανεβάσματα ταξίδια σε χερσαίο έδαφος έκαναν δραστηριότητες όπως το διάβασμα εφικτές και ευχάριστες, που φυσικά δεν ίσχυε όταν ταξίδευες πάνω σε ένα άλογο ή πίσω από αυτό, σε μια άμαξα. «Μια από τις ιδιαιτερότητες του μοντέρνου ταξιδιού», είπε εύστοχα ο κωμικός μυθιστοριογράφος της εποχής Robert Surtees²⁶, «είναι η μεγάλη ζήτηση για βιβλία, ένα βιβλίο που θα εμποδίζει τους ανθρώπους να κοιτάζουν την εξοχή και που θα έχει ακριβώς την ίδια αξία με ένα ψωμάκι που θα τους εμποδίζει από το να πεινάσουν.»

Έτσι το 1848, την ίδια χρονιά που οι αδερφές Brontë ήρθαν στο Λονδίνο, κάποιος W.H.Smith²⁷ έκανε το μνημειώδες βήμα, να ανοίξει ένα περίπτερο με 'εκλεκτά βιβλία' στον σιδηροδρομικό σταθμό Euston του Λονδίνου, τον μοναδικό τερματικό σταθμό της πρωτεύουσας εκείνη την εποχή. Στο παρελθόν συχνά οι πάγκοι και τα περίπτερα στους σιδηροδρομικούς σταθμούς νοικιάζονταν σε ανάπηρους πρώην σιδηροδρομικούς υπαλλήλους ή στις χήρες των υπαλλήλων γενικότερα. Κοντά, λοιπόν, στα παραδοσιακά μικρά κέικ, την τζιτζιμπίρα και τα συναφή, στους πάγκους έβρισκες κατά κανόνα τα 'φτηνά Γαλλικά μυθιστορήματα', όπως τα αποκαλούσε υποτιμητικά, ο σύγχρονος με αυτόν, βιογράφος του Smith, τα 'πιο αμφιβόλου ποιότητας' ελαφρώς ξεθωριασμένα μυθιστορήματα, και τα βαρετά βιβλία ανεκδότων, όπως το *Bowl of Punch* τα οποία πωλούνταν μέσα από τα παράθυρα των προς αναχώρηση τραίνων. Το εν λόγω βιβλίο περιείχε κρύα ανέκδοτα όπως «Γιατί μια ομπρέλα μοιάζει με ένα αδιάβροχο Mackintosh²⁸; Γιατί αντιστέκεται στην υγρασία!» και άλλα παρόμοια. Μέχρι το τέλος του 1848, ο Smith είχε αγοράσει το δικαίωμα να

²⁵ Benjamin Robert Haydon (1786-1846), άγγλος ζωγράφος που ειδικεύτηκε στους μεγάλους ιστορικούς πίνακες. (www.tate.org.uk)

⁹ Robert Smith Surtees (1805-1864), άγγλος εκδότης και κωμικός μυθιστοριογράφος. (www.britannica.com)

²⁷ W.H.Smith κατάστημα λιανικής πώλησης τύπου, βιβλίων και χαρτικών. Ιδρύθηκε το 1792 από τον Henry Walton Smith και τη σύζυγό του Ann. Ήταν η πρώτη αλυσίδα καταστημάτων που ιδρύθηκε στον κόσμο. (www.whsmith.co.uk)

²⁸ Το αδιάβροχο μάκιντος σχεδιάστηκε από τον Σκωτσέζο χημικό και εφευρέτη Charles Mackintosh. Άρχισε να πωλείται το 1824. (en.wikipedia.org)

επιτηδεύεται κατά μήκος μιας σιδηροδρομικής γραμμής μεγαλύτερης των 1000 μιλίων. Ένα χρόνο μετά από το άνοιγμα του περιπτέρου του στον σταθμό Euston είχε αποκτήσει άλλο ένα στον σταθμό Paddington με περισσότερα από 1000 βιβλία, και μέχρι το 1851 είχε 35 καταστήματα σε όλη την χώρα.

Ο Smith αγόρασε τα πνευματικά δικαιώματα των επιτυχημένων βιβλίων δημοφιλών μυθιστοριογράφων όπως ο Ainsworth²⁹ και ο Ιρλανδός Charles Lever³⁰ και μετά ανέθεσε στους Chapman και Hall³¹ να τα επανεκδώσουν υπό τον τίτλο Εκλεκτή Βιβλιοθήκη Μυθιστορημάτων με την τιμή των δύο σελινιών³² το κομμάτι και με τη βολική μορφή του ενός τόμου³³. Για να τραβούν την προσοχή των βιαστικών περαστικών οι καινούργιοι μονοί τόμοι ήταν διακοσμημένοι με ζωηρά χρώματα και φτιαγμένοι από γυαλιστερό χαρτί για να μην βρωμίζουν. Τελικά, οι πελάτες των περιπτέρων του Smith, μπορούσαν να αποκτήσουν ένα ‘κιτρινόδετο βιβλίο’³⁴ όπως ονομάστηκαν αυτοί οι τόμοι, από έναν πάγκο και να το διαβάσουν στον σταθμό δίνοντας μια πέννα³⁵ ενώ περίμεναν το τραίνο τους. Αν αποφάσιζαν να το πάρουν μαζί τους για να το τελειώσουν, πλήρωναν ένα επιπλέον ποσό και μετά το άφηναν – διαδικασία που θυμίζει την ενοικίαση αυτοκινήτων – στο τέρμα του ταξιδιού τους. Η μορφή του ενός τόμου ήταν βολική γιατί μπορούσες ευκολότερα να το μεταφέρεις μαζί σου στο τραίνο και δεν έπιανε μεγάλο χώρο στους πάγκους των μικρών σιδηροδρομικών σταθμών όπως θα απαιτούσαν οι τρίτομες εκδόσεις. Κυρίως, όμως, τα ‘κιτρινόδετα βιβλία’ απέδειξαν ότι τα μυθιστορήματα θα μπορούσαν να γίνουν ευρέως διαθέσιμα στο φορητό, φτηνό αυτό σχήμα που δεν ήταν ούτε τρίτομη έκδοση ούτε μεμονωμένα τεύχη.

Οι Brontë, άραγε, να παρατήρησαν κάποια από τα εμπορεύματα του Smith καθώς μπήκαν στον σταθμό Euston; Αυτό δεν το γνωρίζουμε, αλλά σίγουρα έφτασαν σε μια πόλη που, όπως είχε παρατηρήσει η κ. Gaskell, διατηρούσε λίγη από την παλιά ρομαντική αύρα που απέπνεε το βιβλίο της Δίδας Burney *Evelina*³⁶ και περισσότερη από την καθημερινή ενέργεια και φασαρία που έφερε στην πόλη η νέα μεσαία τάξη

²⁹ William Harrison Ainsworth (1805-1882), άγγλος ιστορικός μυθιστοριογράφος.

³⁰ Charles Lever (1806-1872), ιρλανδός συγγραφέας αφηγηματικού μυθιστορήματος.

³¹ Chapman & Hall, εκδοτικός οίκος του Λονδίνου που ιδρύθηκε το πρώτο μισό του 19^{ου} αι.

Εκπροσωπούσε σπουδαίους συγγραφείς όπως ο Charles Dickens, ο William Thackeray, η Elisabeth Barrett Browning, ο Anthony Trollope κ.α .

³² 1 σελίνι = 1/20 λίρας (en.wikipedia.org)

³³ Η δημοφιλής μορφή του μυθιστορήματος την εποχή εκείνη ήταν σε τρεις τόμους (three deckers).

³⁴ yellow-back book, φτηνό βιβλίο μυστηρίου με κίτρινο χαρτονένιο εξώφυλλο

³⁵ 1 πέννα 1/12 σελινιού, 1/100 λίρας (en.wikipedia.org)

³⁶ Frances Burney (1752-1840), αγγλίδα σατιρική μυθιστοριογράφος και θεατρικός συγγραφέας. Το πρώτο βιβλίο της *Evelina* εκδόθηκε ανώνυμα το 1778. (www.goodreads.com)

που κατέγραφε στα έργα του ο Dickens³⁷. «Πρώι στο Λονδίνο. Τα παράθυρα των υπνοδωματίων είναι ανοικτά · τα κατώφλια αρχίζουν να στεγνώνουν αφήνοντας πίσω μπαλώματα νερού · ενώ φρεσκογουλισμένες μπρούτζινες επιγραφές και καδένες κουδουνιών κάνουν τα μάτια σου να ανοιγοκλείνουν από την λάμψη,» έγραψε ένας δευτερεύων μυθιστοριογράφος³⁸ για να δώσει την εικόνα που παρουσίαζε το Λονδίνο του 1848. «Τους δρόμους γεμίζουν κοπάδια, αλλά και μεγάλα καρότσια με λουλούδια, ακόμη βρεγμένα από την πρωινή δροσιά. Καταστηματάρχες χωρίς να φοράνε σακάκια τακτοποιούν τις βιτρίνες τους · αγόρια με κασκέτα στο κεφάλι παίζουν αυτοσχέδιες σονάτες πάνω σε αβάκια για τις νεαρές υπηρέτριες μπροστά από την πόρτα τους, και γκουβερνάντες, με μουσικά κουτιά και κεντημένα τσαντάκια περπατούν ανάλαφρα στα πεζοδρόμια κοντά στις πλατείες. Και οι λεωφορειοάμαξες που κατευθύνονται στο ποτάμι είναι γεμάτες, και μόνο με άντρες.»

Όταν εμφανίστηκαν στο κατάστημά του στην οδό 65 Cornhill εκείνο το πρωί στις 8 Ιουλίου 1848, ο George Smith³⁹ εργάζονταν απομονωμένος σε ένα από τα πίσω δωμάτια, με τελευταίο πράγμα στο μυαλό του μια πιθανή επίσκεψη από τον μυστηριώδη 'Curren Bell'. Ούτε και οι αδερφές, ενεργώντας σε μια παρόρμηση της στιγμής, είχαν ειδοποιήσει τον κ.Smith ότι θα πήγαιναν. Αρνούμενες να δώσουν τα ονόματά τους, είπαν στον υπάλληλο στην υποδοχή ότι ήθελαν να δουν τον εκδότη για «ένα προσωπικό ζήτημα». Ο Smith δίστασε όταν ενημερώθηκε για την παρουσία των δύο μυστηριωδών επισκεπτριών, μετά βγήκε έξω για να τις συναντήσει – και βρήκε μπροστά του «δύο μάλλον περίεργα ντυμένες μικροκαμωμένες κυρίες , με χλωμά πρόσωπα και πολλή αγωνία».

«Επιθυμείτε να με συναντήσετε, Κυρία μου;»

³⁷ Ο Charles Dickens (1812-1870), ένας από τους πιο διάσημους Άγγλους μυθιστοριογράφους και κριτικούς της κοινωνίας. Τα έργα του έχαιραν άνευ προηγουμένου δημοτικότητας κατά τη διάρκεια της ζωής του, ενώ αυτή η δημοφιλία διατηρείται και σήμερα τόσο για τα μυθιστορήματα όσο και για τα διηγήματά του. Οι κριτικοί της λογοτεχνίας του 20ου αιώνα όπως και οι ακαδημαϊκοί τον έχουν αναγνωρίσει ως μια λογοτεχνική διάνοια. (www.britannica.com)

³⁸ Albert Smith, απόσπασμα από το βιβλίο του *The Struggles and Adventures of Christopher Tadpole at Home and Abroad* (1864). ([google books](http://google.books))

³⁹ George Murray Smith (1824-1901), ο εκδότης της Charlotte Brontë. Κληρονόμησε τον εκδοτικό οίκο που ίδρυσε ο πατέρας του George Smith μαζί με τον Alexander Elder. Το περιοδικό που εξέδωσε *The Cornhill Magazine* ήταν το πρώτο στον 19° αι. που περιείχε λογοτεχνικά έργα. (www.goodreads.com)

«Είστε ο κ. Smith;» Οι Brontë αντίκρισαν έναν ψηλό, ευχάριστο στην όψη νεαρό άνδρα μόνο 25 ετών – άλλωστε είχε κληρονομήσει την επιχείρηση στα 22 όταν πέθανε ο πατέρας του.

«Εγώ είμαι.»

Του έδωσαν ένα γράμμα με τον γραφικό χαρακτήρα του Smith που απευθύνονταν στον ‘Currer Bell’.

Πρόσεξε ότι ήταν ανοιγμένο και κοίταξε το γράμμα και μετά τη Charlotte καχύποπτα.

«Από που το πήρατε αυτό;»

«Απευθύνονταν σε μένα», απάντησε η Charlotte.

Και τότε ο Smith συνειδητοποίησε τι συνέβαινε – «ο Currer Bell»! Αμέσως τις πήρε στο μικροσκοπικό πίσω δωμάτιο που είχε έναν φεγγίτη, τρεις καρέκλες και ένα γραφείο και έφερε μαζί του «έναν ωχρό, ήρεμο, σκυφτό άνδρα» - ήταν ο κ. Williams ο οποίος αλληλογραφούσε με τη Charlotte υπό την ανωνυμία της ως ‘Currer Bell’. Ο Williams άκουγε σιωπηλός όσο ο George Smith φλυαρούσε ενθουσιωδώς. «Επιτρέψτε μου να σας συστήσω στη μητέρα και τις αδερφές μου – Πόσο θα μείνετε στην Πόλη; Θα πρέπει να εκμεταλλευτείτε στο έπακρο τον χρόνο σας – απόψε πρέπει να πάτε στην ιταλική όπερα – πρέπει να δείτε την Έκθεση.» («Πρέπει να ομολογήσω ότι η πρώτη μου εντύπωση από την εξωτερική εμφάνιση της Charlotte Brontë ήταν ότι τη βρήκα περισσότερο ενδιαφέρουσα παρά ελκυστική,» έφερε στη μνήμη του αργότερα ο Smith. Η ηρωίδα του βιβλίου *Jane Eyre* το είχε ξεκαθαρίσει στο μυθιστόρημα ότι ήταν μάλλον άσχημη, αλλά μήπως ο Smith, με κάποιο τρόπο, περίμενε ότι η συγγραφέας του μυθιστορήματος θα ήταν, ας πούμε, λίγο πιο λαμπερή;) Στη συζήτηση, όμως, ήταν όλο επαίνους. «Ο κ. Thackeray⁴⁰ θα χαίρονταν να σας δει – Αν ο κ. Λούις Lewes⁴¹ γνώριζε πως ο ‘Currer Bell’ είναι στην πόλη – θα αναγκάζονταν να σιωπήσει-» ο Smith συνέχισε να φλυαρεί. Η Charlotte τον βρήκε

⁴⁰ William Makepeace Thackeray (1811-1863), άγγλος συγγραφέας γνωστός για τη σατιρική γραφή του. Το σπουδαιότερο μυθιστόρημά του ήταν το *Vanity Fair* στο οποίο ζωγραφίζει ένα πορτραίτο της αγγλικής κοινωνίας της εποχής του. (www.britannica.com)

⁴¹ George Henry Lewes (1817-1878), άγγλος φιλόσοφος και κριτικός λογοτεχνίας. Όπως αναφέρεται στη σελ.65 του βιβλίου, όταν διάβασε το βιβλίο της Brontë, *Jane Eyre*, γοητεύτηκε και ζήτησε από το περιοδικό *Fraser's* να γράψει την κριτική του. Έστειλε ακόμη στον ‘Currer Bell’ ένα ενθουσιώδες γράμμα στο οποίο, όμως, ‘τον’ συμβούλευε να είναι λιγότερο μελοδραματικός στο μέλλον. «Περίορισα τη φαντασία, απείχα από ρομαντικές εκδηλώσεις, καταπίεσα τον ενθουσιασμό · τους έντονους χρωματισμούς, και αυτούς τους απέφυγα,» απάντησε η Charlotte με δριμύτητα στον Lewes, τον Νοέμβριο του 1847. (www.britannica.com)

ελκυστικό, πρακτικό – και νέο, αφού η ίδια είχε φτάσει στην αξιοσέβαστη ηλικία των 32.

Οι αδερφές αρνήθηκαν πολλές από τις προτάσεις του, αν και η πιθανότητα να συναντήσει το είδωλό της έλκυε τη Charlotte. («Θεωρώ τον κ. Thackeray», είχε γράψει στον κ. Williams, «ως τον πρώτο από τους σύγχρονους αριστοτέχνες του λόγου, και ευλόγως ως τον μέγα αρχιερέα της Αλήθειας.») «Αλλά όταν κατάλαβα μετά από κάποιες περεταίρω ερωτήσεις ότι δεν θα τολμούσε να προσκαλέσει την τελευταία στιγμή άνδρες τόσο σπουδαίους όσο ο Thackeray κλπ, χωρίς να τους δώσει μια νύξη ως προς τον ποιον θα συναντούσαν, αρνήθηκα ακόμη και αυτό – αισθάνθηκα ότι θα καταλήγαμε να γίνουμε θέαμα.» Κάποια στιγμή, βέβαια, κατά τη διάρκεια της επίσκεψής τους αντιμετώπισαν τον κ. Newby⁴² σε μία συνάντηση, που, δυστυχώς, τα όσα διαδραματίστηκαν σε αυτή δεν καταγράφηκαν. Και ο George και η αδερφή του πήγαν τις Brontë στην όπερα. (Οι αδερφές είχαν καταλύσει στο καταθλιπτικό παλιό Chapter Coffeehouse⁴³ που προτιμούσε ο πατέρας τους.) Και μετά η Charlotte και η Anne επέστρεψαν στον βορρά, έχοντας ακροπατήσει δειλά στον χώρο του λογοτεχνικού κόσμου του Λονδίνου.

Φυσικά, μερικά πράγματα δεν άλλαξαν. Λίγες εβδομάδες μετά την επίσκεψη των Brontë στο Λονδίνο ο βδελυρός Newby διαφήμιζε το μυθιστόρημα *My sister Minnie*⁴⁴ στους *Times* χρησιμοποιώντας μια παράθεση από την *Examiner* που υπαινίσσονταν ότι οι αρετές του μυθιστορήματος «επιβεβαιώνουν ανεπιφύλακτα την επιτυχία του.» Δυστυχώς, όταν ένας ενδιαφερόμενος αναγνώστης έγραψε στην *Examiner* για να ρωτήσει για την κριτική, η εφημερίδα απάντησε ότι ποτέ δεν είχαν γράψει κριτική για το βιβλίο. Μάλιστα! Την επόμενη εβδομάδα ο Newby έγραψε στην εφημερίδα για να απολογηθεί για το φοβερό λάθος (που, φυσικά, όπως είπε, προκλήθηκε από τον τυπογράφο). Η εφημερίδα, βέβαια, από όπου προήλθε το επαινετικό απόσπασμα ήταν η πολύ μικρότερου κύρους εφημερίδα *Glasgow Examiner* (αλλά «μια εφημερίδα μεγάλης λογοτεχνικής φήμης στον βορρά», παρατήρησε με σοβαρότητα ο Newby). Για κακή τύχη, ο απρόσεκτος τυπογράφος είχε παραλείψει τη λέξη *Glasgow* από τον τίτλο της εφημερίδας όταν συνέθετε τη διαφήμιση. Ο Newby δήλωσε βαθιά συντετριμμένος – και τότε η *Examiner* υπέδειξε άλλη μια διαφήμιση του Newby,

⁴² Thomas Cautley Newby (1797/98-1882) εκδότης και τυπογράφος. Είχε εκδώσει τα έργα των Emily Anne Brontë. (en.wikipedia.org)

⁴³ Ένα από τα πιο διάσημα καφενεία του Λονδίνου που ιδρύθηκε το c1710. Προσέφερε και στέγη σε όσους επισκέπτονταν την πόλη. Εκεί σύχναζαν σπουδαίοι άνθρωποι του πνεύματος. (www.oxfordreference.com)

⁴⁴ *My sister Minnie* (1854), από την Mrs. Mackenzie Daniel.

στην οποία είχε χρησιμοποιήσει μια θερμή επιδοκιμασία τους για το βιβλίο της Anne Brontë *The Tenant of Wildfell Hall* - μόνο που η εφημερίδα δεν είχε αξιολογήσει το βιβλίο παρά μόνο μετά από την εμφάνιση της διαφήμισης του Newby.

Εν τω μεταξύ η ιδιωτική ζωή των Brontë ξαφνικά και αποτρόπαια έγινε παντελώς ζοφερή. Ξεκίνησε με την ασθένεια του αδερφού Branwell (ο οποίος ήταν πολλά υποσχόμενος). Είχε δοκιμάσει τη ζωγραφική, τη συγγραφή, τη διδασκαλία – όλα ανεπιτυχώς. Αρρώστησε και άρχισε να φθείρεται, να βήχει, να χάνει βάρος και να μην μπορεί να κοιμηθεί. Οι αδερφές τον φρόντιζαν, και ξαφνικά χειροτέρεψε και στις 24 Σεπτεμβρίου 1848, μονάχα δύο μήνες μετά το ταξίδι τους στο Λονδίνο, πέθανε.

Μερικές εβδομάδες αργότερα, ήταν η σειρά της Emily να αρρωστήσει. Άρχισε να την κατατρώνει ένας επίμονος βήχας, έγινε ισχνή και κατάχλωμη, αλλά χαρακτηριστικά μοναχική και ανεξάρτητη αρνούσαν να δει γιατρό. Την Τρίτη, 9 Δεκεμβρίου, ούτε καν τρεις μήνες μετά τον θάνατο του Branwell, η Charlotte παρατήρησε με τρόπο ότι η Emily δεν αναγνώριζε πια τα ρείκια που της είχε μαζέψει εκείνο το πρωί από τους ανεμοδαρμένους χερσότοπους και τα οποία τόσο λάτρευε η αδερφή της. Η Emily έδειχνε όλο και περισσότερο κουρασμένη και άτονη, ξαφνικά είχε έναν δυνατό πόνο, και τότε, περίπου στις δύο το απόγευμα, πέθανε. «Ήταν τόσο τρομερό», έφερε στη μνήμη της η συντετριμμένη Charlotte, «έχοντας πλήρη επίγνωση της κατάστασης, ασθμαίνοντας, απρόθυμα αλλά με αποφασιστικότητα αναγκάστηκε να αποχωριστεί μια ευτυχισμένη ζωή.»

Η Emily ήταν μόνο τριάντα ετών.

Και έτσι έλαβε χώρα άλλη μια κηδεία της οικογένειας Brontë στο μελαγχολικό νεκροταφείο. Το πιστό σκυλί της Emily, ο Keeper (Φύλακας), ούρλιαζε θρηνώντας κάθε μέρα μπροστά από την πόρτα του δωματίου της κυράς του. «Charlotte, πρέπει να αντέξεις,» ikέτεψε ο ηλικιωμένος πατέρας ο οποίος είχε εκπλαγεί από την ποιότητα του γραψίματός της και ο οποίος τώρα είχε χάσει τη σύζυγό του και τέσσερα παιδιά. «Θα χαθώ αν με απογοητέψεις.»

Και τότε όσο και να είναι παράξενο, όσο και να είναι αβάσταχτο, αρρώστησε και η Anne Brontë – θανάσιμα. Τον Ιανουάριο η συνεσταλμένη εικοσιοχτάχρονη άρχισε να χάνει την όρεξή της και να αισθάνεται κούραση και παγωνιά όπως και τα αδέρφια της πιο πριν. Ένας ειδικός την εξέτασε και επιβεβαίωσε ότι σύντομα θα πέθαινε. Περιτριγυρισμένη από τους χερσότοπους, έχοντας ταξιδέψει ελάχιστα, είχε δει τη θάλασσα μόνο μία φορά – και την είχε ερωτευτεί. Τώρα

εξασθενώντας σταθερά, μέρα με τη μέρα, να υπήρχε άραγε μια ευκαιρία να ξαναδεί για μια ακόμη φορά τα μυστηριώδη κύματα που εκτείνονταν μακριά στην απεραντοσύνη και στο άγνωστο του ορίζοντα;

Παρήγγειλαν μια άμαξα να πάει την άρρωστη γυναίκα και τη μεγαλύτερη αδερφή της μέχρι το πρώτο κομμάτι της διαδρομής προς το παραθαλάσσιο Scarborough. Προσεκτικά, η εξασθενημένη ανήμπορη κοπέλα τακτοποιήθηκε με άνεση στο όχημα. Και έτσι μετακινήθηκαν μέχρι το τραίνο, με τους παρευρισκόμενους να σπεύδουν να τη σηκώσουν για να τη βάλουν ή να τη βγάλουν από τα βαγόνια όταν διαπίστωναν την απόλυτη αδυναμία της. Έφτασαν στο Scarborough στις 25 Μαΐου όπου τακτοποιήθηκαν σε μια μικρή πανσιόν. Μέχρι την Κυριακή, δύο μέρες αργότερα, η Anne έμοιαζε τόσο αδύναμη που αδυνατούσε να πάει ακόμα και στην εκκλησία. Η Charlotte προσφέρθηκε να μείνει σπίτι για να τη φροντίσει, και εκείνο το απόγευμα κάθισαν να δουν τον ήλιο να δύει με απaráμιλλη ομορφιά πάνω στον ωκεανό. Την επόμενη μέρα καθώς τη μετακινούσαν στον καναπέ για να είναι άνετα, η Anne διάβασε τον πόνο και την αγωνία στο πρόσωπο της μεγαλύτερης αδερφής της. «Κάνε κουράγιο, Charlotte, κάνε κουράγιο,» ψιθύρισε – και μετά και εκείνη πέθανε.

Ακόμη και πριν από αυτές τις τραγωδίες, η Charlotte πίσω από το ψευδώνυμό της ως Currer Bell και ο μεσήλικας κ. Williams, ο υπάλληλος του εκδοτικού οίκου Smith & Elder, είχαν ανταλλάξει στα γράμματά τους κουτσομπολιά, περιγραφές της εξοχής, λογοτεχνικές συζητήσεις, και συμβουλές. Εξάλλου, ο Williams γνώριζε τον ποιητή Keats⁴⁵, έγραφε και ο ίδιος και είχε εργαστεί στην εταιρία που είχε κάνει τις λιθογραφίες για το βιβλίο του Darwin⁴⁶ *Voyage of the Beagle*. Στην πραγματικότητα, η Charlotte είχε αρχίσει να αδημονεί για τα γράμματα από το Λονδίνο. «Μπορώ μόνο αμυδρά να σας περιγράψω την ευχαρίστηση που μου προσφέρουν,» παρατήρησε κάποια φορά, «φαίνεται ότι φέρουν τόσο φως και ζωντάνια στη ληθαργική απομόνωση που ζούμε εδώ, όπως οι τυφλοπόντικες,» οι οποίοι, βέβαια περνούσαν τον χειμώνα κουλουριασμένοι σε χειμερία νάρκη.

Μετά τον θάνατο της Anne η μόνη επιβίωσασα από τα έξι παιδιά της οικογένειας Brontë, η Charlotte στράφηκε, όπως ήταν φυσικό ως προς έναν βαθμό, για ανακούφιση και παρηγοριά στον έμπιστο λογοτεχνικό της φίλο. «Πριν ένα χρόνο – αν

⁴⁵ John Keats (1795-1821) άγγλος ποιητής της ρομαντικής σχολής.

⁴⁶ Charles Robert Darwin (1809-1882), άγγλος βιολόγος γνωστός για τη θεωρία του της Εξέλιξης των Ειδών.

ένας προφήτης με είχε προειδοποιήσει για το πώς θα ήταν τα πράγματα τον Ιούνιο του 1849,» έγραψε μουδιασμένα στον Williams, «θα σκεφτόμουν – κάτι τέτοιο δεν αντέχεται.» Και τώρα «όλα τέλειωσαν.» Ο Branwell – η Emily – η Anne έφυγαν σαν όνειρα – όπως είχαν φύγει η Maria και η Elizabeth 20 χρόνια πριν. Παρακολούθησα έναν ένα να αποκοιμούνται στην αγκαλιά μου – και έκλεισα τα παγωμένα μάτια τους – και τους είδα να ενταφιάζονται τον ένα πίσω από τον άλλο». Και ωστόσο, με κάποιον τρόπο, το άντεξε. Αλλά αυτές οι τραγωδίες είχαν συμβεί σε μια ασυνήθιστα δεμένη και απομονωμένη οικογένεια. «Η μεγάλη δοκιμασία,» έγραψε στην Helen Nussey, «είναι όταν πέφτει το σούρουπο και πλησιάζει η νύχτα – Τέτοια ώρα συνηθίζαμε να μαζευόμαστε στην τραπεζαρία – συνηθίζαμε να μιλάμε.» Και τώρα; «Τώρα κάθομαι ολομόναχη.»

Δεν της άρεσε ποτέ η ειδωλοποίηση – και ούτε και τώρα. Αλλά η ανωνυμία που της είχε προσφέρει το ψευδώνυμό της άρχισε επιτέλους να ξεθωιάζει, και ίσως, επίσης, η ανείπωτη μοναξιά του ερημωμένου πια Haworth να έκανε κάποια συντροφιά και τις κοινωνικές συναναστροφές να μην φαντάζουν τώρα τόσο αποκρουστικές. Ο George Smith ήταν ευγενικός και της έγραψε για να ρωτήσει πως είναι και για να της προσφέρει την υποστήριξή του. Ελάτε στο Λονδίνο, της είπε. Ξεκίνησε για την πρωτεύουσα στα τέλη Νοεμβρίου για να επισκεφτεί την οικογένεια Smith. Δεν θα έμενε τώρα στο αφιλόξενο Chapter Coffeehouse της οδού Paternoster όπου είχαν μείνει οι αδερφές κατά την πρώτη τους επίσκεψη, αλλά αντίθετα, οι Smith επέμεναν, ότι έπρεπε να μείνει μαζί τους. Μέσα στην ευχάριστη, οικογενειακή ατμόσφαιρα του σπιτιού τους στην Πλατεία Westbourne στο Paddington, αισθάνθηκε το βάλσαμο της συμπόνιας, της περιποίησης και της προσοχής που της πρόσφεραν – «Αναμμένο τζάκι στο δωμάτιό μου πρωί και βράδυ – δύο κεριά από κερί μέλισσας – του πιο ακριβού είδους – κλπ, κλπ.»

Η μικροσκοπική της φιγούρα και το πόσο συναισθηματικά ευάλωτη ήταν έκαναν την κατά τα άλλα προσεκτική κ. Smith (η οποία φοβούνταν άφρονα συναισθηματικά μπλεξίματα του γιου της με ελεύθερες κοπέλες) να συνεργήσει μαζί του στο να αποκρύψουν μια δριμεία κριτική από τους *Times* για το βιβλίο *Shirley* της καλεσμένης τους. Ακόμη και εν μέσω των ασθενειών των αδερφιών της, η Charlotte κατάφερε να αποστασιοποιείται και να δουλεύει το καινούριο της μυθιστόρημα που

είχε σαν θέμα τις εξεγέρσεις των Λουδιτών⁴⁷, παρ' όλου που ισχυρίζονταν ότι «Δεν γνωρίζω τίποτε για την πολιτική.» Το βιβλίο είχε εκδοθεί λίγο πριν φτάσει στο Λονδίνο, και οι Smith μάταια προσπάθησαν να της αποκρύψουν τη δυσμενή κριτική. Εκείνη, ωστόσο, πάντα αποφασισμένη να αντιμετωπίζει τα πιο δύσκολα, επέμενε να διαβάσει τη δηκτική κριτική των *Times*. Πίσω από την εφημερίδα, η κ.Smith πρόλαβε και είδε φευγαλέα «δάκρυα να κυλούν στο πρόσωπό» της μικροκαμωμένης γυναίκας όσο διάβαζε την κριτική.

Ο Smith ήταν αποφασισμένος να φέρει κοντά την πιο διάσημη συγγραφέα του με τον αγαπημένο της δημιουργό, τον Thackeray. (Είναι σημαντικό να αναφέρουμε πως στη Charlotte δεν άρεσε η γραφή του Dickens τόσο ώστε να θέλει να συναντηθεί μαζί του.) Ο Smith, βέβαια, ήθελε να ευχαριστήσει τη Charlotte, αλλά αν στη πορεία θα μπορούσε να βρει μια δικαιολογία για να μιλήσει στον τώρα πια όλο και πιο διάσημο συγγραφέα του οποίου τη δουλειά είχε προσπαθήσει στο παρελθόν μάταια να εκδώσει, όταν ο Thackeray έγραφε το *Vanity Fair*, - ε, όπως να το κάνουμε, θα ήταν μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία για έναν φιλόδοξο νεαρό εκδότη. Ο Thackeray είχε θεωρήσει το βιβλίο *Jane Eyre* άψογο, όποτε, ναι, θα ερχόταν στο δείπνο για να γνωρίσει τον 'Curren Bell'. Ο Smith προειδοποίησε τον μεγάλο συγγραφέα να μην πει ή κάνει κάτι που θα αποκάλυπτε την ταυτότητα της Charlotte και την ιδιότητά της ως συγγραφέως των *Jane Eyre* και *Shirley*. Μα και βέβαια, απάντησε ο Thackeray, «μιλάτε άλλωστε με έναν κοινωνικά έμπειρο άνθρωπο.»

Πιθανώς, η διακριτικότητα σχετικά με την ταυτότητα της Charlotte Brontë να μην ήταν και το βασικό μέλημα του Thackeray εκείνη τη δεδομένη στιγμή. Είχε ανακάμψει από μια σχεδόν θανατηφόρα ασθένεια πριν από λίγες εβδομάδες, που είχε διακόψει τον χωρισμό του καινούριου του μυθιστορήματος σε επεισόδια. Τον Ιούνιο του 1848, τον μήνα που ολοκλήρωσε το *Vanity Fair*, ο Thackeray είχε συμφωνήσει με τους Bradbury και Evans⁴⁸ να γράψει άλλο ένα μυθιστόρημα για αυτούς, αυτή τη φορά ένα αυτοβιογραφικό βιβλίο για έναν συγγραφέα, τον Pendennis. Το πρώτο από τα καινούρια 'κιτρινόδετα' τεύχη άρχισε να εμφανίζεται τον Νοέμβριο του 1848.

Και, βέβαια, ο Thackeray έπρεπε να υποστεί το βασανιστήριο των ισχυρισμών ότι αυτός και η Charlotte Σαρλότ Brontë ήταν εραστές που κουτσομπολόεσ όπως η Jane

⁴⁷ Κίνημα εργατών. Τον Μάρτιο του 1811 πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες επιθέσεις εξαγριωμένων εργατών σε εργοστάσια και βιοτεχνίες. Στόχος δεν ήταν κάποιος επιχειρηματίας ή εργοδότης, αλλά οι μηχανές που είχαν εισβάλει στην παραγωγική διαδικασία. (www.merriam-webster.com)

⁴⁸ Εκδοτικός οίκος που ιδρύθηκε το 1830

Carlyle⁴⁹ έβρισκαν άκρως γαργαλιστικούς. Μέσω του George Smith, ο Thackeray με αβρότητα μετέφερε στη Charlotte την πληροφορία ότι κυκλοφορούσε η φήμη πως οι δυο τους ήταν εραστές για να την προφυλάξει από το σοκ εάν η ιστορία έπεφτε στην αντίληψή της από κάποια άλλη πηγή. «Το γεγονός και μόνο ότι δεν παραπονιέται καθόλου αλλά μου απευθύνεται με τόση ευγένεια,» έγραψε η Charlotte προς απάντηση στον κ. Smith Williams σχετικά με το αθέλητο ατόπημά της, «αυξάνει τη στεναχώρια μου.». Αγνοούσε, όμως πως στο μεταξύ ο Thackeray ήταν έξαλλος. «Ο φίλος μου ο Gale σε έναν δείπνο με όλους τους σπουδαίους του Winchester είχε ακούσει ότι είμαι ένας αχρείος και ότι κανείς δεν θα έπρεπε να με συναναστρέφεται,» έγραψε μερικά χρόνια αργότερα όταν η ιστορία με την ερωμένη *Jane Eyre* συνέχισε να κυκλοφορεί, «ότι είχα ξελογιάσει μια γκουβερνάντα που ονομάζονταν Jane Eyre με την οποία με συνέδεσαν πολλά κλπ.» Δεν στενοχωριέμαι καθώς ήταν παντελώς αναληθές. «Η ιστορία με το ξελόγιασμα της Jane Eyre, η κρυφή οικογένεια στην Regents Park, κλπ, για τα οποία μπορεί ή όχι να έχετε ακούσει, όλα ξεκίνησαν από αυτή την συγκεχυμένη παρανόηση,» έγραψε το 1856. «Δεν είπα παρά δύο κουβέντες στην κυρία και δεν τρέφω περισσότερη αγάπη για την Γκουβερνάντα μου από ότι για τη γιαγιά μου.»

Και τώρα να που βρέθηκαν για να δειπνήσουν μαζί στο σπίτι του George Smith. Η Charlotte είχε φάει μόνο ένα ελαφρύ πρωινό την ημέρα που ορίστηκε το δείπνο με το λογοτεχνικό της είδωλο, και μετά, από έντονο εκνευρισμό στην προοπτική ότι θα συναντούσε τον Thackeray, δεν έφαγε τίποτε άλλο. Ο επιβλητικός λογοτεχνικός ήρωας της εμφανίστηκε στην οικία των Smith στις επτά και η Charlotte παρέμεινε στο παρασκήνιο όταν οι καλεσμένοι συναθροίστηκαν. «Όταν ανακοινώθηκε η άφιξη του κ. Thackeray και τον είδα να μπαίνει, κοίταξα το ψηλό του παράστημα, άκουσα τη φωνή του, το όλο γεγονός ήταν σαν όνειρο – ήμουν μόνο βέβαιη πως ήταν αληθινό επειδή παταγωδώς έχασα οποιαδήποτε αυτοκυριαρχία.» Δεν τους έγιναν οι συστάσεις, αλλά μόλις ανακοινώθηκε το δείπνο, πήγε σε εκείνη, της πρόσφερε το χέρι του και πρότεινε μια χειραψία. Και μετά η λιγότερο από ενάμιση μέτρο σε ύψος γυναίκα και ο γίγαντας του ενός μέτρου και ενενήντα εκατοστών προχώρησαν μαζί για το δείπνο.

Αργότερα και αφού οι κυρίες, κατά τα ειωθότα, αποσύρθηκαν μετά την ολοκλήρωση του γεύματος, ο Smith προσέφερε στον διάσημο μυθιστοριογράφο ένα

⁴⁹ Jane Welsh Carlyle (1801-1866), σύζυγος του δοκιμιογράφου Thomas Carlyle. (en.wikipedia.org)

πούρο, το οποίο εκείνη την εποχή εξακολουθούσε να είναι σπάνια πολυτέλεια. Ο σπουδαίος άνδρας φύσηξε τον καπνό του για λίγη ώρα και αφού είχε περάσει ένα κατάλληλο χρονικό διάστημα, αυτός και ο Smith πήγαν στο σαλόνι για να ξανασυναντήσουν το ωραίο φύλο. Διατηρήστε την ανωνυμία της, προειδοποίησε ο Smith. Δεν επιθυμεί δημοσιότητα ή φήμη. Καθώς πλησίασαν τις κυρίες ο Smith εκ των πραγμάτων τρομοκρατήθηκε όταν άκουσε τον Thackeray να προσεγγίζει τη Charlotte – να είχε πει τόσο πολύ; - και να παραθέτει άμεσα από το κείμενο του *Jane Eyre*, «αγριοτριανταφυλλιά και πικρόθανος, γιασεμί, γαρύφαλλο και τριαντάφυλλο από ώρα προσέφεραν τη βραδινή θυσία του θυμιάματός τους. Αυτή η καινούρια μυρωδιά δεν ήταν ούτε από θάμνο ούτε από λουλούδι. Ήταν – και το ήξερα καλά – ήταν η μυρωδιά από το πούρο του κ. Rochester.»

Το πούρο του κ. Rochester;

Ο Smith ήταν συγκλονισμένος. Ακόμη και για αυτήν την προ Φροϋδική εποχή ήταν επιεικώς ένα πολύ αδέξιο σχόλιο. Για αυτούς που γνώριζαν το απόσπασμα, υπαινίσσονταν κραυγαλέα την τόσο προσεκτικά προφυλαγμένη λογοτεχνική ταυτότητα της Charlotte. Επιπροσθέτως, έφερνε στον νου μια από τις πιο μεστές και υπαινικτικές σκηνές του μυθιστορηματός της, μια σκηνή όπου η βαριά, έντονα αρωματισμένη αγγλική καλοκαιριάτικη βραδιά – που η Charlotte περιγράφει γλαφυρά, με πληθωρικότητα εικόνων – καθορίζει το σκηνικό στο οποίο διαδραματίζεται ένας ερωτικά φορτισμένος διάλογος ανάμεσα στην μοναχική γκουβερνάντα και τον σκυθρωπό εργοδότη. Σαν να μην ήταν αυτή η φανταστική σχέση ακριβώς η αιτία που πυροδότησε τόσο τα σχόλια του ανώνυμου κριτικού της *Quarterly Review* όσο και των αναρίθμητων απλών Λονδρέζων. Μέσα από αυτήν δεν ήταν που ισχυρίστηκαν ότι αναγνώρισαν την παράνομη σχέση του Thackeray με την γκουβερνάντα του ‘Curren Bell’;

Η Charlotte τρομοκρατήθηκε – και έριξε στον George Smith ένα βλέμμα με το οποίο του επέρριπτε ευθύνες. Μα τι νόμιζε ότι έκανε ο Thackeray;

Αλλά και πάλι, ό,τι και να είχε συμβεί - αυτή δεν θα απαρνιόνταν το Λονδίνο. Ξαναγύρισε στο Haworth, αλλά από την πολυπληθή οικογένεια τώρα είχαν απομείνει εκείνη και ο πατέρας της, και μάλλον βρήκε το πρεσβυτέριο κουραστικό και αποπνικτικό. Έτσι επέστρεψε στο Λονδίνο στις αρχές του Ιουνίου του 1850, φιλοξενούμενη ξανά στους Smith, αλλά αυτή τη φορά στο καινούριο τους σπίτι, στο νούμερο 76 της Gloucester Terrace στο Hyde Park Gardens και εκεί οι δύο γίγαντες

της λογοτεχνίας δοκίμασαν ξανά. Ο Thackeray έκανε μια δίωρη πρωινή επίσκεψη στη Charlotte και την οικογένεια Smith– και, ίσως σαν εκδίκηση για την αμηχανία που της είχε προκαλέσει στην προηγούμενη επίσκεψή του, η Charlotte πέρασε την ώρα υποδεικνύοντάς του τα λάθη των βιβλίων του (ήταν επιπόλαιος, είπε) ενώ ο Smith παρακολουθούσε τον Thackeray να προσπαθεί να αμυνθεί περιγράφοντας τη σκηνή ως ‘παράξενη’.

Ο Thackeray είχε ήδη κατηγορηθεί για απερίσκεπτη χρήση των ταλέντων του. Στο νέο του βιβλίο που κυκλοφορούσε σε τεύχη, το *Pendennis*, ο Thackeray είχε ζωγραφίσει μια γελοία, ασεβή εικόνα του λογοτεχνικού κόσμου της νεαρής του ηλικίας, συμπεριλαμβάνοντας και εκείνους τους γραφικούς, ηλικιωμένους εκδότες μυθιστορημάτων τους Colburn και Bentley, που στο βιβλίο είχαν αντιστοίχως τα ονόματα Bacon και Bungay. «Ήταν η εποχή που το μυθιστόρημα που ονομάζονταν ‘μοντέρνο’ ήταν δημοφιλές ανάμεσά μας,» έγραψε ο Thackeray αναπολώντας την εποχή του μυθιστορήματος των ‘ασημένιων μαχαιροπίρουνων’⁵⁰. Ο Bungay γνώριζε τόσα για το μυθιστόρημα όσα γνώριζε για τα Εβραϊκά ή την Άλγεβρα, και ούτε διάβαζε ούτε καταλάβαινε κάποιο από τα βιβλία που πλήρωνε για να εκδώσει · αλλά σχημάτιζε τη γνώμη του από τους επαγγελματίες συμβούλους του και από την κ.Β, τη σύζυγό του.» Ο χαρακτήρας του Colburn στο βιβλίο, διευκρίνισε ο Thackeray, ωθούνταν κυρίως από μια αλόγιστη ανταγωνιστικότητα. «Όταν ο Bacon έμαθε ότι ο Bungay ετοιμάζονταν [να αγοράσει το μυθιστόρημα *Pendennis*], φυσικά, άρχισε να είναι ανήσυχος, περίεργος και επιθυμούσε να δώσει μεγαλύτερη προσφορά ώστε να εξουδετερώσει τον αντίπαλό του.» Ο τρόπος με τον οποίο γελοιοποίησε τους Bacon και Bungay και πολλά άλλα δημιούργησαν μια εικόνα της λογοτεχνικής κοινότητας που ήταν επαρκώς αποκρουστική ώστε η *Morning Chronicle* να παρατηρήσει τον Ιανουάριο του 1850 ότι το *Pendennis* ήταν υπεύθυνο για να «υιοθετηθεί μια επιβλαβής προκατάληψη» απέναντι στους συγγραφείς.

Το οποίο δεν θα πείραζε και τόσο αν δεν διαφαίνονταν ότι το μυθιστόρημα, ως λογοτεχνικό είδος, άρχιζε τελικά να γίνεται ευυπόληπτο. Η έκδοση των *Vanity fair*, *Dombey*⁵¹, *Jane Eyre*, και του *Mary Barton* της κ.Elizabeth Gaskell ήταν ένα σημάδι

⁵⁰ Το μυθιστόρημα των ‘ασημένιων μαχαιροπίρουνων’ (silver fork novel) ήταν ένα λογοτεχνικό είδος του 19^{ου} αι. (από τα μέσα του 1820 έως τα μέσα του 1840) που απεικόνιζε τις ζωές της ανώτερης τάξης και της αριστοκρατίας. Συχνά αναφέρονταν σε υπαρκτά πρόσωπα της εποχής. Ο Edward Bulwer-Lytton, ο Benjamin Disraeli και η Catherine Gore ήταν δημοφιλείς συγγραφείς του είδους. Ο Henry Colburn ήταν ο βασικότερος εκδότης. (www.victorianweb.org)

⁵¹ *Dombey and Son*, βιβλίο του Dickens που κυκλοφόρησε αρχικά σε τεύχη (1846-1848) και μετά σε έναν τόμο το 1848.

ότι επιτέλους η έμφαση από την ποίηση που βρίσκονταν στα ύψη κατά τη εποχή του Ρομαντισμού είχε μετακινηθεί αποφασιστικά στο μυθιστόρημα που κέρδιζε έδαφος σε κύρος και σεβασμό. Το 1849 στο βιβλίο του *Outlines of English Literature*⁵² ο Thomas Shaw⁵³ ανακοίνωσε ότι «η κυρίαρχη λογοτεχνική μορφή ή είδος της σημερινής εποχής είναι αναμφισβήτητα το μυθιστόρημα – η αφηγηματική εικόνα των τρόπων και της συμπεριφοράς · όπως ακριβώς το έπος είναι η φυσική λογοτεχνική μορφή της ηρωικής ή παραδοσιακής εποχής.» «Το μυθιστόρημα τώρα κατέχει τη θέση που είχε το θέατρο την εποχή της βασιλείας της Ελισάβετ και του Ιακώβου Ι,» ανέφερε η *Prospective Review* το 1849. Και η σίγουρη επιβεβαίωση είναι ότι εμφανίστηκαν εγχειρίδια για φιλόδοξους μυθιστοριογράφους. Το βιβλίο του 1842 *Hints and Directions for Authors in Writing and Publishing Their Works*⁵⁴ πρότεινε εξυπηρετικά σε αυτούς που αναλάμβαναν να συγγράψουν ‘τριώροφα⁵⁵’, δηλαδή τρίτομα βιβλία, ότι τρεις τόμοι με 300 ως 324 σελίδες ο καθένας με 26 γραμμές η καθεμία ήταν το πρότυπο · άλλο εγχειρίδιο όριζε το προαπαιτούμενο μέγεθος σε 300 σελίδες ανά τόμο, με 22 γραμμές ανά σελίδα αποτελούμενες από 8 λέξεις η καθεμία. Σε ένα σαρκαστικό αφιέρωμα για την καινοφανή δημοτικότητα του μυθιστορήματος η *Dublin Review* τον Σεπτέμβριο του 1849 σχολίαζε ακόμη και αυτό που αποκαλούσε «μια παράξενη, αλλά συχνά επαναλαμβανόμενη, προσφορά ‘να αποκτήσει κάποιος λογοτεχνική υπόληψη’ οποιοσδήποτε επιδιώκει φιλόδοξα τη φήμη, συνθέτοντας και αφήνοντας να εκδοθεί υπό το όνομά του, κάθε είδος δουλειάς από ένα τρίτομο ρομάντζο μέχρι ένα φυλλάδιο του ενός σελλινίου.» Ακόμη και οι ποιητές προσπαθούσαν να κολυμπήσουν στο νέο ρεύμα. Η Elisabeth Barrett Browning⁵⁶ αποφάσισε τον Οκτώβριο του 1844 ότι «ένα πραγματικά ποιητικό μυθιστόρημα - μοντέρνο και στο επίπεδο των σύγχρονων τρόπων συμπεριφοράς – μπορεί να αποδειχτεί το ίδιο καλό ως ποίημα όσο οποιοδήποτε άλλο, και να είναι και πιο δημοφιλές,» και έγραψε το *Aurora Leigh* που είχε το μέγεθος ολόκληρου βιβλίου μετουσιώνοντας έτσι την ιδέα της σε πράξη.

Παρ’ όλου που τα μυθιστορήματα έγιναν η καινούρια μανία, το 1847 το περιοδικό *Fraser* παρατήρησε «την απροθυμία των ανθρώπων των γραμμάτων να αναγνωρίσουν τους εαυτούς τους ως επαγγελματίες συγγραφείς · σχεδόν όλοι

⁵² Σκιαγραφήματα της Αγγλικής Λογοτεχνίας

⁵³ Thomas Budd Shaw (1813-1862), συγγραφέας. (www.goodreads.com)

⁵⁴ Υποδείξεις και Οδηγίες προς Συγγραφείς για τη Γραφή και την Έκδοση των Έργων τους, εκδότης Edward Bull.

⁵⁵ three-decker

⁵⁶ Elisabeth Barrett Browning (1806-1861), δημοφιλής ποιήτρια της Βικτωριανής εποχής.

προσποιούνται ότι είναι δικηγόροι ή γενικά αριστοκράτες.» Το 1847 όταν ένας συγγραφέα πήγε να δηλώσει τη γέννηση του παιδιού του στο Ληξιαρχείο, ενώ συμπλήρωνε το επάγγελμα πατρός, ο υπάλληλος του πρότεινε, «Θα γράψουμε Αριστοκράτης» και καθώς ξεκίνησε να εγγράφει τη λέξη στα αρχεία του άρχισε να αμφιβάλλει: «Υποθέτω, κύριε, πως οι συγγραφείς συγκαταλέγονται στους αριστοκράτες;»

Έτσι στις 5 Ιανουαρίου του 1850, όταν το *Pendennis* πρωτάρχισε να εμφανίζεται, ο Forster⁵⁷ έσπευσε να επιπλήξει τον Thackeray μέσα από τις σελίδες της *Examiner* για μια «διάθεση να φλερτάρει με τη μη-λογοτεχνική τάξη δυσφημίζοντας τους συναδέλφους του.» Η *Chronicle* κατέκρινε έντονα και τον Thackeray. Εκείνος εις απάντηση στις 12 Ιανουαρίου τους έγραψε ένα γράμμα που σύμφωνα με τον Φόρστερ έμοιαζε να υπονοεί ότι μερικές πράξεις του Thackeray τον έκαναν απλά να δείχνει «κατεργάρης και απατεώνας.» Γενικά δεν ήταν μια ευχάριστη κατάσταση.

Τώρα, πέντε μήνες αργότερα, ζήτησε από τον Smith και τη Charlotte να δειπνήσουν στο σπίτι του, την ίδια ημέρα που εκείνη τον είχε κατακρίνει στο σπίτι των Smith, και προσκάλεσε μερικούς από τους κορυφαίους λογοτεχνικούς φωστήρες και παρατρεχάμενους, μεταξύ των οποίων η κ.Brookfield⁵⁸ και μια κ.Procter⁵⁹, η οποία ήταν παντρεμένη με τον ποιητή ‘Barry Cornwall⁶⁰, στον οποίο ο Thackeray είχε αφιερώσει το *Vanity Fair*, καθώς και η πανέμορφη κόρη της, Adelaide⁶¹. Καθώς πλησίαζε η ώρα για το δείπνο, ο Thackeray βημάτιζε νευρικά πάνω κάτω στο δωμάτιο. Είχε επιτραπεί στις κόρες του⁶², που ήταν τώρα 13 και 10 ετών να μείνουν ξύπνιες για να χαρούν το μεγάλο γεγονός. Όταν η άμαξα έφτασε, ο πατέρας τους βγήκε στον προθάλαμο και συνόδευσε τον κ.Smith και τη Charlotte στο σαλόνι. Προφανώς, όλοι ήταν πολύ σοβαροί. Αφού μετακινήθηκαν στην τραπεζαρία, η Charlotte που της είχε περάσει ο πρωινός θυμός της, ήταν σαν υπνωτισμένη από τον οικοδεσπότη της, τον κοιτούσε με μια προσήλωση όλο σεβασμό, απαντούσε στις

⁵⁷ John Forster (1812-1876), βιογράφος, κριτικός και φίλος του Charles Dickens.

⁵⁸ Jane Octavia Brookfield (1821- 1896), οικοδέσποινα λογοτεχνικών εκδηλώσεων και συγγραφέας. Γνωστή για την πλατωνική σχέση που διατηρούσε με τον Thackeray. (en.wikipedia.org)

⁵⁹ Anne Procter

⁶⁰ Barry Cornwall, ψευδώνυμο του ποιητή Bryan Waller Procter (1787-1874). (www.bartleby.com)

⁶¹ Adelaide Anne Procter (1825-1864), κόρη των προαναφερθέντων. Ποιήτρια που είχε φεμινιστική και φιλανθρωπική δράση. (ibid)

⁶² Anne και Minny αντίστοιχα. Ο Thackeray μεγάλωνε τις δύο κόρες του μόνος αφού η γυναίκα του έχοντας παρουσιάσει από νεαρή ηλικία παράνοια και μετά από μια απόπειρα να αυτοκτονίας ήταν έγκλειστη σε κάποιο ίδρυμα.

παρατηρήσεις του, χωρίς να τρώει καθώς εκείνος της ψιθύριζε κόβοντας ταυτόχρονα το κρέας.

Αλλά ενώ το βράδυ πλησίαζε στο τέλος του, η αιχμηρή, πνευματώδης, γεμάτη οξυδέρκεια λογοτεχνική συζήτηση που όλοι ανέμεναν δεν πραγματοποιήθηκε. (Ήταν το κοινωνικό άγχος της Charlotte, σε συνδυασμό με τη συνηθισμένη της συστολή, ένας παράγοντας; Όλο κακία, η κ.Brookfield παρατήρησε, ως πληροφόρηση για τις επόμενες γενιές, ότι η Charlotte φορούσε ένα στολίδι στα μαλλιά της που δεν ήταν καλά στερεωμένο με σκοπό να καλύψει το μεγάλο της μέτωπο.) Όταν τελικά τελείωσε το δείπνο και οι κυρίες αποσύρθηκαν στο γραφείο, η Charlotte βυθίστηκε σε έναν καναπέ και ξεκίνησε μια χαμηλόφωνη συζήτηση με τη γκουβερνάντα του Thackeray, μια κυρία που εύστοχα έφερε ένα Ντικενσιακό όνομα, τη δεσποινίδα Trulock⁶³.

Η αξιαγάπητη κ.Brookfield αποτόλμησε μια τελευταία απέλπιδα απόπειρα να ξεκινήσει συζήτηση ελπίζοντας, λέει, ότι στη Charlotte είχε αρέσει το Λονδίνο.

Ακολούθησε σιωπή.

Μήπως η οξυδερκής Charlotte είχε πιάσει στον αέρα τη βαριά όλο ένταση σχέση μεταξύ του μοναχικού Thackeray και της όμορφης Jane Brookfield, η οποία είχε κολακευτεί από την προσοχή που της έδινε τώρα ο συγγραφέας – φίλος του, δυστυχώς, διαρκώς αποτυχημένου συζύγου της;

«Και ναι και όχι,» αντιγύρισε ευγενικά η Charlotte στο σχόλιο της κ.Brookfield για το Λονδίνο – το οποίο ήταν ίσως και το πιο εύστοχο σχόλιο που προσέφερε εκείνο το βράδυ η Charlotte.

Ο Thackeray δεν άντεξε τελικά το καταθλιπτικό κλίμα της βραδιάς. Μετά που η Charlotte και ο εκδότης της αποχαιρέτησαν, η Anny περνώντας φευγαλέα από τον προθάλαμο εντόπισε τον πατέρα της να ανοίγει την μπροστινή πόρτα φορώντας το καπέλο του. Όταν είδε την Anny, έφερε το δάχτυλό του στα χείλη του και βγήκε από το σπίτι – κλείνοντας σιγανά την πόρτα πίσω του, αφήνοντας στο σαλόνι όλες τις κυρίες που αναρωτιόντουσαν που είναι ο κ. Thackeray. Που ήταν, αλήθεια; «Αόριστα απάντησα ότι νόμιζα πως θα επέστρεφε,» είπε η Anny αλλά εκείνος δε γύρισε. Τράπηκε σε φυγή εγκαταλείποντας τη συνάθροιση που καταποντίζονταν ή μάλλον που είχε ήδη καταποντιστεί, καταφεύγοντας στη λέσχη του.

⁶³ Στο βιβλίο *The Inheritance of Genius: A Thackeray Family Biography, 1798-1875* του John Aplin η Δίδα Trulock, σελ.85 αναφέρεται ως η πιο πετυχημένη γκουβερνάντα της οικογένειας. (google books)

Στο μεταξύ η Charlotte και ο George Smith επέστρεφαν στο σπίτι της μητέρας του επιβιβασμένοι στην άμαξα του η οποία τραντάζονταν στο καλντερίμι. Η νεαρή δεσποινίς Procter ήταν πολύ εμφανίσιμη παρατήρησε η Charlotte— όπως επίσης είχε παρατηρήσει με πόσο ενδιαφέρον ο κ.Smith απαριθμούσε τις χάρες της. Μέσα στην άμαξα η Charlotte έγειρε προς τα μπροστά και δείχνοντας ότι γνωρίζει καλά για τι μιλάει ακούμπησε τα χέρια της στα γόνατα του νεαρού εκδότη της. «Θα γίνονταν μια πολύ καλή σύζυγος,» είπε στον ξαφνιασμένο Smith. Ποια; «Ω! γνωρίζετε ποια εννοώ,» είπε με νόημα. Μια ενδιαφέρουσα συνομιλία, αν σκεφτεί κανείς την οικειότητα μιας τέτοιας χειρονομίας από μια ανύπαντρη γυναίκα που δεν συνοδεύονταν από κάποιον δικό της προς έναν ελεύθερο άνδρα, σε μια εποχή που τα άτομα του άλλου φύλου δεν απευθύνονταν ο ένας προς τον άλλο με τα μικρά τους ονόματα - εκτός και ήταν αρραβωνιασμένοι.

Έφταιγε απλά η Charlotte; Έφταιγε το γεγονός ότι οι εκδότες ήταν τόσο ερωτικοί; Ή έφταιγε εν μέρει το γεγονός ότι σε πολύ λίγους άλλους χώρους εκείνη την εποχή θα μπορούσαν οι γυναίκες να συναντήσουν άντρες στον χώρο εργασίας σε ίσο ή - σχεδόν ίσο επίπεδο – εκτός από τον τομέα των γραμμάτων; Εξαιτίας των πνευματικών ή λογοτεχνικών της ταλέντων, μια γυναίκα μυθιστοριογράφος ή συγγραφέας θα μπορούσε να βρεθεί σε ένα επίπεδο τουλάχιστον επαγγελματικής ισότητας με έναν άνδρα, αν αυτός ήταν ο εκδότης της.

Η εγγύτητα μεταξύ πολλών εκδοτών και των συγγραφέων τους βασιζόταν σε μια παλιομοδίτικη αρχοντική αβρότητα, ίσως, και στη δυική, στενή, οικεία σχέση συγγραφέα – εκδότη που εκείνη την εποχή ήταν οικογενειακή υπόθεση · εκδότες σαν τον Smith μπορούσαν ακόμη και να φιλοξενήσουν στο σπίτι τους συγγραφείς που επισκέπτονταν την πόλη όπως η Charlotte Brontë. Επίσης, χωρίς αμφιβολία, αντανakλούσε την αυξανόμενη προσοχή που οι συνετοί εκδότες έδιναν στους κορυφαίους σε πωλήσεις συγγραφείς τους, οι οποίοι έφεραν όλο και μεγαλύτερα έσοδα στις εταιρίες τους. Πράγματι, λίγο αργότερα ο Smith θα βοηθούσε την κ.Gaskell να αγοράσει ένα σπίτι όταν αυτή άλλαξε εκδότη φεύγοντας από τους Chapman και Hall. Ο Henry Blackett⁶⁴ θα προσφέρονταν να συνοδεύσει προσωπικά την κ.Oliphant⁶⁵ κατά την επιστροφή της από τη Ρώμη όταν πέθανε ο σύζυγός της εκεί (και ο εκδότης John Blackwood⁶⁶ αμέσως της έστειλε ένα δάνειο 200 λιρών). Οι

⁶⁴ Ο Henry Blackett (1825-1871) ίδρυσε το 1852 τον εκδοτικό οίκο Hurst & Blackett. (en.wikipedia.org)

⁶⁵ Margaret Wilson Oliphant (1828–1897), σκωτσέζα μυθιστοριογράφος και ιστορικός συγγραφέας.

Macmillan⁶⁷ βοηθούσαν τον Lewis Carroll⁶⁸ να βρει εισιτήρια για το θέατρο (πάντα στην άκρη της δεξιάς πλευράς επειδή ήταν κουφός στο δεξί του αυτί και πάντα τουλάχιστον μερικές σειρές πιο πίσω ώστε να μην του αποσπά την προσοχή το χέρι του μαέστρου που κουνιόνταν) τον βοηθούσαν ακόμη και για να επισκευάσει το ρολόι του. Και ο πιστός εκδότης της Marian Evans⁶⁹(‘George Eliot’), ο John Blackwood αγόρασε στην άτεκνη πελάτισσά του ένα μικρό μπουλντόγκ το οποίο θα γέμιζε με στοργή αλλά και προμήθευε σε αυτή και τον σύντροφό της, George Lewes, εισιτήρια για την όπερα.

Τίποτε από αυτά, όμως δεν απαντά στη ερώτηση: Τι γίνονταν στην περίπτωση που οι συγγραφείς ήταν ανύπαντρες, μάλλον νέες γυναίκες και οι εκδότες τους τόσο ψυχολογικά όσο και νομικά διαθέσιμοι;

Αφού φρόντισε τον χήρο πατέρα της για περίπου 13 χρόνια, μετά τον θάνατο της μητέρας της, η εικοσιεννιάχρονη Marian Evans βρέθηκε από κάθε πλευρά κυριολεκτικά ολομόναχη στον κόσμο μετά τον θάνατό του το 1849. Μαντάριζε ρούχα, του διάβαζε μόνο αποσπάσματα από τα έργα του Scott τα βράδια, και έφτιαχνε τις κρεατόπιτες και τη μαρμελάδα φραγκοστάφυλο για το νοικοκυριό τους ενώ ταυτόχρονα διάβαζε και μελετούσε συστηματικά. (Όσον αφορά την περιγραφή της ζωής στην ύπαιθρο, γνώριζε καλά για τι μιλούσε. Ένα από τα χέρια της ήταν πιο πλατύ από το άλλο, είπε σε μια φίλη, εξαιτίας όλου του τυριού και του βουτύρου που χρειάστηκε να παρασκευάσει όλα αυτά τα χρόνια.)

Και τώρα μετά το θάνατο του πατέρα της βρέθηκε χωρίς να έχει κάποια υποχρέωση σε κανέναν και χωρίς συγγενείς που θα το έβρισκε βολικό ή ενδιαφέρον να μείνει κοντά τους. Αλλά είχε ταλέντο στο να γράφει άρθρα και να κάνει μεταφράσεις, μεταξύ των οποίων μια μετάφραση 1500 λέξεων από τα Γερμανικά σχετικά με τη ζωή του Ιησού⁷⁰, που είχε αναλάβει να κάνει για έναν δραστήριο και πολιτικά φιλελεύθερο, για να μην πούμε ριζοσπάστη, νεαρό Λονδρέζο εκδότη που

⁶⁶ John Blackwood (1818–1879), σκωτσέζος εκδότης. Μέλος της Βασιλικής Κοινότητας του Εδιμβούργου FRSE – Fellowship of the Royal Society of Edinburgh. (en.wikipedia.org)

⁶⁷ Ο διάσημος εκδοτικός οίκος Macmillan ιδρύθηκε το 1843 από τους αδερφούς Daniel και Alexander Macmillan που κατάγονταν από τη Σκωτία. (www.macmillan.com)

⁶⁸ Ο Charles Lutwidge Dodgson γνωστός με το συγγραφικό του ψευδώνυμο *Lewis Carroll* (1832–1898) ήταν συγγραφέας, μαθηματικός φωτογράφος και κληρικός. Το πιο διάσημο βιβλίο του είναι το *Alice in Wonderland, Η Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων*. (www.victorianweb.org)

⁶⁹ Marian Evans (1819-1880), μια από τις πιο σημαντικές συγγραφείς της Βικτωριανής εποχής. Τα μυθιστορήματά της αφηγούνται τη ζωή στην επαρχιακή Αγγλία. Έγραφε με το ψευδώνυμο George Eliot. (en.britannica.org)

⁷⁰ David Friedrich Strauss, *Das Leben Jesu*

ονομάζονταν John Chapman⁷¹ (καμιά σχέση με τον εκδότη του Dickens), ο οποίος είχε γίνει επίσης ο εκδότης του φίλου του Carlyle⁷² του Ralph Waldo Emerson⁷³. Ο πατέρας της Evans της είχε αφήσει μόνο 2000 λίρες οι οποίες ακόμη και με την πιο προσεκτική διαχείριση στον κόσμο, δεν θα μπορούσαν να της αποδώσουν περισσότερες από 90 λίρες τον χρόνο. Ήταν, επίσης, τουλάχιστον θεωρητικά, κατά κάποιον τρόπο φιλελεύθερη στη σκέψη της, και παρ' όλου που αυτό τρομοκράτησε τον πατέρα της, ως νεαρή ενήλικη αποσχίστηκε από την εκκλησία ενώ πιο πριν ήταν ειλικρινώς θρησκευόμενη. «Η μικρή ανόητη βασίλισσά μας είναι πιο υποφερτή από ότι το υπόλοιπο σινάφι της επειδή εμπνέει ένα ιπποτικό συναίσθημα,» παραπονιόνταν κατά τις ταραχές του 1848⁷⁴, «και δεν υπάρχει κάτι στο σύνταγμά μας για να εμποδίσει την αργή πρόοδο της πολιτικής μεταρρύθμισης. Μόνο για αυτό είμαστε έτοιμοι προς το παρόν.»

Τι σύμπτωση. Εκτός του να εκδίδει έργα όπως την πολύ παινεμένη μετάφραση στα Αγγλικά της ζωής του Ιησού που είχε κάνει η Marian, ο εμφανίσιμος και γοητευτικός νεαρός εκδότης John Chapman είχε εξαγοράσει μια ριζοσπαστική τριμηνιαία επιθεώρηση, που ονομάζονταν *Westminster Review*, από τον πατέρα του John Stuart Mill. Για ένα φιλελεύθερο πνεύμα όπως η Marian (είχε αλλάξει το μικρό της όνομα 'Mary Ann' μετά από ένα ταξίδι στο εξωτερικό), η *Review* είχε την ικανοποιητική διάκριση ότι είχε απαγορευτεί από τη Βιβλιοθήκη των Εμπόρων στο Sheffield, από την Επίλεκτη Συνδρομητική Βιβλιοθήκη του Εδιμβούργου, με τη δικαιολογία ότι ήταν αιρετική, και ότι οι 100000 κάτοικοι του Νόττινχαμ δεν είχαν καθόλου πρόσβαση σε αυτή.

Γιατί τότε, λοιπόν, να μην πάει στο Λονδίνο όπου ίσως θα μπορούσε να εργαστεί ως επαγγελματίας συγγραφέας; Το σπίτι των Chapman (γιατί υπήρχε κυρία Chapman και τρία παιδιά) ήταν χτισμένο σαν ξενοδοχείο και πολύ μεγάλο για την οικογένεια μόνο. Ο εκδοτικός οίκος ήταν στον πρώτο όροφο ενώ τα διαμερίσματα της οικογένειας και των οικότροφων ενοικιαστών από πάνω. Οι Chapman μάλιστα

⁷¹ John Chapman (1821– 1894). (en.wikipedia.org)

⁷² Thomas Carlyle (1795–1881), σκωτσέζος φιλόσοφος, δοκιμιογράφος, ιστορικός μαθηματικός, μεταφραστής και δάσκαλος. Η πνευματική επιρροή του κατά τη Βικτωριανή εποχή ήταν πολύ σημαντική. (www.goodreads.com)

⁷³ Ralph Waldo Emerson (1803– 1882), Αμερικανός δοκιμιογράφος και ποιητής. Ηγήθηκε του φιλοσοφικού κινήματος του Υπερβατισμού (ιδεαλιστικό σύστημα σκέψης βασισμένο στην πίστη προς την ουσιαστική ενότητα ολόκληρης της δημιουργίας, την έμφυτη καλοσύνη των ανθρώπων και την υπεροχή της διαίσθησης έναντι της λογικής και της εμπειρίας στην αποκάλυψη των βαθύτατων αληθειών – Academic dictionaries and Encyclopedias, www.enacademic.com)

⁷⁴ Το 1848 υπήρξαν πολιτικές αναταραχές σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες.

συνήθιζαν να νοικιάζουν τα δωμάτιά τους για 45-50 σελλίνια την εβδομάδα. Διακεκριμένοι άνθρωποι των γραμμάτων είχαν μείνει εκεί, μεταξύ των οποίων ο Horace Greeley⁷⁵ και ο Emerson στη διάρκεια μιας επίσκεψης το 1848.

Ωστόσο δεν αισθάνονταν και πολύ άνετα με τη νεοαποκτηθείσα ελευθερία της. «Τι θα γίνω χωρίς τον πατέρα μου; Μοιάζει σαν ένα τμήμα της ηθικής μου υπόστασης να χάθηκε. Είχα ένα φριχτό όραμα του εαυτού μου την προηγούμενη νύχτα στο οποίο είχα γίνει γήινα αισθησιακή και διαβολική εξαιτίας της έλλειψης αυτής της εξαγνιστικής επιρροής που σε συγκρατεί.» Ήταν έντιμη, ντροπαλή και όχι καμιά καλλονή αλλά σαν κορίτσι είχε ερωτευτεί τον φιλόλογό της, και ένας νεαρός ζωγράφος της είχε κάνει πρόταση γάμου το 1845. Δικαιολογημένα δεν ήταν μετρίοφρων για τις ικανότητές της. Στα τέλη του 1850, είχε γνωρίσει μια γυναίκα, την Eliza Lynn⁷⁶, μια συγγραφέα της *Review* και πρώην οικότροφο των Chapman, η οποία συντηρούσε τον εαυτό της με τη συγγραφή της. Στην Marian δεν έκανε μεγάλη εντύπωση · αν η Δεσποινίς Lynn μπορούσε να το κάνει, γιατί όχι και αυτή; Σύντομα πακετάρισε τα πράγματά της και κατευθύνθηκε στο Λονδίνο, όπου τον Ιανουάριο του 1851, μετακόμισε σε ένα απομονωμένο, μικροσκοπικό δωμάτιο στον πάνω όροφο των Chapman. Μετά από λίγο καιρό συμφώνησε να γίνει βοηθός του Chapman για την επιμέλεια των εκδόσεων αλλά και έγραφε, διόρθωνε κείμενα, έκανε κριτική και γενικά διοικούσε τη *Westminster Review*.

Η Marian Evans εμφανίζεται στο προσκήνιο τη στιγμή που μια σημαντική διαμάχη κλυδωνίζει τη λογοτεχνική κοινότητα η οποία θα οδηγήσει στον προσδιορισμό καινούριων σχέσεων μεταξύ συγγραφέων και εκδοτών. Οι εκδότες παρενέβαιναν καταλυτικά στον τρόπο και την τιμή πώλησης των βιβλίων. Είχαν καθιερώσει ένα ολιγοπώλιο στο οποίο αντιτάχθηκαν επιφανείς άντρες των γραμμάτων της εποχής εκείνης μεταξύ των οποίων ο George Lewes, ο Wilkie Collins⁷⁷, ο Dickens, ο εκδότης της Evans, John Chapman και πολλοί άλλοι. Στις 4 Μαΐου 1852 σε μια συνάντησή τους με εκπροσώπους των εκδοτών, στην οποία προήδρευσε η Evans, οι συγγραφείς κατάφεραν να απαλλαγούν από τον οικονομικό παρεμβατισμό των εκδοτών και να καθιερώσουν και στις εκδόσεις την πολιτική του *laissez-faire*.

Και μέσα σε όλα αυτά,

⁷⁵ Horace Greeley (1811–1872), ιδρυτής και εκδότης της εφημερίδας New York Tribune. (www.britannica.com)

⁷⁶ Η Eliza Lynn Linton (1822–1898) ήταν η πρώτη έμμισθη γυναίκα δημοσιογράφος στη Βρετανία. Ωστόσο, έγραψε πολλά μυθιστορήματα στα οποία κρατούσε μια αντιφεμινιστική στάση. (www.victorianweb.org)

⁷⁷ Wilkie Collins (1824–1889), μυθιστοριογράφος, διηγηματογράφος και θεατρικός συγγραφέας. Καλός φίλος του Dickens. (www.goodreads.com)

μια φιγούρα τόσο επιφανής όσο είχε καταστεί πια ο Dickens, είχε κάθε δικαιολογία να αναπολεί το παρελθόν του και να αναλογίζεται να γράψει για αυτό πεπεισμένος ότι θα ενδιέφερε το κοινό του. Το 1845 ήταν τριάντα-τριών ετών, και κάποια στιγμή μεταξύ του 1845 και του 1847 είχε γράψει τμήμα μιας αυτοβιογραφίας, την οποία κατέληξε να καταστρέψει την εποχή που υπέφερε από την περιφρόνηση και την απόρριψη της Maria Beadnell⁷⁸. Συγκεκριμένα, την έκαψε αντιδρώντας με αυτόν τον τρόπο πικρά για την απόρριψή της. Συνεχώς τον στοίχειωνε η ανάμνηση της αναγκαστικής εργασίας του σε πολύ νεαρή ηλικία στο εργοστάσιο λούστρου παπουτσιών⁷⁹. «Μου κάνει φοβερή εντύπωση πόσο εύκολα με έδιωξαν και μάλιστα σε τέτοια ηλικία,» έγραψε, μεσήλικας πια, για την αδιαφορία, με την οποία οι γονείς του, έτσι τουλάχιστον πίστευε, απότομα εγκατέλειψαν τα οποιαδήποτε σχέδια είχαν κάνει για να του παράσχουν μια καλή μόρφωση. «Ακόμη και τώρα, διάσημος και χαϊδεμένος και ευτυχής, συχνά ξεχνώ στα όνειρά μου ότι έχω μια αγαπημένη σύζυγο και παιδιά · ακόμη και το ότι είμαι άντρας πια · και εξακολουθώ να περιπλανιέμαι περίλυπος πίσω σε εκείνη την εποχή της ζωής μου.» Αυτοί ήταν οι νυχτερινοί περίπατοι κατά τους οποίους ο Dickens στοίχειωνε τους δρόμους του Λονδίνου. Ίσως επειδή η αίσθηση της εγκατάλειψης και αυτού που εκείνος βίωνε ως ανικανότητα ήταν τόσο μεγάλη, που μονάχα η νύχτα έμοιαζε να του απαλύνει τον πόνο – «Από εκείνη την εποχή και μετά, συχνά έχω ξαναγυρίσει εκεί, κατά τους νυχτερινούς μου περιπάτους και σταδιακά κατάφερα να γράψω για αυτό.» Κανείς – ούτε καν η γυναίκα του και τα παιδιά του – δεν είχαν μάθει για αυτή τη φάση της ζωής του παρά μόνο ο Forster.

Ωστόσο, η ανάγκη να διηγηθεί την ιστορία του ήταν ακόμη δυνατή.

Έτσι, έχοντας εγκαταλείψει την ιδέα μιας πραγματικής αυτοβιογραφίας, ο Dickens στις αρχές του 1849 ξεκίνησε γρήγορα να γράφει μια φανταστική. Πρέπει να σημειωθεί ότι ήταν το πρώτο μυθιστόρημα που έγραψε με αφήγηση στο πρώτο πρόσωπο, και αυτό στο οποίο ο Mr. Micawber ένας απερίσκεπτος, αυτό-απατώμενος ανόητος που μιλά με τον μακροσκελή, πομπώδη τρόπο, ίδιον με τον πατέρα του Dickens, θα έπαιζε έναν σημαντικό ρόλο. Ο Thackeray επαίνεσε το καινούριο

⁷⁸ Maria Beadnell, η πρώτη αγάπη του Charles Dickens. Οι γονείς της δεν επιθυμούσαν, όμως, έναν γάμο με τον νεαρό και ασήμαντο τότε Charles. Όταν ξαναβρέθηκαν μετά από χρόνια εκείνος απογοητεύτηκε οικτρά με τη διαφορετική εικόνα της αγαπημένης του. Τόσο η εμφάνιση όσο και το πνεύμα των νεανικών της χρόνων είχαν χαθεί. (www.charlesdickensinfo.com)

⁷⁹ Η φτώχεια που έπληξε την οικογένεια του Dickens λίγο πριν και μετά τη σύλληψη του πατέρα του για χρέη, ανάγκασε τον 12χρονο Charles να εργαστεί σε ένα εργοστάσιο (Warren's Blacking Warehouse) όπου κολλούσε ετικέτες σε βάζα με λούστρο παπουτσιών. (ibid)

μυθιστόρημα το οποίο κατακλύζεται τώρα από όλα τα συναισθήματα εγκατάλειψης του Dickens. «Λάβε υπόψη σου το *David Copperfield*: Μα τω Θεώ, είναι υπέροχο – (ξεπερνά τις άλλες εκδόσεις αυτού του μήνα κατά πολύ),» είπε ο Thackeray στον φίλο του Αιδεσιμότατο Brookfield – παρ' όλου που εκείνος είπε αργότερα στην Jane Brookfield, ότι, βέβαια, ένας από τους λόγους που το *David Copperfield* ήταν τόσο καλό βιβλίο ήταν επειδή τελικά ο Dickens μάθαινε από τον Thackeray. «Ευχαριστεί τον έτερο Συγγραφέα να βλέπει πως ο Dickens ο οποίος για καιρό έχει σταματήσει να αναφέρεται στη δουλειά του ΕΣ, να έχει ξεκινήσει να αντιγράφει τον ΕΣ⁸⁰, και να απλοποιεί σημαντικά το ύφος του και να αποφεύγει τη χρήση εξεζητημένων λέξεων.» Μήπως πραγματικά το έκανε;

«Είπατε πως έχει μια εγγύτητα με το *Jane Eyre*,» παρατήρησε η Charlotte Brontë στον κ. Smith Williams όταν ο οίκος Smith & Elder έστειλε ένα αντίγραφο του *David Copperfield*, υποδεικνύοντας τις ομοιότητες ανάμεσα στα δύο βιβλία. «Έχει εδώ και εκεί -» Είχε επηρεαστεί ο Dickens ώστε να αφηγηθεί το *David Copperfield* στο πρώτο πρόσωπο τόσο από την έκδοση του *Jane Eyre* της Charlotte Brontë τον προηγούμενο χρόνο (αν και εκείνος ισχυρίζονταν ότι δεν το είχε διαβάσει), όσο και από τη δική του κατεστραμμένη αυτοβιογραφία; Πιθανώς. Αλλά διαβάζοντας το *Copperfield* έκανε τη Charlotte για μια φορά ακόμη να συνειδητοποιήσει πόσο αποτραβηγμένη και περιορισμένη επαρχιώτισσα ήταν. «Πόσο μεγαλύτερο πλεονέκτημα έχει ο Dickens με την ποικίλη γνώση του για τους ανθρώπους και τα πράγματα!» θαύμασε εκείνη διαβάζοντας το βιβλίο του.

«Η μεγάλη Βαβυλώνα,» έτσι αποκαλούσε η Charlotte Brontë το Λονδίνο. Ο θαυμασμός της για τις ευρείες γνώσεις του Dickens και η αντιπαράθεσή της με τον Thackeray κατά κάποιο βαθμό αντανακλούσαν τις διαφορές ανάμεσα στην πολύβουη, βιομηχανική πολιτεία και την εξοχή. Άλλωστε, πάντα παρέμενε μια ντροπαλή κάτοικος της υπαίθρου, και ο Dickens ήταν ένας παγκοσμίου φήμης, αστικός – που γίνονταν όλο και πιο εκλεπτυσμένος – συγγραφέας, μια αυθεντία του μυθιστορήματος που είχε στην φαρέτρα του περίπου μισή ντουζίνα έργα. Και «τα Μυθιστορήματα του Dickens και του Thackeray είναι, τα περισσότερα, μυθιστορήματα του Λονδίνου,» έγραψε ο συγγραφέας του βιβλίου *British Novelists and Their Styles*⁸¹ το 1859. «Ο Dickens και ο Thackeray θα μπορούσαν να θεωρηθούν οι ιδρυτές μιας ιδιαίτερης υποκατηγορίας: το Μυθιστόρημα της Αγγλικής

⁸⁰ Στο πρωτότυπο κείμενο χρησιμοποιούνται τα αρχικά ΟΑ που αναφέρονται στις λέξεις Other Author.

⁸¹ Βρετανοί μυθιστοριογράφοι και το ύφος τους

Ζωής και Συμπεριφοράς, που θα ονομάζονταν ‘Το Βρετανικό Μητροπολιτικό Μυθιστόρημα’. Ο Dickens, κάτοικος του Λονδίνου σχεδόν σε όλη του τη ζωή, γνώριζε κάθε σπιθαμή και δρομάκι του Λονδίνου κυριολεκτικά απ’ έξω και κατ’ ουσία δεν είχε κανένα συναίσθημα ή ενδιαφέρον για την αγγλική εξοχή. Ο Thackeray, πάλι, δεν πατούσε το πόδι του στην εξοχή παρά μόνο αν είχε να κάνει κάποια επίσκεψη ενώ ήταν συστηματικός θαμώνας σε λέσχες και εστιατόρια. Λάτρευε το γεγονός ότι η πρωτεύουσα «φέρει την παρουσία μιας δύσκολης εργάσιμης μέρας και αυτό είναι και το καλύτερο – προσέξτε πως όλοι σπρώχνονται για να προχωρήσουν παραπέρα και κοιτούν μπρος τους, και προσπαθούν σκληρά και με αγωνία... Ω αυτό το Λονδίνο είναι ένα μεγαλειώδες μέρος για δολοπλοκίες, και τόπος ξεχωριστής διασκέδασης για έναν άνδρα με φαρδιές πλάτες που μπορεί να σπρώχνει μέσα στο πλήθος.» Ο φίλος του δοκιμιογράφος και πολιτικός Thomas Macaulay ήταν, επίσης, φιλοαστός. «Η φύση δεν με θέλγει καθόλου,» έγραψε στην ηλικία των δεκαπέντε, και όπως στον Dickens του άρεσε να κάνει μακρινούς περιπάτους στην πολυαγαπημένη του πόλη.

Η αγάπη για την εξοχή, η χλωρίδα και η πανίδα της και η απελευθέρωση που προσφέρει από την κίνηση και τη φασαρία της πόλης, κάνει την εμφάνισή της μόνο στη γυναικεία λογοτεχνία – όπως στην κ.Gaskell, στις Brontë και στον ‘George Elliot’. Η εξοχή, η εναλλαγή των εποχών, το άνθισμα των θάμνων στους φράκτες, και των λουλουδιών στους κήπους των εξοχικών, όλα αυτά απεικονίζονται με μια αγάπη και νοσταλγία που συνειδητά και με γλυκύτητα εξισώνει το ωραίο με την ύπαιθρο. Η Marian Evans αναζήτησε στο Λονδίνο την επαγγελματική ευκαιρία, αλλά ποτέ δεν κατάφερε να νιώσει εντελώς σαν στο σπίτι της εκεί. Ενώ το όνειρο του συντρόφου της George Lewes θα ήταν να ανοίξει τον δικό του εκδοτικό οίκο, η Marian, χαρακτηριστικά, θα ονειρεύονταν «μια γωνιά ακριβώς στην εξοχή, μακριά από Παλάτια κρυστάλλινα ή οποιουδήποτε είδους⁸², με ένα περιβόλι πίσω του γεμάτο από γέρικα δέντρα και άκοπο γρασίδι, και με δεντρόφραχτα μονοπάτια ανάμεσα στα αχανή χωράφια όπου δεν συναντάς κανένα.» Όπως η Charlotte Brontë έτσι και η κ.Gaskell παρέμενε βαθιά μέσα της μια επαρχιωτοπούλα. «Και στο μεταξύ η υπόθεση της ζωής μας αποκλείει μέσα στα όρια του Λονδίνου και σε απόσταση αναπνοής από την ανθρώπινη εξέλιξη, την οποία θα ήμουν πραγματικά πανευτυχής να την πιστέψω χωρίς να χρειαστεί να τη δω,» έγραψε αδιάφορα.

⁸² Οικοδόμημα από χυτοσίδηρο και γυαλί που αρχικά χτίστηκε στο Hyde Park για να στεγάσει την περίφημη Έκθεση το 1851.

Πιθανώς όχι τελείως συμπτωματικά, οι γυναίκες αντιπαθούσαν το καθαρά συσχετιζόμενο με την πόλη λογοτεχνικό είδος του μυθιστορήματος σε τεύχη, το αποκύημα του περιοδικού που διαβάζονταν στα καπηλειά, με τους γρήγορους ρυθμούς του, με την ενίοτε χαοτική εξέλιξη του, και με την ανάγκη συνεχούς επινοητικότητας κάθε μήνα τηρώντας αμείλικτες προθεσμίες. Δεν ήταν ένα μέρος του κόσμου όπου ζούσαν και εργάζονταν καθημερινά, όπως ήταν για τους δημοσιογράφους, τους συγγραφείς των περιοδικών και των εκδοτών σαν τον Thackeray και τον Dickens. Στις αρχές του 1851 η Charlotte απέρριψε μια προσφορά από τη *New York Tribune* για να γράψει ένα μυθιστόρημα σε συνέχειες και παρομοίως άλλη μία πρόταση, αργότερα την ίδια χρονιά, από τον George Smith για τη συγγραφή ενός βιβλίου σε τεύχη. Όχι. Εκτός και «δώσετε στον Currer Bell την εμπειρία ενός Thackeray ή τη φυσική ζωντάνια ενός Dickens,» αποκρίθηκε. «Τότε να επαναλάβετε την πρόταση. Ακόμη και τότε εκείνος θα απαντούσε, ‘Δεν θα εκδώσω τίποτε σε συνέχειες αν δεν έχει γραφεί και το τελευταίο τεύχος πριν κυκλοφορήσει το πρώτο.’» Κατά τον ίδιο τρόπο η κ. Gaskell θα το έβρισκε πρακτικά αδύνατο να γράψει το μυθιστόρημά της *North and South* σε συνέχειες για το περιοδικό του Dickens *Household Words* υπό την πίεση που δημιουργούνταν από την ακόρεστη εβδομαδιαία ζήτηση για όλο και περισσότερο και πιο πολύ ακόμη. «Πιστεύω ότι μου έχει δημιουργήσει σχεδόν τόση σύγχυση και τρέλα αυτή η α[ναθεματισμένη], κ[αταραμένη] σαν κ[όλαση] ιστορία όσο δεν παίρνει άλλο,» είχε αναφέρει εξοργισμένη σε μια φίλη καθώς οι εβδομάδες διαδέχονταν η μία την άλλη. Μου προκάλεσε, είπε, «μερικούς από τους πιο τρομερούς πονοκεφάλους που είχα ποτέ στη ζωή μου.» Και παρ’ όλα αυτά οι πωλήσεις του περιοδικού έπεσαν.

Στην πραγματικότητα, εκτός του Dickens και του Thackeray, ήταν λίγοι οι συγγραφείς που χρησιμοποίησαν με συνέπεια αυτήν τη μορφή γραφής – ο Charles Lever το προσπάθησε, όπως και άλλοι – αλλά από τους σημαντικούς συγγραφείς μόνο ο Dickens παρέμεινε πιστός, το ένα βιβλίο μετά το άλλο, το ένα μυθιστόρημα μετά το άλλο. Πράγματι, όταν η μόδα για τα βιβλία σε συνέχειες ήταν στο απόγειό της, στα τέλη του 1830, δεν εκδίδονταν περισσότερα από δεκαπέντε βιβλία σε τεύχη τον χρόνο. Στα 1840, ήταν μόνο πέντε τον χρόνο, και μέχρι τα τέλη του 1860, ο αριθμός είχε μειωθεί στα ένα ή δύο ετησίως. Αλλά βέβαια το να γράφεις σε συνέχειες απαιτούσε μια αδιάκοπη ορμή, ασταμάτητα κάθε μήνα, ίσως οικεία μονάχα σε κάποιον που βρίσκεται έρμαιο των εσωτερικών δαιμόνων του, σε κάποιον που δεν μπορεί να είναι ευτυχής παρά μόνο αν περπατήσει δέκα, δεκαπέντε, είκοσι μίλια κάθε

νύχτα μέσα στα σοκάκια του Λονδίνου, ακριβώς όπως έκανε ο Dickens, προσπαθώντας να κατασβέσει τις ανησυχίες του ατίθασου πνεύματός του.

Οι μεγάλες γυναίκες συγγραφείς της Βικτωριανής Αγγλίας δεν αισθάνθηκαν ποτέ εντελώς άνετα στο Λονδίνο, παρά τα τόσα θέλγητρά του. Και η διστακτικότητά τους απέναντι στην πόλη θα αντικατοπτρίζονταν μοιραία στη γραφή τους.

Μεταφραστικός Σχολιασμός

Όπως προαναφέρθηκε, σε αυτό το βιβλίο ο συγγραφέας επιχειρεί να παρουσιάσει μια διαφορετική διάσταση της Βικτωριανής λογοτεχνίας και των κυρίων εκπροσώπων της. Μελετά υπό ένα διαφορετικό πρίσμα τις συνθήκες της εποχής που αποτέλεσαν το σκηνικό μέσα στο οποίο εξελίχτηκαν και διέπρεψαν οι μεγάλοι μυθιστοριογράφοι, αναπτύχτηκε και εδραιώθηκε η βιομηχανία των εκδόσεων, στήθηκαν, ουσιαστικά και υπολογισμένα πια, οι πρώτες κερδοφόρες επιχειρήσεις με οργανωμένα δίκτυα πώλησης και διανομής βιβλίων. Με την προσέγγισή του προσπαθεί να δει πίσω από την γυαλισμένη επιφάνεια του βικτωριανού καθωσπρεπισμού, να αναμερίσει τις βαριές κουρτίνες που χωρίζουν τη σκηνή από τα παρασκήνια της ιδιωτικής ζωής των πρωταγωνιστών του λογοτεχνικού χώρου της εποχής και να κρυφοκοιτάξει την ανθρώπινη πλευρά του πνεύματός τους και την καθημερινότητα της ζωής τους. Αυτό που διαφοροποιεί τη μελέτη του από άλλες παρόμοιες⁸³ είναι το ότι δεν εμμένει επιστημονικά στο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής, δεν αναφέρεται σε λογοτεχνικά ρεύματα και καλλιτεχνικές τάσεις που επηρέασαν τους συγγραφείς αλλά τον απασχολεί η εσωτερικότητά τους, ο ψυχισμός τους και το πώς το άμεσο περιβάλλον και οι εμπειρίες τους διαμόρφωσαν τη γραφή τους. Αυτό το πετυχαίνει μελετώντας την προσωπική ή και επαγγελματική αλληλογραφία τους και τις πληροφορίες που συλλέγει από την επιστολογραφία των συγχρόνων τους. Για τους παραπάνω λόγους το **συγγραφικό ύφος** του είναι απλό και ανεπιτήδευτο. Για τους ίδιους λόγους έκρινα σωστό να διατηρήσω τη στάση αυτή και στη μεταφραστική μου απόπειρα.

Διατήρησα την κειμενική μορφή, τον χωρισμό των παραγράφων και, τις περισσότερες φορές, τις επιλογές στίξης του πρωτότυπου (παύλες για τον χωρισμό επεξηγηματικών προτάσεων, την εκτενή χρήση του κόμματος και της άνω τελείας, τη

⁸³ Eagleton Terry, (2005), *The English Novel: An Introduction*, Blackwell Publishing
Pavel G. Thomas, (2003), *The Lives of the Novel, A History*, Princeton University Press
Watt Ian, (1965), *The Rise of the Novel, Studies in Defoe, Richardson and Fielding*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles

διατήρηση των κεφαλαίων γραμμάτων π.χ. σελ.14 Ποίηση για τη μετάφραση του χωρίου με το σχόλιο του Robert Haydon στη σελ.78 (ο οποίος πιθανώς ήθελε να τονίσει την αριστοτεχνία του είδους) ή πιο κάτω, σελ.17, Πόλη για την αναφορά στη μεγαλούπολη του Λονδίνου «How long do you stay in Town?», σελ.80 κλπ).

Ωστόσο, αναφορικά με την άνω τελεία, σε περιπτώσεις που θεώρησα ότι το ελληνικό κείμενο δεν ακούγονταν φυσικό, την αντικατέστησα είτε με παρατακτική σύνταξη (τακτική που η M.Baker στο *In Other Words* (σελ.191) αποκαλεί conjunction) που εισήγαγε σχέση αιτίας – αποτελέσματος: σελ. 84 «Carefully the weakened invalid... in the vehicle;», αποδίδεται στη σελ.20 ως «Προσεκτικά, η εξασθενημένη ...τακτοποιήθηκε με άνεση στο όχημα και έτσι μετακινήθηκαν...» ή πιο κάτω, στην 90, ‘σπάω’ μια μεγάλη περίοδο σε δύο μικρότερες: «And was not this fictional ... ‘Curren Bell’?» και γίνεται: σελ.24 «Σαν να μην ... Λονδρέζων. Μέσα από αυτήν δεν ήταν που ... του ‘Curren Bell’;». Στη σελ.96 υπάρχει ερωτηματική πρόταση «Then why not go as a professional writer.» χωρίς ερωτηματικό. Παράλειψη του συγγραφέα ή παρόραμα της έκδοσης. Σε κάθε περίπτωση, στη μετάφραση προστέθηκε το ερωτηματικό. Επίσης, όπως και στο πρωτότυπο χρησιμοποίησα πλαγιαστά γράμματα για τίτλους βιβλίων, περιοδικών και εφημερίδων. Ακόμη κράτησα το τέχνασμα των πλαγιαστών γραμμάτων για να διατηρήσω την έμφαση του πρωτότυπου σελ.105 «Even *then* he would answer...», «Ακόμη και τότε εκείνος θα απαντούσε....», σελ.36

Στο γλωσσικό επίπεδο δεν συνάντησα κάποια ιδιαίτερη δυσκολία επειδή ο συγγραφέας δεν χρησιμοποιεί κάποιο ιδιότυπο γλωσσικό ιδίωμα. Αντιθέτως, η γλώσσα του είναι απλή και μεταφραστικά βατή. Η διήγησή του τις περισσότερες, τουλάχιστον, φορές είναι ρέουσα, ζωντανή, σε κάποια σημεία ως και δραματοποιημένη.

Παρόλα αυτά, υπήρξαν και κάποιες περιπτώσεις υφολογικής δυσαρμονίας. Αρκετά συχνά αντιμετώπισα τη δυσκολία πυκνογραμμένων περιόδων, όπου παρεμβάλλονταν μεταξύ των όρων της κύριας πρότασης πολλές δευτερεύουσες, επεξηγηματικές προτάσεις. Πολύ εύστοχα στον Γ. Κεντρωτή στο *Θεωρία και Πράξη της Μετάφρασης*, (σελ.293) διαβάζουμε: «Οι δυσκολίες στη μετάφραση ξεκινούν από το αναμφισβήτητο γεγονός ότι κάθε κείμενο χωριστά αποτελεί κατά το μάλλον ή το ήττον πυκνή -καθότι text- ύφανση πολυπλόκων αλληλεπιδράσεων δομών και λειτουργιών...».

Τα σημεία αυτά προκαλούσαν ένα ‘λαχάνιασμα’ κατά την ανάγνωση και προβληματισμό κατά τη μετάφραση. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι ο **τίτλος** του κεφαλαίου: «Τι θα γίνω χωρίς τον πατέρα μου;»: οι γυναίκες μυθιστοριογράφοι στο Λονδίνο του Dickens και του Thackeray, η απόκτηση πραγματικού χρήματος, και ... το μυθιστόρημα γίνεται ευυπόληπτο. Πρόκειται για μια μεστή περίοδο, γεμάτη μηνύματα και υπονοήσεις: η θέση της γυναίκας σε έναν ανδροκρατούμενο λογοτεχνικό κόσμο, ο οποίος στεγάζεται σε μια μεγαλούπολη, η εξέλιξη της βιβλιοπαραγωγής, η απόκτηση συγγραφικού κύρους. Όλα αυτά συνδεδεμένα σε μια υπολανθάνουσα σχέση αιτίας – αποτελέσματος. Στην ελληνική απόδοση αισθάνθηκα την ανάγκη να προσθέσω τρεις τελείες για να υποδηλώσω με μεγαλύτερη σαφήνεια την εν λόγω σχέση.

Άλλο παράδειγμα αντίστοιχης δυσλειτουργίας είναι η πρώτη περίοδος του κεφαλαίου, σελ.77 «Not so many years before... Europe’». Τελικά διατήρησα την σύνθετη περίοδο γιατί αν και το αποτέλεσμα ήταν, όπως στην αγγλική γλώσσα, κάπως άκομψο, ο κατακερματισμός σε συντομότερες προτάσεις θα ήταν ακόμη πιο αμήχανος. Δεν πήρα την πρωτοβουλία να το κάνω γιατί θεώρησα ότι θα απομακρυνόμουν αυθαίρετα και άσκοπα από το πρωτότυπο. Άλλωστε, όπως αναφέρει και ο D.Connolly στο ‘Ο Παράγων Μεταφραστής’ (σελ. 150), ο Kirkup (στο Weissbort1988:83) δικαιολογεί ένα είδος ξενικότητας στις μεταφράσεις του.

Όμως σε άλλο σημείο, «In addition to old muffins.... keeps off the wet!» σελ.78-79 του πρωτότυπου / 14 της μετάφρασης, σεβόμενη αυτό που η M.Baker στο *In Other Words* στη σελ. 180 αποκαλεί textual cohesion (κειμενική συνοχή), παρεμβαίνω σε μια πολύ μεγάλη περίοδο: «Κοντά, λοιπόν, στα παραδοσιακά μικρά κέικ, την τζιτζιμπίρα και τα συναφή, στους πάγκους έβρισκες κατά κανόνα τα ‘φτηνά Γαλλικά μυθιστορήματα’, όπως τα αποκαλούσε υποτιμητικά, ο σύγχρονος με αυτόν, βιογράφος του Smith, τα ‘πιο αμφιβόλου ποιότητας’ ελαφρώς ξεθωριασμένα μυθιστορήματα, και τα βαρετά βιβλία ανεκδότων, όπως το *Bowl of Punch* τα οποία πωλούνταν μέσα από τα παράθυρα των προς αναχώρηση τραίνων.» και αλλάζω τη σύνταξη προσθέτοντας μια καινούρια κύρια πρόταση: «Το εν λόγω βιβλίο περιείχε κρύα ανέκδοτα όπως «Γιατί μια ομπρέλα μοιάζει με ένα αδιάβροχο Mackintosh; Γιατί αντιστέκεται στην υγρασία!» και άλλα παρόμοια.».

Παρόμοιας δυσκολίας ήταν η περίοδος στη σελ.94 «The closeness between many publishers and their authors in their homes». Το νόημα αν και αρκετά απλό είχε δοθεί με στριφνή σύνταξη και μακροσκελή περιγραφή. Στην επόμενη σελίδα, ένα

απλό νόημα εκφέρεται ξανά μέσω μιας δύστροπης σύνταξης «And her faithful publisher... tickets.» Στις περιπτώσεις αυτές προσπάθησα να εξομαλύνω και να απλοποιήσω το κείμενο σελ.29-30. Επίσης στη σελ.95, λίγο πιο πάνω, έχουμε μια απλή σύντομη πρόταση στην οποία παρεμβάλλεται μια μακροσκελής παρενθετική «The Macmillans helped Lewis Carroll..... watch repaired.» Μιας και απομακρύνονται υπερβολικά οι βασικοί όροι της πρότασης θεώρησα σωστό να επαναλάβω το κύριο ρήμα ‘τον βοηθούσαν ακόμη και για να...’.

Επίσης κάποιες παράγραφοι ή κάποιες πληροφορίες μέσα σε αυτές ήταν κατά κάποιο τρόπο ασύνδετες με το περικείμενό τους ή ελλιπείς σαν ο συγγραφέας να θεωρούσε ότι οι υπονοήσεις ήταν προφανείς. Στις περιπτώσεις αυτές προσπάθησα να μείνω κοντά στο πρωτότυπο και το ύφος του παρεμβαίνοντας μονάχα στα σημεία που θεωρούσα ότι μπορούσε να κινδυνεύσει η φυσικότητα του ελληνικού κειμένου ή εξομάλυνα το κείμενο δίνοντας κάποιες πραγματολογικές πληροφορίες. Όπως για παράδειγμα, στη σελ.77 του πρωτότυπου / σελ.13 της μετάφρασης, η τελευταία πρόταση που αναφέρεται στη διάρκεια του ταξιδιού Εδιμβούργου – Λονδίνου και το πόσο θα επηρέαζε αυτή τον συγγραφέα της προηγούμενης γενιάς Sir Walter Scott είναι μάλλον ανώφελα εμβόλιμη. Προσπάθησα να την ενσωματώσω καλύτερα στο κείμενο τονίζοντας την ιδιότητα του αναφερόμενου προσώπου. Ή στην επόμενη σελίδα 78 / 13 που περιγράφεται η εξέλιξη του σιδηροδρόμου γίνεται απροσδόκητη αναφορά στις Brontë. Θεώρησα ότι για το ελληνικό κείμενο έπρεπε να διευκρινίσω τον φαινομενικά αυθαίρετο συσχετισμό και πρόσθεσα το ‘μια κατάσταση που διευκόλυνε τις αδερφές Brontë’. Σε κάποια άλλα σημεία περνά σε διαφορετικό θέμα αφήγησης απότομα όπως στη σελ.80 «When they appeared in his shop...». Αποφάσισα να το σηματοδοτήσω αφήνοντας κενό ανάμεσα στις παραγράφους όπως κάνει και ο ίδιος αργότερα (σελ.95) όταν κάνει μια ερώτηση που τελικά αφήνει αναπάντητη «What happened when the writers....available?» και περνά σε εντελώς καινούριο θέμα.

Υπάρχει και περίπτωση που αναφέρεται σε κάποιο γεγονός σαν να πρόκειται για καινούρια πληροφορία π.χ. σελ.94 «publishers like Smith could even put up a visiting author like Charlotte Brontë in their homes.», ενώ μερικές σελίδες πιο πριν έχουμε πλήρη περιγραφή της φιλοξενίας. Και στην περίπτωση αυτή αποφάσισα να μην αυθαιρετήσω και να υπονοήσω την πρότερη αναφορά, αλλά να διατηρήσω τη στάση του: «εκδότες σαν τον Smith μπορούσαν ακόμη και να φιλοξενήσουν στο σπίτι τους συγγραφείς που επισκέπτονταν την πόλη όπως η Charlotte Brontë», σελ.29.

Αρκετές φορές χρησιμοποιεί τον σύνδεσμο 'and' για να εισάγει κύριες προτάσεις προσδίδοντας έτσι στο κείμενό του μια απλότητα στην εξιστόρηση των γεγονότων και τη δημιουργία της αίσθησης μιας συνέχειας. Π.χ. σελ.82 «And George and his sister... And then Charlotte and Ann... literary world.» ή στην επόμενη σελίδα «and then he had suddenly ... and on September...had died» και πιο κάτω «And so there was yet another Brontë funeral», «And then unbelievably, unbearably...», το ίδιο στη σελ.85 «and closed their... one by one». Κράτησα και στη μετάφραση αυτή την υφολογική στρατηγική για ανάλογο αποτέλεσμα.

Χαρακτηριστικό της γραφής του είναι ότι επαναλαμβάνει συνεχώς τα ονόματα των προσώπων στα οποία αναφέρεται. Θεώρησα καλύτερο να τα αντικαταστήσω με αντωνυμίες όπου αυτό ήταν πιο πρόσφορο, τακτική που η Baker στο *In Other Words* (σελ. 181) ονομάζει reference (αναφορά) για την επίτευξη κειμενικής συνοχής. Σχετικά με αυτό στον Γ. Κεντρωτή στο *Θεωρία και Πράξη της Μετάφρασης*, (σελ.137) βρίσκουμε τον ορισμό: «κείμενο είναι 'η δια συνεχούς και αδιάκοπης προσθήκης κρίκων στην αλυσίδα των αντωνυμιών ακολουθία γλωσσικών εννοτήτων'». Π.χ. σελ.83 το «Charlotte noted with a chill that Emily no longer recognized the bit of heath Charlotte had gone out...» αποδίδεται με μεγαλύτερη οικονομία ως «η Charlotte παρατήρησε με τρόμο ότι η Emily δεν αναγνώριζε πια τα ρείκια που της είχε μαζέψει» ή στη σελ.92 «The *Chronicle* bashed Thackeray too. Thackeray in return on January 12...». Προτίμησα το «Η *Chronicle* κατέκρινε έντονα και τον Thackeray. Εκείνος εις απάντηση στις 12 Ιανουαρίου...». Σελ.82 «an interested reader wrote the *Examiner* ..., the *Examiner* replied...» γίνεται «ένας ενδιαφερόμενος αναγνώστης έγραψε στον *Examiner* για να ρωτήσει για την κριτική, η εφημερίδα απάντησε...». . Ακόμη, στις σελ.82-83 σε πολύ μικρή απόσταση χρησιμοποιεί τη λέξη 'unfortunately' δύο φορές. Τη μία τη μετέφρασα 'Δυστυχώς' και τη δεύτερη 'Για κακή τύχη'. Ακολούθησα αυτήν την τακτική σε πολλά σημεία. Γενικότερα, απέφυγα τις επαναλήψεις ώστε το ελληνικό κείμενο να ακούγεται πιο φυσικό

Σε κάποιες περιπτώσεις που απευθύνεται στο αναγνωστικό κοινό του σε διαλογική μορφή χρησιμοποιεί τη λέξη 'well' όπως στη σελ.78 «Aside from their convenience... fast predictable trains made travel, well, boring» για να εκφράσει σαρκαστικά χιουμοριστική διάθεση και το παράλογο ή οξύμωρο της κατάστασης, ή στην 82 για να δηλώσει τον δισταγμό στην έκφραση της απογοήτευσης «the author of

the novel would be, well, a bit more glamorous» ή στην 86 ως δικαιολόγηση των απώτερων σκοπών του Smith «well, what an opportunity for an ambitious young writer». Μεταφραστικά χρησιμοποίησα φράσεις που θα επιτελούσαν την ίδια λειτουργία. Αντίστοιχα στη σελ.14 «κατέστησαν το ταξίδι, όσο και αν ακούγεται περίεργο, βαρετό», στη σελ.17 «η συγγραφέας του μυθιστορήματος θα ήταν, ας πούμε, λίγο πιο λαμπερή;» και στην 22 «ε, όπως να το κάνουμε, θα ήταν μιας πρώτης τάξεως ευκαιρία για έναν φιλόδοξο νεαρό εκδότη». Στο πλαίσιο της αμεσότητας του λόγου, στη σελ.82 ξανά, αναλογιζόμενος τα ψευδή προσχήματα που αφηγείται σχολιάζει την κατάσταση με ένα επιφώνημα περιγραφικό της δυσπιστίας του «Hm». Για την ελληνική απόδοση προτίμησα το ειρωνικό «Μάλιστα».

Στη σελ.83, πάλι, προσπαθώντας να δώσει την εντύπωση ότι συνομιλεί με τους αναγνώστες και για να μεταφέρει έναν τόνο ανεπισημότητας χρησιμοποιεί μια ελλιπή πρόταση – δεν υπάρχει ονομαστική φράση και ρήμα. «[Newby was]Awfully sorry». Πιστεύοντας ότι αυτό δεν θα απέφερε αντίστοιχα αποτελέσματα στο ελληνικό κείμενο το συντάσσω κανονικά περιλαμβάνοντας το εννοούμενο υποκείμενο: «Ο Newby δήλωσε βαθιά συντετριμμένος». Αλλού, σελ.90, προσπαθώντας να κρατήσει το λόγο του ανεπιτήδευτα απλό έχει μια επανάληψη: «And yet- and yet – she would be ...». Στα ελληνικά δεν θα εξυπηρετούσε η μίμηση της επανάληψης και μεταφράζω: «Αλλά και πάλι, ό,τι και να είχε συμβεί ...». Στην 92 σχολιάζει τη γενικότερη κατάσταση με μια ελλειπτική πρόταση: «Bad feeling all around», στα ελληνικά προτίμησα μια πλήρη πρόταση, πιο κυριολεκτική: «Γενικά δεν ήταν μια ευχάριστη κατάσταση.»

Αυτό, όμως, που αποτελεί και προκαλεί την ιδιαιτερότητα και δυσκολία του κειμένου είναι η εμβόλιμη χρήση των αυθεντικών χωρίων από τα έργα ή τις επιστολές των πρωταγωνιστών του βικτωριανού λογοτεχνικού κόσμου. Τα αποσπάσματα αυτά είναι γραμμένα σε άλλο ύφος, αρχαϊζουσα γλώσσα, πολλές φορές είναι ελλιπή ή αποσπασματικά και φορτωμένα με πολιτισμικά και πραγματολογικά στοιχεία και υπαινιγμούς μιας άλλης εποχής. Άλλωστε, όπως αναφέρει και ο Σ. Γραμμενίδης στο 'Η Ισοδυναμία στη Μεταφραστική Διαδικασία', (σελ.185) τέτοιες «ανομοιομορφίες στο επίπεδο της μορφολογίας και της σύνταξης» καταμαρτυρούν «τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες κάθε γλώσσας» Κάποια από αυτά ήταν εντελώς δυσνόητα και χρειάστηκε έρευνα για την αποσαφήνισή τους.

Καταρχάς, το λεξιλόγιο σε αυτά τα αποσπάσματα έπρεπε να γίνει πιο εξεζητημένο ίσως και πιο λόγιο για να μεταφερθεί το ύφος του πρωτότυπου. Π.χ. ‘πολιτεία’ αντί για πόλη (city), ‘πολίχνη’ για το town ‘θωρούσαν’ αντί έβλεπαν (beheld), ‘υπομειδιώντας’ για το gentle amusement, ‘βδελυρός’ για την πολύ “αυστηρή” λέξη execrable κλπ. Ή αντίθετα, χρειάστηκε να μειωθεί ο τόνος σε μια πιο ανεπιτήδευτη περιγραφή όπως στον σχολιασμό του Robert Haydon στη σελ.78 «Now down you go...» που σαν λύση βρήκα το συντετμημένο τύπο «Τώρα, κατεβαίνεις προς τα ‘κει». Αποσπάσματα που δημιούργησαν δυσκολίες ήταν στις σελ.79-80 η παράθεση από το βιβλίο του Albert Smith *The Struggles and Adventures of Christopher Tadpole at Home and Abroad* που έβριθε από εικόνες και πολιτισμικές αναφορές της βικτωριανής καθημερινότητας όπως «playing fantasias on bits of slate with rolls of music and Berlinwork reticules...» που αντιμετωπίστηκε με ενδελεχή διερεύνηση των συνηθειών και ηθών της εποχής για να μπορέσει στη συνέχεια να αποδοθεί μεταφραστικά. Μετά από έρευνα αποσαφηνίστηκε και η ονομασία του εκδοτικού οίκου Smith, Elder. Αρχικά νόμισα ότι πρόκειται για Smith Πρεσβύτερος, αλλά διερευνώντας πληροφορίες για τον οίκο είδα ότι υπήρχε συνεταιρισμός και ότι το Elder ήταν το όνομα του έτερου συνεργάτη.

Μεταφραστική δυσκολία προκάλεσε επίσης στη σελ.83 η παράθεση των αναμνήσεων της Charlotte για τον χαμό της αδελφής της. Το κείμενο, ιδιαίτερα πυκνό, αντηχεί τον πόνο και τη σύγχυσή της: «she was torn conscious, panting, reluctant though resolute out of a happy life.» Στην περίπτωση αυτή και βασισμένη στη θεωρία της Baker για τη σειρά των λέξεων (word order) στο *In Other Words* (σελ.110-111), προσπάθησα πρώτα να εξομαλύνω τη στριφνή σύνταξη για να απελευθερωθεί το νόημα και να αποδοθεί ευκολότερα. Γενικότερα, στη σελίδα αυτήν αλλά και στην επόμενη το χρονικό των ασθενειών αποδίδεται με ένα ιδιαίτερο, στακάτο ύφος που αποσκοπεί να τονίσει το μάταιο και αναπόφευκτο της κατάστασης. Φρόντισα να διατηρήσω το ύφος του πρωτότυπου με τις κατάλληλες επιλογές λέξεων και μιμούμενη την λιτή σύνταξή του.

Ένα απόσπασμα σχεδόν ακατανόητο ήταν η παράθεση του σχολιασμού του Thackeray για το βιβλίο του Dickens *David Copperfield*, σελ.102: «Get *David Copperfield*: by Jingo it’s beautiful – (it beats the yellow chap of this month hollow)» Μια μικρή πρόταση μεστότατης δυσκολίας, όμως. «Λάβε υπόψη σου το *David Copperfield*: Μα τω Θεώ, είναι υπέροχο – (ξεπερνά τις άλλες εκδόσεις αυτού του μήνα κατά πολύ),», σελ.34. Κατέληξα μετά από μεγάλο προβληματισμό σε αυτήν την

απόδοση λαμβάνοντας υπόψη μου τα βιβλία με το κίτρινο εξώφυλλο ('κιτρινόδετα'), τις μηνιαίες εκδόσεις των μυθιστορημάτων σε τεύχη (yellow-covered serial numbers, σελ. 86) και την πιο αρχαΐζουσα σημασία του 'hollow'.

Ενδιαφέρον, ακόμη, έχει στη σελ. 105 η παράθεση της εξοργισμένης αντίδρασης της κ. Gaskell. Τηρώντας τις αυστηρές βικτωριανές αρχές συμπεριφοράς και λεκτικής κομψότητας η εν λόγω κυρία αποφεύγει να γράψει ολόκληρες τις τολμηρές λέξεις (βρισιές) με τις οποίες περιγράφει την κατάστασή της και παραθέτει μόνο τα αρχικά τους «this c-----, d----- be h----- to it story». Στη μετάφρασή μου επιχείρησα να αποκαταστήσω τις απύσυχες λέξεις «αυτή η α[νεθεματισμένη], κ[αταραμένη] σαν κ[όλαση]» για να γίνει το κείμενο πιο κατανοητό στον Έλληνα αναγνώστη υποδηλώνοντας με την αγκύλη την απουσία τους από το πρωτότυπο αλλά και την διστακτική μου προσέγγιση ως προς την εγκυρότητα τους.

Τη χρήση αρχικών γραμμάτων αντί ολόκληρων λέξεων τη βλέπουμε σε άλλη μία περίπτωση αλλά για διαφορετικούς λόγους: σελ.102, στην παράθεση του Αιδεσιμότατου Brookfield έχουμε ΟΑ αντί Other Author που γίνεται για λόγους συντομίας κατά την επανάληψή τους στην πρόταση μιας και ολόκληρες οι λέξεις έχουν ήδη αναφερθεί άπαξ αρχικά. Διατήρησα και εδώ τη συντομογραφία ΕΣ (Ετερος Συγγραφέας) για να μεταφέρω το χαρακτηριστικό εκφραστικό ύφος της εποχής.

Αναλύοντας περαιτέρω τη μεταφραστική μου προσέγγιση και λαμβάνοντας υπόψη τα θεωρητικά δεδομένα από την κ. Φ. Μπατσαλιά (2003:283) «... πρέπει να επισημάνουμε ότι οι υφολογικές επιλογές άπτονται τόσο του σημασιολογικού επιπέδου, όσο και του πραγματολογικού και εκφέρονται μέσω λεξιλογικών και μορφοσυντακτικών δομών». Στο **πραγματολογικό** επίπεδο, λοιπόν, πολλές ήταν οι αναζητήσεις και οι παρεμβάσεις που με βοήθησαν να εξομαλύνω μεταφραστικά το κείμενό μου.

Καταρχάς, μεταφράζοντας μόνο ένα από τα έξι κεφάλαια αυτού του βιβλίου επέβαλε υποχρεωτικά την παράθεση πληροφοριών και επεξηγήσεων για τη διευκόλυνση των αναγνωστών του μεταφράσματος. Οι πληροφορίες αυτές δόθηκαν ή με τη μορφή υποσημειώσεων ή εμβόλιμα μέσα στο κείμενο. Π.χ. στην πρώτη σελίδα, 77, το όνομα Charlotte αλλά και τα υπόλοιπα που αναφέρονται εκεί διευκρινίζονται με σύντομες υποσημειώσεις. Πρόκειται όπως λέει και ο Γ. Κεντρωτής στο *Θεωρία και Πράξη της Μετάφρασης*, (σελ.139) για ένα «εξειδικευμένο

κοινωνιοκοινοπολιτικό συγκείμενο». Περιπτώσεις που η Baker στο *In Other Words* (σελ.21) ονομάζει *cultural specific concepts*. Ένας αναγνώστης εξοικειωμένος με τη δεδομένη ιστορική περίοδο και τη λογοτεχνία της εποχής θα αναγνώριζε άμεσα την αναφορά στη μεγάλη αδερφή Brontë, όμως αυτό δεν θα μπορούσα να το θεωρήσω δεδομένο και για τη φίλη της την κ.Helen Nassey ή ακόμη και για τη συγγραφέα Elizabeth Gaskell. Εξαρτάται πόσο έχει εντρυφήσει κάποιος σε μια λογοτεχνική περίοδο που δεν αποτελεί, άλλωστε και μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς του ή του εκπαιδευτικού παρελθόντος του. Παρόμοια, μια σελίδα παρακάτω διευκρινίζω μέσα στο κείμενο ότι ‘the Brontës’ που ταξίδευαν για το Λονδίνο αφορά τις ‘αδερφές Brontë’ για αποφυγή όποιων παρερμηνειών σχετικά με το ποιος έκανε το ταξίδι.

Αναλόγως, όταν γίνεται αναφορά σε κάποιο όνομα για πρώτη φορά, το συνοδεύω με την ιδιότητά του π.χ. σελ.77 «for young Walter Scott» προσθέτω «για τον νεαρό συγγραφέα της εποχής εκείνης τον Walter Scott» ή παρακάτω στη σελ.84 «Williams had known Keats» διασαφηνίζεται ως «ο Williams γνώριζε τον ποιητή Keats», στη σελ.85 «a harsh review of Shirley in the Times» επεξηγείται με το «μια δριμυία κριτική από τους Times για το βιβλίο Shirley», ή παρόμοια στην σελ.92 «in 1847 Fraser’s had noted» γίνεται «το 1847 το περιοδικό Fraser παρατήρησε», ακόμη στη σελ.78 ενώ η πρόταση «in 1837, the year of Pickwick» θα δημιουργούσε στον μέσο βρετανό αναγνώστη τους επιθυμητούς συνειρμούς για τον έλληνα έπρεπε να ξεκαθαριστεί με υποσημείωση ότι πρόκειται για το πρώτο βιβλίο του Dickens μια και αυτή η πληροφορία δεν αποτελεί υποχρεωτικό περιεχόμενο της παιδείας του ή των γνώσεών του. Εξίσου, στη σελ.95 για τον αναγνώστη που δεν είναι εξοικειωμένος με τους Άγγλους συγγραφείς σίγουρα το «read him Scott alone in the evenings» απαιτεί διευκρίνιση. Το όνομα έχει αναφερθεί ξανά, στην αρχή του κεφαλαίου, αλλά μπορεί αυτό να μην είναι αρκετό για να δημιουργήσει τον κατάλληλο συνειρμό, έτσι το «του διάβαζε μόνο αποσπάσματα από τα έργα του Scott τα βράδια» μοιάζει πιο ασφαλές. Στη σελ.83 που γίνεται αναφορά στο πιστό σκυλί της Emily Brontë θεώρησα απαραίτητο να παραθέσω παρενθετικά τη μετάφραση του ονόματος του Keeper (=Φύλακας) γιατί έχει επιτελικό ρόλο στην νοηματική βαρύτητα της παραγράφου.

Τέλος, με πραγματολογική προσέγγιση έγινε η μετάφραση κάποιων λέξεων / εκφράσεων όπως στη σελ.87 το «I never spoke 3 words to the lady», που αποδίδεται ρεαλιστικά στα ελληνικά με το «Δεν είπα παρά δύο κουβέντες στην κυρία...» ή στην 105 αν διατηρούσα στη μετάφραση της φράσης «the offspring of the tavern-based

magazine» την λέξη ταβέρνα θα έδινε λάθος διάσταση στην ερμηνεία της πρότασης μια και η ταβέρνα δημιουργεί συγκεκριμένους συνειρμούς στον έλληνα αναγνώστη.

Μια γενικότερη δυσκολία που αντιμετώπισα ήταν αν έπρεπε να αποδώσω τα ονόματα ανθρώπων, τις ονομασίες δρόμων, πόλεων, εφημερίδων, περιοδικών στα ελληνικά ή να τα διατηρήσω στο πρωτότυπο. Μετά από έντονο προβληματισμό αποφάσισα το δεύτερο για να τηρήσω την ορθότητά τους και για την αποφυγή λαθών, ως πούμε, στην προφορά τους, π.χ. το Lever θα ήταν Λέβερ ή Λίβερ; Βέβαια, κάποιες ονομασίες είναι απόλυτα αναγνωρίσιμες με την εξελληνισμένη μορφή τους όπως το Λονδίνο ή Εδιμβούργο. Αν χρησιμοποιούσα αντίστοιχα τα London ή Edinburgh θα ξένιζε χειρότερα τους αναγνώστες μου. Το ίδιο και με τις Βασίλισσες Ελισάβετ ή Βικτώρια. Όσον αφορά, όμως, τον Κάρολο Ντίκενς (πολυδιαβασμένο συγγραφέα που το ελληνικό κοινό – ακόμη και σε νεαρές ηλικίες - τον αναγνωρίζει με το εξελληνισμένο όνομα του) ή τον Δαρβίνο (επιστήμονα ευρέως γνωστό για τις θεωρίες του περί της εξέλιξης των ειδών) χρησιμοποιώ τα αγγλικά ονόματα για να έχω κοινή αντιμετώπιση όλων των ονομαστικών αναφορών. Επειδή, λόγου χάριν, τα ονόματα Θάκερεϊ (Thackeray) ή Τόμας Μακόλι (Thomas Macaulay) σε ελληνική απόδοση δεν θα ήταν το ίδιο εύκολα αναγνωρίσιμα. Εξάλλου, όπως αναφέρει και ο Σ. Γραμμενίδης στο 'Η Ισοδυναμία στη Μεταφραστική Διαδικασία', (σελ.185) ο μεταφραστής «υιοθετεί κριτήρια τα οποία πολύ συχνά έχουν περισσότερο εμπειρική παρά θεωρητική βάση.»

Όσον αφορά τη μετάφραση τίτλων βιβλίων το έκανα μόνο αν εξυπηρετούσε κάποιον σκοπό για τη ευρύτερη κατανόηση του κειμένου. Έτσι στην αρχή του κεφαλαίου μεταφράζω τα *Vanity Fair of the 'Pilgrim's Progress'* σε «Πανηγύρι της Ματαιοδοξίας του Ταξιδιού των Προσκυνητών» μια και η βιογράφος της Charlotte Brontë, η κ.Gaskell εύστοχα τα χρησιμοποιεί για να περιγράψει τη ματαιότητα του 'προσκυνήματος' στη μεγαλούπολη από ευφάνταστα, ευκολόπιστα πλάσματα δημιουργώντας έτσι τους απαραίτητους συνειρμούς. Βέβαια, για τον έλληνα αναγνώστη χρειάστηκε να δώσω τις αναγκαίες επεξηγήσεις σχετικά με αυτά τα βιβλία υπό την μορφή υποσημειώσεων. Θα ήθελα ακόμη να προσθέσω ότι επειδή η λέξη 'Progress' μπορεί να έχει και άλλες ερμηνείες εξασφάλισα την ορθότητα της μετάφρασής της συμβουλευόμενη τη Γαλλική μετάφραση του τίτλου: *Le Voyage du Pèlerin*. Μεταφράζω, επίσης, στην υποσημείωση για τον Lewis Carroll τον τίτλο του

βιβλίου του *Alice in Wonderland* (*Η Αλίκη στη χώρα των θαυμάτων*) λόγω του ότι είναι πολύ δημοφιλές στο ελληνικό κοινό και επομένως θα έπρεπε να είναι αναμφισβήτητα αναγνωρίσιμο. Για τα βιβλία που ο τίτλος είναι περιγραφικός (πχ σελ.91/26 *Hints and Directions for Authors in Writing and Publishing Their Works*) δίνω τη μετάφραση σε υποσημείωση για την πληροφόρηση του αναγνώστη.

Για τις ονομασίες εφημερίδων, περιοδικών κλπ αποφάσισα να κρατήσω τους αγγλικούς τίτλους και να μην επιχειρήσω τις μεταφράσεις τους όπως *Dublin Review* (=Η Επιθεώρηση του Δουβλίνου) ή *Morning Chronicle* (=Το Πρωινό Χρονικό) γιατί νομίζω ότι θα αυθαιρετούσα και θα χαλούσα το ύφος του κειμένου. Δεν θα ήταν παράταιρη μια μετάφραση του *Times* ως *Καιροί* ή *Εποχές*; Θεώρησα φρονιμότερο να παραθέσω ένα παράρτημα στο τέλος της μετάφρασης για εξυπηρέτηση των αναγνωστών μου.

Σχετικά με τα μετρικά ή νομισματικά συστήματα (μίλια, σελλίνια / πέννες) πιστεύω ότι πρέπει να παρέχω στον αναγνώστη μου μέσω υποσημειώσεων τις απαραίτητες αναφορές και συσχετισμούς ώστε να μπορεί να δημιουργήσει στο μυαλό του τα ανάλογα μεγέθη.

Άλλα στοιχεία που άπτονται του πραγματολογικού πεδίου είναι οι ταξικές αναφορές: *lords, ladies* ή *Gent.* που συνδέονται άμεσα με την κουλτούρα του κοινού της Γλώσσας Πηγής. Στο ελληνικό κείμενο προτίμησα το γενικότερο αριστοκράτης, -ες. Μετάφραση που κατά την Baker γίνεται με *cultural substitution* (αντικατάσταση πολιτιστικού στοιχείου), *In Other Words* (σελ.31).

Στα αγγλικά, επίσης, πολύ συχνά χρησιμοποιείται μια ποικιλία λέξεων για να περιγράψουν την ιδιαιτερότητα ενός δρόμου, π.χ. σελ.85 *Paternoster row* (= street lined with houses, δρόμος με σπίτια κατά μήκος του) ή σελ.90 *Gloucester Terrace* (= row of attached houses⁸⁴, δρόμος με όμοια σπίτια). Στην πρώτη περίπτωση χρησιμοποίησα το ουδέτερο ‘οδός’ χωρίς να επιβαρύνω το κείμενο με περιττές (ως προς τη μεταφορά νοήματος) επεξηγήσεις και στη δεύτερη δεν έκανα καμιά ιδιαίτερη αναφορά αλλά αρκέστηκα στο ‘νούμερο 76 της Gloucester Terrace’.

Ακόμη, έπρεπε, νομίζω, η λέξη ‘Mackintosh’ (σελ.79) να συνοδεύεται από τη λέξη ‘αδιάβροχο’ και σχετική υποσημείωση για να διασαφηνιστεί το νόημα στο συγκεκριμένο σημείο.

⁸⁴ Η μετάφραση των λέξεων είναι από το www.wordreference.com

Μια άλλη επιλογή επιφορτισμένη με πραγματολογικές πληροφορίες ήταν η απόδοση του ‘winter-swept moors’, σελ.83 με το επίθετο ‘ανεμοδαρμένοι’ που παρέπεμπε άμεσα στο διάσημο βιβλίο της Emily Brontë *Wuthering Heights* (*Ανεμοδαρμένα Ύψη*).

Και όπως είναι φυσικό πολλές ήταν οι επιλογές στο **σημασιολογικό επίπεδο** που επηρεάστηκαν από τις υφολογικές και πραγματολογικές επιλογές και ανάγκες αλλά και το αντίθετο.

Διαφορές που βασίζονται σε αυτό που περιγράφει η Baker ως differences in expressive meaning (ως προς την εκφραστικότητα) *In Other Words* (σελ.23) είναι οι εξής: Ας αρχίσουμε με ένα λογοπαίγνιο στη σελ.78 ενώ το «...when riding on or behind a horse» βγάζει άρτιο νόημα και δημιουργεί και έναν αστείο συνειρμό, στα ελληνικά δεν θα μπορούσε να έχει την ίδια λειτουργία γι’ αυτό αναγκαστικά πρόσθεσα: «πάνω σε ένα άλογο ή πίσω από αυτό, σε μια άμαξα». Στη σελ.79, ο χαρακτηρισμός του ανέκδοτου ως «knee-slapper» είναι απόλυτα συνδεδεμένος με την αγγλική κουλτούρα και ζωγραφίζει γλαφυρά την κίνηση που μπορεί κάποιος να κάνει συνοδεύοντας δυνατά γέλια. Στην πορεία, βέβαια, ο όρος χρησιμοποιείται σαρκαστικά για να δηλώσει το ‘κρύο ανέκδοτο’. Έτσι το μετέφρασα και εγώ χάνοντας όμως την περιγραφικότητα του πρωτότυπου. Σελ.87 «at a dinner of Winchester big wigs» οι λέξεις ‘big wigs’ ιχνογραφούν μια εικόνα συνδεδεμένη με την κουλτούρα της χώρας προερχόμενη από το ιστορικό της παρελθόν όπου οι ισχυροί, οι αριστοκράτες φορούσαν περούκες. Το μεταφράζω πιο απλά: «σε έναν δείπνο με όλους τους σπουδαίους του Winchester». Άλλη μια έκφραση που θα έχανε την περιγραφικότητά της με μια κατά λέξη μετάφραση είναι στη σελ.82 «having dipped their toes in the waters...», και έτσι την αποδίδω ως «έχοντας ακροπατήσει δειλά στον χώρο...». Ή πιο κάτω, σελ.92, η έκφραση: «Even poets were trying to climb on the bandwagon» αποδίδεται πιο ρεαλιστικά στα ελληνικά με την εν δυνάμει ισοδύναμη: «Ακόμη και οι ποιητές προσπαθούσαν να κολυμπήσουν στο νέο ρεύμα.»

Φορτισμένες πολιτισμικά είναι και οι εξής περιπτώσεις: σελ. 85 «two wax candles», στα αγγλικά υπάρχουν δύο διαφορετικές λέξεις για το κέρινο ως υλικό και για το αντικείμενο κερί. Αναγκαστικά επανέλαβα τη λέξη ως εξής: «δύο κεριά από κερί μέλισσας». Ανάλογη δυσκολία προκαλεί η εμφάνιση των λέξεων ‘author’ και ‘writing’ στον ίδιο τίτλο (*Hints and Directions for Authors in Writing and Publishing Their Works*) μια και η μετάφρασή τους πρέπει να γίνει με ομόρριζο της λέξης

‘συγγραφέας’. Ακριβώς το ίδιο δίλλημα αντιμετωπίζεται στη σελ.86 «Smith determined to get his most celebrated author together with her favorite writer» και επιλύεται με το «Ο Smith ήταν αποφασισμένος να φέρει κοντά την πιο διάσημη συγγραφέα του με τον αγαπημένο της δημιουργό». Στη σελ.92 η λέξη ‘barristers’ αναφέρεται σε συγκεκριμένο τύπο νομικού λειτουργού, κάποιος που δικηγорεί σε ανώτερα δικαστήρια. Στα ελληνικά δεν μπορεί να αποδοθεί η διάκριση και χρησιμοποιείται το ουδέτερο ‘δικηγόρος’. Στα αγγλικά πολύ συχνά αναφέρονται στη σύζυγο κάποιου παραθέτοντας μόνο το αρχικό γράμμα του επίθετου της. Επομένως, στη σελ.91 το ‘Mrs B.’ παραπέμπει άμεσα στην κ. Bungay. Στα ελληνικά δεν θα ήταν σαφές γι’ αυτό διευκρινίζω ‘την κ.Β, τη σύζυγό του’.

Σε ορισμένα σημεία η αυθεντική γλώσσα του 19^{ου} αιώνα προκαλεί δυσκολίες αφού κάποιες λέξεις έχουν διαφοροποιημένη σημασία όπως ‘invalid’ που εδώ δεν μεταφράζεται ανάπηρη, που φέρει αρνητικούς συνειρμούς, αλλά ‘ανήμπορη’, ή το ‘very terrible’ που καταπατά τον συντακτικό κανόνα για τα απόλυτα επίθετα γίνεται ‘τόσο τρομερό’.

Μου προκάλεσε προβληματισμό η μετάφραση του ρήματος ‘be’ στον τίτλο ‘What shall I be without my father?’. Αμφιταλαντευόμουν μεταξύ του ‘τι θα γίνω’ ή του ‘τι θα απογίνω’. Διαβάζοντας το σχετικό χωρίο (σελ.96) που η Marian Evans αναρωτιέται για το μέλλον της και επαναλαμβάνει τα λόγια αυτά αποφάσισα ότι το πρώτο θα ήταν πιο δόκιμο γιατί το δεύτερο υπονοεί μια αρνητικότητα υπόστασης που δεν ίσχυε στην περίπτωση της. Ο προβληματισμός της ήταν φιλοσοφικός και αφορούσε την ηθική και όχι υλιστική διάσταση της ύπαρξής της.

Χρειάστηκε, ακόμη, να εφεύρω κάποιους όρους (Baker χρήση υπερώνυμων / υπωνύμων *In Other Words*, σελ.32) για να αποδώσω τύπους μυθιστορημάτων όπως τα ‘κιτρινόδετα’ (yellow-back), κατ’ αντιστοιχία του χαρτόδετος ή δερματόδετος. Η νέα λέξη, νομίζω, θα επιτελούσε καλύτερα τον ρόλο της απ’ ότι ο πιο περιγραφικός, περιφραστικός όρος ‘βιβλία με κίτρινο εξώφυλλο’. Παρόμοια, αποφάσισα το ‘τριώροφα’ βιβλία για τα ‘three deckers’ αντί του πιο συνηθισμένου και κυριολεκτικού ‘τρίτομος’ και για το ‘silver fork novel’, μυθιστόρημα των ‘ασημένιων μαχαιροπέρουνων’ που παραπέμπει ως έκφραση σε περιβάλλον οικονομικής άνεσης και κοινωνικής ανωτερότητας.

Οι μορφολογικές ιδιαιτερότητες των δύο γλωσσών επηρέασαν, επίσης, τις επιλογές μου. (Περιπτώσεις grammatical equivalence –γραμματικής ισοδυναμίας- στις οποίες αναφέρεται και η Baker στο *In Other Words*, σελ.85-94) Στη σελ.84, το ‘like her brother and sister’ πιο οικονομικά μεταφράζεται ‘όπως και τα αδέρφια της’, αλλά σε άλλα σημεία η ανάγκη αναφοράς στο γένος του άρθρου χρωματίζει τα: στον ‘Κάρερ Μπέλ’, σελ.86, στον ‘ Τζορτζ Έλιοτ’, σελ.104, που στα αγγλικά η απουσία γένους εξασφάλιζε την ουδετερότητα που αρμόζει σε ένα ψευδώνυμο. Την ίδια δυσκολία παρουσιάζει η απόδοση γένους σε εφημερίδες ή περιοδικά, π.χ. ο *Examiner* (= *Εξεταστής*) ή η *Examiner* συστοιχίζοντας το άρθρο με την υπονοούμενη λέξη ‘εφημερίδα’. Επέλεξα το δεύτερο. Αντιστοίχως, στη σελ.95 για το απόσπασμα: «One of her hands, she [Marian Evans] told a friend,...» αναγκάζομαι αυθαίρετα να μεταφράσω «είπε σε μια φίλη» θεωρώντας ότι με τα δεδομένα της βικτωριανής εποχής θα ήταν πιο φυσικό να επικοινωνεί με μια γυναίκα απ’ ότι με έναν άνδρα. Στο ίδιο πλαίσιο, όπου χρειάστηκε, χρησιμοποίησα πληθυντικό ευγενείας θεωρώντας δεδομένα τα στοιχεία αβρότητας στις συνομιλίες εκείνης της εποχής. Έτσι, το «Come to London...», σελ.85 γίνεται «Ελάτε στο Λονδίνο...», στην 94 «Oh! you know whom I mean,...», μεταφράζεται «Γνωρίζετε ποιαν εννοώ...» (με το ποιαν να αντηχεί καλύτερα την εποχή από ότι το ποια), στην 102 το «You said», «Είπατε», στην 105 το «and then repeat the question», «τότε να επαναλάβετε την πρόταση».

Όσον αφορά μεταφραστικές τεχνικές, πέρα από ισοδύναμες εκφράσεις (σελ.86 «you are speaking to a man of the world» που γίνεται στη σελ.22 «μιλάτε άλλωστε με έναν κοινωνικά έμπειρο άνθρωπο.», ή σελ. 102 «with some half a dozen novels under his belt», «που είχε στην φαρέτρα του περίπου μισή ντουζίνα έργα», στην 35), χρησιμοποίησα και άλλες στρατηγικές όπως η μετατόπιση ή η μετατροπία, (σύμφωνα με το μοντέλο των J.P. Vinay και J. Darbelnet). Έτσι, για το πρώτο είδος έχω την αντικατάσταση επιθέτων από ουσιαστικά όπως: σελ.77 «the glare, and glitter...», «την αστραφτερή, λαμπιρίζουσα εικόνα», επιρρημάτων από δευτερεύουσα πρόταση, σελ.83 και 85 «unbelievably, unbearably...», «όσο και να είναι παράξενο, όσο και να είναι αβάσταχτο», «not long» με το «λίγο πριν φτάσει» κλπ. Ως παραδείγματα μετατροπίας έχουμε στη σελ.82 άρνηση του αντιθέτου «Not many weeks after...», «Λίγες εβδομάδες μετά», «cannot fail to ensure success», «επιβεβαιώνουν ανεπιφύλακτα την επιτυχία του», ή στην 84 «unsurprisingly», «όπως ήταν φυσικό» ή στη σελ.87 «Little did she know», «Αγνοούσε». Στη σελ.82 έχουμε

σχήμα συνεκδοχής: το «Aloud» γίνεται «Στη συζήτηση, όμως...», στη σελ. 84 αναστροφή των όρων «Charlotte in her guise ... and the middle-aged Mr.Williams...exchanged gossip..... and advice in their letters.» γίνεται « η Charlotte πίσω από το ψευδώνυμό της ...και ο μεσήλικας κ.Williams, ... είχαν ανταλλάξει στα γράμματά τους κουτσομπολιά,και συμβουλές.», ενεργητική αντί για παθητική φωνή: σελ.90 «described by Charlotte in ripe, full imagery», «που η Σαρλότ περιγράφει γλαφυρά με πληθωρικότητα εικόνων» ή το αντίθετο σελ.90 «staying once again with the Smiths», «φιλοξενούμενη ξανά στους Smith», σχέση αιτίας και αποτελέσματος στον τίτλο (δες σελ.12) κλπ.

Γενικά, υπήρχαν σημεία που η αγγλική γλώσσα υπερτερούσε και ήταν πιο περιγραφική, πιο νοηματικά χρωματισμένη ή εξέφραζε με μεγαλύτερη οικονομία περισσότερες πληροφορίες, αυτό που η Baker στο *In Other Words* (σελ.23) ονομάζει expressive meaning (εκφραστικότητα). Λόγου χάριν, έχουμε στη σελ.78 το ‘halting line’ που στα ελληνικά χρειάζεται μια φράση να αποδοθεί: «σιδηροδρομική γραμμή, με ολιγόλεπτες στάσεις κατά μήκος της διαδρομής της» ή στην 79 το «rent-a-car fashion», προσδιορισμός με ενωτικά που εξυπηρετεί το νόημα με μεγαλύτερη συντομία από ότι το «διαδικασία που θυμίζει την ενοικίαση αυτοκινήτων» ή σελ.84 ‘anguish’ που αποδίδεται με τα ‘πόνος και αγωνία’, στην 90 το ‘serial’ μεταφράζεται ‘βιβλίο που κυκλοφορούσε σε τεύχη’, σελ.91 ‘Colburn’s stand-in’, ‘Ο χαρακτήρας του Colburn στο βιβλίο’, το ‘outbid’ , ‘να δώσει μεγαλύτερη προσφορά ώστε να εξουδετερώσει τον αντίπαλό του’. Στην 94 το απλό «rattled back to his mother’s in his carriage» γίνεται «επέστρεφαν στο σπίτι της μητέρας του επιβιβασμένοι στην άμαξα του η οποία τραντάζονταν στο καλντερίμι.» ή «in her best take-charge manner» γίνεται «δείχνοντας ότι γνωρίζει καλά για τι μιλάει».

Συντακτικά, επίσης το αγγλικό κείμενο συχνά προσέφερε μεγαλύτερη οικονομία όπως στη σελ.78 «transformed England’s society and landscape» που αποδίδεται πιο περίπλοκα «μεταμόρφωσαν ριζικά την αγγλική κοινωνία και το τοπίο της χώρας», πιο κάτω η πρόταση «Railroad stalls had previously often been let to disabled ex-railroad employees, or to the widows of railroad men.» ρέει καλύτερα στα αγγλικά από ότι στα ελληνικά που δεν μπορεί να αποφύγει την επανάληψη της λέξης ‘υπάλληλος’. Στις σελ.78-79 το αγγλικό κείμενο είναι πιο γλαφυρό «Cattle pervade the thoroughfares; and long barrows of flowers, still wet with the country dew, are pushed along the road», γιατί το ελληνικό θα ακούγονταν πιο αδέξιο αν λέγαμε «[καρότσια] που σπρώχνονταν στον δρόμο» οπότε διατηρώ ένα κοινό ρήμα και καταλήγω: «Τους

δρόμους γεμίζουν κοπάδια, αλλά και μεγάλα καρότσια με λουλούδια, ακόμη βρεγμένα από την πρωινή δροσιά.» Παρόμοια στην 101, η πρόταση: «The recollection of his early consignment to the blacking factory also continued to haunt him.» χάνει τη δυναμική της στη μετάφραση γιατί πρέπει να γίνει πιο φλύαρη και ως εκ τούτου πιο άχρωμη: «Συνεχώς τον στοίχειωνε η ανάμνηση της αναγκαστικής εργασίας του σε πολύ νεαρή ηλικία στο εργοστάσιο λούστρου παπουτσιών»

Ωστόσο, βλέπουμε και παραδείγματα που η ελληνική μετάφραση ενδυναμώνεται σε σχέση με το πρωτότυπο με τη χρήση λέξεων / εκφράσεων που φέρουν πιο ισχυρούς νοηματικούς συνειρμούς ή υπαινιγμούς. Έτσι το «the Brontës were able to make», σελ.78 αποδίδεται δυνατώτερα με το «μπόρεσαν να πραγματοποιήσουν», στην 80 το «saw facing them» βελτιώνεται με το ‘αντίκρισαν’. Το ‘άραγε’ μπορεί να εισάγει μια μεγάλη πρόταση και να σηματοδοτήσει πιο νωρίς τον ερωτηματικό τύπο, σελ. 84 «was there a chance.... to the horizon?», «να υπήρχε άραγε μια ευκαιρία να ξαναδεί για μια ακόμη φορά τα μυστηριώδη κύματα που εκτείνονταν μακριά στην απεραντοσύνη και στο άγνωστο του ορίζοντα;». Στην ίδια σελίδα το ‘look forward to’ χρωματίζεται καλύτερα με το ‘αδημονεί». Στη σελ.98 για την πρόταση «She had soon agreed to act as Chapman’s assistant editor, writing, critiquing, editing, and generally running the *Westminster Review*.» αντιμετωπίζεται το πρόβλημα της εμφάνισης των ‘editor’ και ‘editing’ ως εξής: «Μετά από λίγο καιρό συμφώνησε να γίνει βοηθός του Chapman για την επιμέλεια των εκδόσεων αλλά και έγραφε, διόρθωνε κείμενα, έκανε κριτική και γενικά διοικούσε τη *Westminster Review*.»

Επίλογος

Συνοψίζοντας τα παραπάνω και έχοντας ολοκληρώσει τη μετάφρασή μου μπορώ να παρατηρήσω τα εξής: Αναλογιζόμενη τις επιλογές μου σε κάθε επίπεδο (υφολογικό, πραγματολογικό ή σημασιολογικό) βλέπω ότι επηρέασαν και επηρεάστηκαν από τα υπόλοιπα επίπεδα. Ό,τι και να διαλέξει κανείς στο ένα από αυτά θα ρυθμίσει αυτόματα και τα άλλα. Είναι αλληλοεξαρτώμενα και αλληλοεπιδρώντα. Από την άλλη πλευρά, έγινε προφανές ότι σε μερικές περιπτώσεις το πρωτότυπο ήταν πιο γλαφυρό, πιο επικοινωνιακό ή πιο αποτελεσματικό από την πλευρά της πλαστικότητας και της δημιουργίας εικόνων σε σχέση με το μετάφρασμα. Υπήρξαν, ωστόσο, και περιπτώσεις που οι μεταφραστικές επιλογές ανέδειξαν το μετάφρασμα ως πιο ζωντανό ή υπαινιχτικό. Επομένως, τα πάντα εξαρτώνται από τις ιδιαιτερότητες κάθε γλώσσας. Την ποικιλία, την ύπαρξη ή την απουσία κάποιων δομών που θα διευκολύνουν ή θα δυσχεράνουν την λειτουργικότητα και τον επικοινωνιακό στόχο των κειμένων. Σύμφωνα με την Τ. Νενοπούλου στο *Περί Ισοδυναμίας στη μετάφραση*, σελ.52 «οι επιλογές αυτές αποκαλύπτουν τη μοναδικότητα που έχει η κάθε γλώσσα, αυτό που διακρίνει τη μία γλώσσα από την άλλη, την ιστορία της, τη συνέχειά της, την εξέλιξή της.»

Δεν θα πρέπει επίσης να παραβλέψουμε και τη φυσική υπόσταση του μεταφραστή. Ο μεταφραστής κατά τον Γ. Κεντρωτής στο *Θεωρία και Πράξη της Μετάφρασης*, (σελ.263) είναι ένας ρωστήρας , ένα ρελαί ασφαλείας ανάμεσα στα δύο κείμενα. Η μετάφραση δεν γίνεται από ένα μηχανικό σύστημα αλλά από έναν άνθρωπο με τις δικές του ιδιαιτερότητες, τη δική του ιστορία ο οποίος διαθέτει το δικό του γλωσσικό ιδίωμα στη γλώσσα-στόχο και τη δική του εξοικείωση με τη γλώσσα-πηγή. Στη δεδομένη στιγμή προέβην σε κάποιες συγκεκριμένες επιλογές που θεωρώ, όμως, ότι αν ασχολούμουν ξανά με το ίδιο πόνημα σε δεύτερο ή και τρίτο χρόνο ενδεχομένως αυτές να διέφεραν.

Γενικά, η μετάφραση είναι μια ζωντανή διαδικασία που συνεχώς αλλάζει είτε το υποκείμενό της είναι το ίδιο πρόσωπο είτε διαφορετικό. Ο D.Connolly στο *‘Ο Παράγων Μεταφραστής’* (σελ. 150) αναγνωρίζει την «παροδικότητα της μετάφρασης καθότι καμιά μετάφραση δεν είναι ποτέ οριστική». Ο στόχος κάθε φορά είναι ο εκάστοτε μεταφραστής να υπηρετήσει ικανοποιητικά και να σεβαστεί τόσο το πρωτότυπο όσο και τις ανάγκες του αναγνωστικού κοινού του στη γλώσσα στόχο. Το θεμιτό αποτέλεσμα είναι να διατηρήσει με φυσικό τρόπο τον επικοινωνιακό σκοπό

του πρωτότυπου, τη λειτουργικότητά του και να προσφέρει στον αναγνώστη του μεταφράσματος τα ίδια μηνύματα και αναγνωστική απόλαυση.

Κάθε φορά που αναλογίζομαι μια πετυχημένη μεταφραστική σχέση η εικόνα που σχηματίζεται στο μυαλό μου είναι ενός ρυθμικού, αρμονικού βάλς μεταξύ των δύο κειμένων, του πρωτότυπου και του μεταφράσματος. Μια δυική σχέση που ο ένας χορευτής απορροφά το βάρος και την κίνηση του άλλου και την αντικατοπτρίζει στις δικές του κινήσεις. Το ένα κείμενο υπάρχει μέσα στο άλλο, το αντηχεί και το προβάλλει. Η συνένωσή τους είναι ένα αμάλγαμα που παράγει μελωδική συμφωνία και συναρμογή.

Ελπίζω ότι υπηρέτησα ικανοποιητικά τις μεταφραστικές απαιτήσεις του πρωτότυπου και κατάφερα να προσφέρω κάτι το ελάχιστο στον μεγαλειώδη κόσμο της βικτωριανής λογοτεχνίας. Να κάνω προσιτή σε κάποιον που δεν μιλά αγγλικά μια ενδιαφέρουσα προσέγγιση της εποχής και των πρωταγωνιστών της. Όσα χρόνια και αν έχουν περάσει τα μνημειώδη λογοτεχνικά έργα του 19^{ου} αι. από τον Charles Dickens ως τον Thomas Hardy εξακολουθούν να χαρίζουν απόλαυση, να προβληματίζουν και να σαγηνεύουν τους αναγνώστες τους. Για όσους δεν μπορούν να απολαύσουν τα πρωτότυπα έργα, οι μεταφράσεις τους ανοίγουν το παράθυρο στην ιδιαίτερη σκέψη, τη φαντασία και το όραμα αυτών των αξεπέραστων δημιουργών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική Βιβλιογραφία

Vitti Mario, (2003), *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα

Αγγέλου Άλκης (επιμ.), (1978), 'Αι γράφουσαι Ελληνίδες', *Άπαντα*, τ.5, εκδ. Ερμής, Αθήνα, σελ. 121

Βαγενάς Νάσος (επιμ.), (1996), *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας, τομ. Γ' 1830-1880*, Εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα

Κακριδής Ι.Θ., (1966), *Το Μεταφραστικό Πρόβλημα*, Αθήνα

Κεντρωτής Γ., ([1996] 2000), *Θεωρία και πράξη της μετάφρασης*, Αθήνα: Δίαυλος

Μαστροδημήτρη, Π.Δ., (1996), *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*, Εκδόσεις Δόμος, Αθήνα

Μπατσαλιά Φ., Σελλά-Μάξη Ε., (1997), *Γλωσσολογική προσέγγιση στη θεωρία και τη διδακτική της μετάφρασης*, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Κέρκυρα 1994 / Έλλην, Αθήνα

Μπατσαλιά Φρειδερίκη, (2001-2003), 'Παράμετροι της Μεταφραστικής Διαδικασίας και Συγκριτική Γλωσσολογία', Παρουσία, Αθήνα, σελ. 279-291

Νενοπούλου – Δρόσου Τώνια, (2001), *Περί Ισοδυναμίας στη Μετάφραση*, University Studio Press

Παρίσης Ιωάννης, Παρίσης Νικήτας, 2004, *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*, ΟΕΔΒ

Πολίτης Λίνος, (2003), *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα

Στεργιόπουλος Κώστας, (επιμ.), 1997, *Η Παλαιότερη Πεζογραφία μας, τομ. ΣΤ' 1880-1900*, Εκδόσεις Σοκόλη, Αθήνα

Τσοκόπουλος Βάσιος, Πασσιά Αγγελική, Χρυσοβέργης Γιάννης (επιμ.), (1998), *Οι Περιπέτειες του Βιβλίου στην Ελλάδα (1880- 1940). Ένα Ανθολόγιο*, Εθνικό Κέντρο Βιβλίου, Αθήνα

Ξένη Βιβλιογραφία

Abrams M.H. επιμ., (1986), *The Norton Anthology of English Literature, Volume 2*, W.W. Norton & Company

Applin John, (2010), *The Inheritance of Genius: A Thackeray Family Biography, 1798-1875*

Baker Mona, (1992), *In Other Words, A coursebook on translation*, London & New York, Routledge

Besant Walter, (1897), *The Queen's Reign*, 'The Transformation of Women's Status between 1837 and 1897', in *The Norton Anthology of English Literature*, σελ. 1652-1853

Connolly David, (n.d), 'Λογοτεχνική Μετάφραση: Σε τι χρησιμεύει η Θεωρία', *Η Γλώσσα της Λογοτεχνίας και η Γλώσσα της Μετάφρασης*, σελ. 13-21

Connolly David, (1998), 'Παράγων μεταφραστής' από το *Η μετάφραση της ποίησης: Προλεγόμενα μιας συζήτησης Μεταποίηση: 6 (+1) μελέτες για τη μετάφραση της ποίησης*, Αθήνα, εκδ. Ύψιλον, σελ.138-160

Eagleton Terry, (2005), *The English Novel: An Introduction*, Blackwell Publishing

Elliot George, (1855), *The Leader Journal*, 'Margaret Fuller and Mary Wollstonecraft', in *The Norton Anthology of English Literature*, σελ.1640-1646

Ellis Stickney Sarah, (1839), *The Women of England: Their Social Duties and Domestic Habits*, 'Disinterested Kindness', in *The Norton Anthology of English Literature*, σελ.1638-1640

Jacobson Roman, 'On Linguistics Aspects of Translation', σελ. 113-118

Mulock Dinah Maria, (1858), 'A Woman's Thoughts About Women, Something to Do', in *The Norton Anthology of English Literature*, σελ. 1646-1648

Nightingale Florence, (1928), 'Cassandra, Nothing to Do', in *The Norton Anthology of English Literature*, σελ. 1648-1652

Nord, C. (1997). 'Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained.' Manchester, UK: St Jerome, σελ. 4-8.

Pavel G. Thomas, (2003), *The Lives of the Novel, A History*, Princeton University Press

Pool Daniel, (1993), *What Jane Austen Read and Charles Dickens Knew*, Simon & Schuster, Touchstone, N. York

Pool Daniel, (1997), *Dickens' Fur Coat and Charlotte's Unanswered Letters*, Harper & Collins Pub., N. York

Vinay J.P./ Darbelnet J.,(1958), *Stylistique comparée du français et de l'anglais. Méthode de traduction*, Paris

Watt Ian, (1965), *The Rise of the Novel, Studies in Defoe, Richardson and Fielding*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles

Ελληνική ιστογραφία

‘Η βιβλιοθήκη στην Ελλάδα’ από <http://3gym-serron.ser.sch.gr/library/>, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

‘Ιστορία της Έκδοσης στην Ελλάδα 1830-1974: Μια επισκόπηση’ από <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=node&cnode=596>, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

‘Ιστορία της τυπογραφίας στο νεοελληνικό κράτος’ από <https://el.wikipedia.org/wiki/>, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

Καρουζάκης Γιώργος, ‘Η γέννηση και η εξέλιξη του Μυθιστορήματος’, 18 Ιουνίου, 2015 από <https://thalesandfriends.org/el/>, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

‘Κείμενα και συγγραφείς της νεοελληνικής λογοτεχνίας 1830-1880’, Διδάσκων: Αναπλ. Καθηγητής Ι. Παπαθεοδώρου, από <http://ecourse.uoi.gr/course/view.php?id=885&lang=el>, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

Κοντοειδή Γεωργία, 2016, *Η ιστορική σκιαγράφηση των Ελληνίδων συγγραφέων*, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Τμήμα φιλολογίας, Ρέθυμνο, από <http://www.academia.edu/>, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

Κουζέλη Λαμπρινή, ‘Στατιστικά στοιχεία και στιβαρή θεωρία’ από <http://www.tovima.gr/books-ideas/article/?aid=825632>, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

Νεότερη Ευρωπαϊκή Λογοτεχνία (Β’ Γενικού Λυκείου - Επιλογής) - Βιβλίο Μαθητή (Εμπλουτισμένο) από <http://ebooks.edu.gr>, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

Ντενίση Σοφία, ‘Γυναίκες πρωτοπόρες του 18ου-19ου αιώνα’, Συνέντευξη, από <http://www.oanagnostis.gr/>, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

Παπαδοπούλου Στεφανία, ‘Ελληνίδες ποιήτριες και συγγραφείς του 18ου - 20ου αιώνα’ από <http://www.paratiritis-news.gr/details.php?id=185014>, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

Παπακώστας Γιάννης ‘Η πρώτη ελληνίδα πεζογράφος’ από <http://www.tovima.gr/opinions/article/?aid=171751>, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

Περιοδικό ΕΣΤΙΑ (τεύχη ετών 1876 - 1895) από <http://logotexnika-epikaira.blogspot.gr/2009/02/1876-1895.html>, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

Ξένη Ιστογραφία

‘Nineteenth Century English. An Overview’ από <http://public.oed.com/aspects-of-english/english-in-time>, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

‘The novel is centuries older than we've been told’, Fri 23 Jul 2010 από <https://www.theguardian.com/books/booksblog>, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

Stoddard Francis Hovey, ‘The Evolution of the English Novel’, 22 September 1900, από <http://archive.spectator.co.uk/article>, pages 24-25, τελευταία επίσκεψη 16/01/2018

www.bartleby.com

www.britannica.com

www.charlesdickensinfo.com

www.en.wikipedia.org

www.goodreads.com

www.victorianweb.org

INDEX

Ονόματα

Adelaide Αδελαΐδα

Ainsworth Άνσγουορθ

Anny Άννι

Bacon & Bungay Μπέικον και Μπάνγκι

Beadnell Maria Μπίντνελ Μαρίας

Blackett Henry Μπλάκετ Χένρι

Blackwood John Μπλάκγουντ Τζον

Bradbury & Evans Μπράντμπουρι και Έβανς

Brontë Anne Μπροντέ Άνν

Brontë Branwell Μπροντέ Μπράνγουελ

Brontë Charlotte Μπροντέ Σαρλότ Currer Bell ‘Κάρερ Μπελ’

Brontë Emily Έμιλυ Μπροντέ

Brontë Maria Elizabeth Μαρία και η Ελίζαμπεθ

Brookfield Jane Μπρούκφιλντ Τζέιν

Brookfield Αιδεσιμότατος Μπρούκφιλντ

Browning Barrett Elisabeth Μπράουνιν Μπάρετ Ελίζαμπεθ

Burney Διδας Μπάρνεϊ

Carlyle Jane Κάρλαϊλ Τζέιν

Carroll Lewis Κάρολ Λιούις

Chapman & Hall Τσάπμαν και Χολ

Chapman John Τσάπμαν Τζον

Colburn & Bentley Κόλμπερν και Μπέντλι

Collins Wilkie Κόλινς Γουίλκι

Cornwall Barry ‘Κόρνγουολ Μπάρι’

Darwin Δαρβίνος

Dickens Charles Κάρολος Ντίκενς
Emerson Ralph Waldo Έμερσον Ραλφ Γουόλντο
Evans Marian Μάριαν Έβανς (‘Τζορτζ Έλιοτ’ George Eliot) Mary Ann Μαρία Άννα
Forster Φόρστερ
Gale Γκέιλ
Gaskell Elizabeth Γκάσκελ
Greeley Horace Γκρίλεϊ Οράτιος
Haydon Robert Χάιντον
Keats Κιτς
Lever Charles Λέβερ Τσαρλς
Lewes George Λούις Τζορτζ
Lynn Elisa Λυν Ελίζα
Macaulay Thomas Μακόλι Τόμας
Mackintosh Μάκιντος
Macmillan Μακμίλαν
Mill John Stuart Στιούαρτ Μιλ Τζον
Mr. Micawber κ.Μικόμπερ
Newby Νιούμπι
Nussey Helen Νάσεϊ Έλεν
Oliphant Όλιφαντ
Pendennis Πεντένις
Pool Daniel Πουλ Ντάνιελ
Procter Πρόκτερ
Rochester Ρότσεστερ
Scott Walter Σκοτ Γουόλτερ
Shaw Thomas Σο Τόμας
Smith George Σμιθ Τζορτζ
Smith Williams Σμιθ Γουίλιαμς

Surtees Robert Σέρτις Ρόμπερτ

Thackeray William Makepeace Θάκερυ

Trulock Τρούλοκ

W.H.Smith Γ. Χ. Σμιθ

Τοπωνύμια

Chapter Coffeehouse Συνοικιακό Κόφιχάουζ

Cornhill Κόρνχιλ 65

Euston Γιούστον

Gloucester Terrace 76 Hyde Park Gardens της Γκλόστερ Τέρας στους Κήπους του Χάιντ Παρκ

Haworth Χέγουορθ

Paddington Πάντινγκτον

Paternoster οδού Πάτερνοστερ

Regents Park Ρίτζεντς Παρκ

Scarborough Σκάρμπορο

Sheffield Σέφιλντ

Westbourne Paddington Πλατεία Γουέστμπουρν στο Πάντινγκτον

Winchester Γούντσεστερ

Windsor

Ονόματα Εφημερίδων - Περιοδικών

Bowl of Punch

Chronicle Χρονικά

Dublin Review Ντάμπλιν Ριβιού Η Επιθεώρηση του Δουβλίνου

Examiner Εξεταστής

Fraser Φρέιζερ

Glasgow Examiner Εξεταστής της Γλασκώβης
Household Words Λόγια του Νοικοκυριού
Morning Chronicle Μόρνινγκ Κρόνικλ Το Πρωινό Χρονικό
New York Tribune Βήμα της Νέας Υόρκης
Prospective Review Προσπέκτιβ Ριβιού Προσεχής Επιθεώρηση
Quarterly Review Τριμηνιαία Επιθεώρηση
Times
Westminster Review Επιθεώρηση του Γουέστμινστερ

Ονόματα Βιβλίων

Aurora Leigh Ωρόρα Λι
British Novelists and Their Styles Βρετανοί Μυθιστοριογράφοι και το Ύφος τους
David Copperfield Ντέιβιντ Κόπερφιλντ
Dombey and Son Ντόμπι & Υιός
Hints and Directions for Authors in Writing and Publishing Their Works Συμβουλές και Οδηγίες για Συγγραφείς για τη Γραφή και την Έκδοση των Έργων τους
Jane Eyre Τζέιν Έιρ
Mary Barton Μέρι Μπάρτον
My sister Minnie Η Αδερφή μου η Μίνι
North and South Βορράς και Νότος
Outlines of English Literature Σκιαγραφήματα της Αγγλικής Λογοτεχνίας
Pendennis Πεντένις
Pickwick Papers Τα Έγγραφα του Πίκγουικ
Shirley Σίρλεϊ
The Pilgrim's Progress Το ταξίδι των Προσκυνητών
The Tenant of Wildfell Hall Ο Ένοικος του Γουίντφελ Χολ
Vanity Fair Vanitv Fair Το πανηγύρι της ματαιοδοξίας

Voyage of the Beagle Το ταξίδι του Λαγωνικού

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πρωτότυπο Κείμενο

από το

ΤΟ ΓΟΥΝΙΝΟ ΠΑΛΤΟ ΤΟΥ DICKENS ΚΑΙ ΤΑ ΑΝΑΠΑΝΤΗΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΗΣ CHARLOTTE

ΟΙ ΚΑΥΓΑΔΕΣ ΚΑΙ ΕΙΔΥΛΙΑ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΑΓΓΛΩΝ ΒΙΚΤΩΡΙΑΝΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΤΟΥ DANIEL POOL

ΜΕΡΟΣ 3

«ΤΙ ΘΑ ΓΙΝΩ ΧΩΡΙΣ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ ΜΟΥ;» : ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΟΙ ΣΤΟ ΛΟΝΔΙΝΟ ΤΟΥ DICKENS ΚΑΙ ΤΟΥ
THACKERAY, Η ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ , ΚΑΙ ... ΤΟ
ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ ΓΙΝΕΤΑΙ ΕΥΥΠΟΛΗΠΤΟ

PART 3

"WHAT SHALL I BE WITHOUT
MY FATHER?": WOMEN NOVELISTS
IN THE LONDON OF DICKENS
AND THACKERAY, THE COMING
OF REAL MONEY, AND THE NOVEL
BECOMES RESPECTABLE

Not so many years before, in 1834, the eighteen-year-old Charlotte had written breathlessly to her close school friend, Ellen Nussey, when Ellen traveled to London, "of that great city, which has been called the mercantile metropolis of Europe." Later she wrote of "the great city which is to me as apocryphal as Babylon, or Nineveh, or ancient Rome"—so unimaginably distant and mysterious did the capital seem. "Few girls would have done as you have done—would have beheld the glare, and glitter, and dazzling display of London with dispositions so unchanged, heart so uncontaminated." The passage caused Charlotte's friend and biographer Mrs. Gaskell to note with gentle amusement in 1857 that "in these days of cheap railway trips, we may smile at the idea of a short visit to London having any great effect upon the character, whatever it may have upon the intellect. But her London—her great apocryphal city—was the 'town' of a century before, to which giddy daughters dragged unwilling papas, or went with injudicious friends, to the detriment of all their better qualities, and sometimes to the ruin of their fortunes; it was the Vanity Fair of the 'Pilgrim's Progress' to her" and, she might have added, the great, glittering city inhabited by rich lords and ladies of the novels of the eighteenth century. But then even as late as the 1770s Edinburgh was still a twelve-day journey from London for young Walter Scott.

The few years between 1834 and 1848 had radically transformed England's society and landscape. In 1829 came the first public demonstration of a steam-powered railroad; in 1837, the year of *Pickwick*, the first, halting line connected London with another part of England. By 1843 there were more than 2,000 miles of railroad track. Twelve years later there were 8,280 miles, and soon the outlines of the modern British rail system were almost complete, and the Brontës were able to make their overnight journey to London at a speed of some forty miles per hour.

The railway was taking over . . .

Aside from their convenience and remarkable ability to put distant places within rapid reach of any traveler, good, fast predictable trains made travel, well, boring. "The rapidity of railroad communication destroys the Poetry & mystery of distant places," complained the painter Robert Haydon. "You went to Windsor as an exploit for two days. Now, down you go in an hour, see it in another & home in a third." That was bad enough, but in addition, for the first time in human history, slow, steady, smooth rides on land made activities like reading when traveling feasible and enjoyable, as they were not when riding on or behind a horse. "One of the peculiarities of modern travel," the contemporary comic novelist Robert Surtees slyly put it, "is the great demand there is for books, a book to prevent people seeing the country being quite as essential as a bun to prevent their being hungry."

So in 1848, the same year the Brontës came to London, one W. H. Smith took the momentous step of opening up a reading stall of "select" books at London's Euston Station, thus far the capital's one rail terminus. Railway stalls had previously often been let to disabled ex-railroad employees, or to the widows of railroad men. In addition to old muffins, ginger beer, and the like, the stalls typically carried "cheap French novels," as Smith's nineteenth-century biographer starchily called them, "of the shadiest class," mildly off-color novels, and dreary joke-books, like a *Bowl of Punch*, hawked through the open windows

of departing trains—the latter offering "Why is an umbrella like a Mackintosh? Because it keeps off the wet!" and other similar knee slappers. By the end of 1848, Smith had bought the right to sell to railroad passengers along more than a thousand miles of track. Within a year of opening his bookstall at Euston Station, he also had a stall at Paddington Station with over a thousand books, and by 1851 he had thirty-five shops all over the country.

Smith bought up the copyrights to their best sellers from popular novelists like Ainsworth and the Irish novelist Charles Lever and then had them reprinted by Chapman and Hall in a Select Library of Fiction at two shillings apiece in a convenient one-volume format. To catch the eye of hurrying passengers the new single volumes were decorated with bright colors and then glazed to prevent the covers from getting dirty. Ultimately, patrons of the Smith stalls were able to obtain a "yellow-back," as such a volume came to be called, at the bookstall and read it in the station for a penny while awaiting their train. If they decided to take it with them to finish it, they paid an additional sum, and then dropped it off—rent-a-car fashion—at the end of their trip. The one-volume format was convenient because it was easier to carry on the train and did not take up the storage space in the small railway station stalls that three-deckers would have. More significantly, yellow-backs proved that novels could be made widely available in portable cheap formats that were neither three-deckers nor serials.

Did the Brontës note any of Smith's wares as they entered Euston Station? We do not know, but they surely entered a city that, as Mrs. Gaskell noted, had less about it of the old romance of Miss Burney's *Evelina* and more of the day-to-day energy and bustle brought to it by the new middle class chronicled by Dickens. "Morning in London. Bed-room windows are open; door-steps are drying in patches; and fresh polished brassplates and bell-pulls make your eyes blink in their brightness," wrote a minor novelist of the scene that was London in 1848. "Cattle pervade the thoroughfares; and long barrows of flowers, still

wet with country dew, are pushed along the road. Shop-men in shirt-sleeves are arranging their windows; boys in caps are playing fantasias on bits of slate to housemaids at the doors; and governesses, with rolls of music and Berlinwork reticules, are tripping about the pavements near the squares. The Bank-bound omnibuses are crowded, and all with men."

When they appeared in his shop at 65 Cornhill Street that morning of July 8, 1848, George Smith was working away in a back room, the last thing on his mind the possibility of a visit from the mysterious "Curren Bell." Nor had the sisters, acting on the spur of the moment, told Smith they were coming. Refusing to give their names, they told the clerk at the front counter that they wanted to see the publisher on "a private matter." Smith hesitated when apprised of the presence of two mysterious visitors, then went out to see them—and found "two rather quaintly dressed little ladies, pale-faced and anxious-looking" before him.

"Do you wish to see me, Ma'am?"

"It is Mr. Smith?" The Brontës saw facing them a tall, pleasant-looking young man of only twenty-five—but then he had inherited the business at twenty-two when his father died.

"It is."

They proffered a letter addressed in Smith's handwriting to "Curren Bell."

He noticed it had been opened and glanced from the letter to Charlotte suspiciously.

"Where did you get this from?"

"It was addressed to me," Charlotte said.

And then the realization dawned on Smith—"Curren Bell"! At once he took them into the tiny back room with its skylight, three chairs, and desk and fetched "a pale, mild, stooping man"—it was Mr. Williams, who had corresponded with Charlotte in her incognito of "Curren Bell." Williams listened silently as George Smith bumbled on eagerly. "Allow me to introduce you to my mother & sisters—How long do you stay in Town? You must make the most of the time—to-night you

must go to the Italian opera—you must see the Exhibition." ("I must confess that my first impression of Charlotte Brontë's personal appearance was that it was interesting rather than attractive," Smith later recalled. The heroine of *Jane Eyre* had made it clear in the novel that she was plain, but had Smith perhaps expected, somehow, that the author of the novel would be, well, a bit more glamorous?) Aloud, he was all encomia. "Mr Thackeray would be pleased to see you—If Mr Lewes knew 'Currer Bell' was in town—he would have to be shut up—" Smith rattled on. Charlotte found him attractive, businesslike—and young, she herself being a venerable thirty-two.

The sisters refused many of his offers, though the chance to see her idol tugged at Charlotte. ("I regard Mr Thackeray," she had written Mr. Williams, "as the first of modern masters, and as the legitimate high priest of Truth.") "But when I found in further examination that he could not venture to ask such men as Thackeray etc. at a short notice, without giving them a hint as to whom they were to meet, I declined even this—I felt it would have ended in our being made a show of." They did march over at some point during their visit to confront Mr. Newby in a meeting whose course, alas, has not been recorded. And George and his sister took the Brontës to the opera. (The sisters had put up at the dismal old Chapter Coffeehouse favored by their father.) And then Charlotte and Anne returned to the north, having dipped their toes in the waters of the London literary world.

Some things did not change, of course. Not many weeks after the Brontës' visit to London the execrable Newby advertised the novel *My Sister Minnie* in the *Times* with a quotation from the *Examiner* intimating that the novel's "merits cannot fail to ensure success." Unfortunately, when an interested reader wrote the *Examiner* to ask about the review, the *Examiner* replied that it had never reviewed the book. Hmm. The next week Newby wrote in to apologize for the dreadful mistake (made, naturally, he said, by the printer). The paper, of course, from which the laudatory quote had been taken was the much less prestigious *Glasgow Examiner* (but "a paper of high literary

reputation in the north," Newby solemnly observed). Unfortunately, the careless printer had simply omitted the word *Glasgow* from the newspaper's title in composing the ad. Awfully sorry—whereupon the *Examiner* pointed out another ad of Newby's, which had used a warm endorsement by the *Examiner* of Anne Brontë's *The Tenant of Wildfell Hall*—except that the *Examiner* had not reviewed the book until *after* Newby's ad for it had appeared.

Meanwhile the Brontës' private life had suddenly and terribly turned utterly grim. It began with the illness of brother Branwell (of whom so much had been hoped). He had tried painting, writing, and then tutoring—all unsuccessfully. He fell ill and began to waste away, cough, lose weight and lose sleep. The sisters had nursed him, and then he had suddenly taken a turn for the worse and on September 24, 1848, only two months after their trip to London, had died.

A few weeks later, it was Emily's turn to fall ill. She became prey to a persistent cough, then grew emaciated and pale, but, characteristically solitary and independent, refused to see a doctor. On Tuesday, December 19, not yet three months after Branwell's death, Charlotte noted with a chill that Emily no longer recognized the bit of heath Charlotte had gone out to find for her that day on the winter-swept moors that her sister loved so dearly. Emily became more tired and listless, suffered suddenly a great pain, and then, at about two in the afternoon, she died. "It was very terrible," a shaken Charlotte recalled, "she was torn conscious, panting, reluctant though resolute out of a happy life."

Emily was only thirty years old.

And so there was yet another Brontë funeral in the dismal churchyard. Emily's faithful dog, Keeper, howled mournfully day after day at the door of his mistress's room. "Charlotte, you must bear up," begged the old man who had been surprised at the quality of her writing and who had now lost his wife and four children. "I shall sink if you fail me."

And then unbelievably, unbearably, Anne Brontë, too, fell

ill—deadly ill. In January the shy twenty-eight-year-old began losing her appetite and feeling tired and chill, like her brother and sister before her. A specialist saw her and made it clear she would soon die. Surrounded by the moors, rarely traveling, she had only once seen the sea—and fallen in love with it. Now, weakening steadily, daily, was there a chance she could once more view the mysterious waves that stretched away vast and unknowable to the horizon?

A carriage was ordered to take the ailing woman and her older sister on the first stage of the journey to Scarborough on the coast. Carefully, the weakened invalid was made comfortable in the vehicle; they transferred to a train, bystanders springing forward to lift her in and out of the railway carriages when they saw her wasted condition. They arrived on May 25 at Scarborough, where they set up in a small boarding house. By Sunday, two days later, Anne seemed too sick even to go to church. Charlotte offered to stay home to look after her, and that afternoon the two sisters sat and watched as the sun set in spectacular beauty over the ocean. The next day as they carried her to the sofa to make her comfortable, Anne read the anguish on her older sister's face. "Take courage, Charlotte, take courage," she whispered—and then Anne, too, was dead.

Even before these tragedies, Charlotte in her guise of "Currer Bell" and the middle-aged Mr. Williams of Smith, Elder had exchanged gossip, descriptions of the country, literary talk, and advice in their letters. Williams had known Keats, after all, written himself, and worked for the firm that did the lithographs for Darwin's *Voyage of the Beagle*. Charlotte had begun, in fact, to look forward to the letters from London with a good deal of anticipation. "I can give you but a faint idea of the pleasure they afford me," she observed once, "they seem to introduce such light and life to the torpid retirement where we live like dormice," who, of course, spent the winters curled up in hibernation.

Upon Anne's death the sole survivor of the six Brontë children, Charlotte turned unsurprisingly for a measure of comfort

and solace to her literary confidant. "A year ago—had a prophet warned me how I should stand in June 1849," she wrote numbly to Williams, "I should have thought—this can never be endured." And now "it is over." "Branwell—Emily—Anne are gone like dreams—gone as Maria and Elizabeth went twenty years ago. One by one I have watched them fall asleep on my arm—and closed their glazed eyes—I have seen them buried one by one—" And yet she had, somehow, endured it. But these tragedies had occurred in a family unusually close-knit and thrown in on itself. "The great trial," she wrote Ellen Nussey, "is when evening closes and night approaches—At that hour we used to assemble in the dining-room—we used to talk." And now? "Now I sit by myself."

She had not wanted to be lionized before—and still didn't. But the incognito of Currer Bell was at last beginning to unravel, and perhaps, too, the unspeakable loneliness of the now desolate Haworth made some company and socializing seem less repellent. George Smith was kind, writing to her to ask how she was and to offer his support. Come to London, he said. She set off for the city at the end of November to visit the Smiths. No more of the forbidding Chapter Coffeehouse of Paternoster Row where the sisters had stayed on their first visit, but instead, the Smiths insisted, she must stay with them. In the pleasant, family atmosphere of their home at Westbourne Place, Paddington, she received the balm of thoughtful, solicitous attention—"Fire in my bedroom evening and morning—two wax candles—"—the most expensive kind—"&c., &c."

Her tiny stature and emotional vulnerability inclined the otherwise watchful Mrs. Smith (who feared unwise entanglements by her son with single females) to collude with him in keeping a harsh review of *Shirley* in the *Times* away from their guest. Even in the midst of all her siblings' illnesses, Charlotte had been able to keep working away at her novel on the subject of the Luddite riots, although she claimed "I have no knowledge of politics." The book had been published not long before she arrived in London, and the Smiths tried in vain to hide the

unfavorable article from her. Ever determined to face the worst, however, Charlotte insisted on reading the stinging *Times* review. Through the paper, Mrs. Smith caught a glimpse of "tears stealing down the face" of the tiny woman as she read the review.

Smith determined to get his most celebrated author together with her favorite writer, Thackeray. (Significantly, Charlotte did not like Dickens' writings well enough to want to be presented to him.) Smith, of course, wanted to please Charlotte, but if in the process he could have an excuse to talk to the now increasingly famous author whose work he had in fact once vainly offered to publish when Thackeray was working on *Vanity Fair*—well, what an opportunity for an ambitious young publisher. Thackeray, of course, had thought *Jane Eyre* terrific, so, yes, he would come to dinner to meet "Currer Bell," he said. Smith cautioned the great writer not to do or say anything to anyone else that would blow Charlotte's cover as the author of *Jane Eyre* and *Shirley*. But, of course, said Thackeray to Smith, "you are speaking to a man of the world."

Discretion regarding Charlotte Brontë's identity was perhaps not Thackeray's major concern at the moment, however. He was only some weeks recovered from an almost fatal illness, one that had interrupted serialization of his new novel. In June of 1848, the month *Vanity Fair* concluded, Thackeray had agreed with Bradbury and Evans to do another novel for them, this time an autobiographical work about a young writer, Pendennis. The first of its new yellow-covered serial numbers began to appear in November 1848.

And, of course, Thackeray was also undergoing the torment of the allegations about he and Charlotte Brontë being lovers that gossips like Jane Carlyle found so titillating. Through George Smith, Thackeray had gallantly relayed to Charlotte the information that the two of them were rumored to be lovers to spare her the shock of the story reaching her from some other source. "The very fact of his not complaining at all and addressing me with such kindness," Charlotte wrote in reply to

Mr. Smith Williams of her unwitting faux pas, "increases my chagrin." Little did she know that meanwhile Thackeray was furious. "My friend Gale at a dinner of Winchester big wigs had heard that I was a wretch with whom nobody should associate," he wrote a few years later, as the *Jane Eyre* mistress story continued to circulate, "that I had seduced a governess named Jane Eyre by whom I had ever so many &c." Never mind that it was utterly untrue. "The story of Jane Eyre, seduction, surreptitious family in Regents Park, &c., which you may or mayn't have heard, all grew out of this confounded tradition," he wrote in 1856. "I never spoke 3 words to the lady and had no more love for my Governess than for my grandmother."

And now here they were to have dinner together, at George Smith's. Charlotte had only a small breakfast on the day set for the big dinner with her literary idol, and then, in an attack of nerves at the prospect of meeting Thackeray, ate nothing thereafter. Her imposing literary hero showed up at the Smiths at seven, and Charlotte stayed in the background as the guests foregathered. "When Mr Thackeray was announced and I saw him enter, looked up at his tall figure, heard his voice the whole incident was truly dream-like—I was only certain it was true because I became miserably destitute of self-possession." She and Thackeray were not introduced, and then, as dinner was announced, he went up to her, offered his hand, and said, "Shake hands." And then the four-foot-nine woman and the six-foot-three giant went down to dinner.

Later, when the ladies, following custom, had retired at the dinner's conclusion, Smith offered the famous novelist a cigar, which was then still something of a rare indulgence. The great man puffed away until, after the passage of a suitable interval, he and Smith made their way to the drawing room to rejoin the fair sex. Keep her incognito, Smith had warned. She does not want publicity or notoriety. As they approached the ladies Smith was therefore horrified to hear Thackeray advance on Charlotte—had he had too much to drink?—quoting directly from *Jane Eyre*, "'sweetbrier and southern wood, jasmine, pink

and rose, had long been yielding their evening sacrifice of incense. This new scent was neither of shrub nor flower. It was—I knew it well—it was the scent of Mr. Rochester's cigar."

Mr. Rochester's cigar?

Smith was appalled. Even in that pre-Freudian era, it was at the very least an astoundingly gauche remark. To those who recognized the passage it hinted ostentatiously at Charlotte's carefully guarded literary identity. In addition, it evoked one of the lushest and most suggestive scenes in her novel, one in which the heavy, deeply scented warmth of an English summer evening—described by Charlotte in ripe, full imagery—set the scene for an erotically charged exchange between the lonely governess and her moody employer. And was not this fictional relationship the very same one in which both the anonymous reviewer in the *Quarterly Review* and countless ordinary Londoners had claimed to have seen depicted the illicit relationship of Thackeray and his governess "Currer Bell"?

Charlotte was horrified—and shot George Smith an accusing glance. What did Thackeray think he was doing?

And yet—and yet—she would be back to London again. She returned to Haworth, but now it was only she and her father of the once numerous Brontës who survived, and she must have found the parsonage wearisome and oppressive. So she returned to London in early June 1850, staying once again with the Smiths, but this time at their new home at No. 76, Gloucester Terrace in Hyde Park Gardens, and the two literary giants tried again. Thackeray paid a two-hour morning call on Charlotte at the Smiths—and, perhaps in revenge for his embarrassment of her on her last visit, Charlotte spent the time calling Thackeray's attention to the things that were wrong with his books (he was frivolous, she said), Smith witnessing Thackeray trying to defend himself in what the publisher termed a "queer scene."

Thackeray was already being arraigned for an irresponsible use of his gifts. In his new serial, *Pendennis*, Thackeray had

painted a ludicrous, irreverent portrait of the literary world of his youth, including those colorful old novel publishers Colburn and Bentley, whom he portrayed, respectively, as Bacon and Bungay. "It was at the period when the novel called 'fashionable' was in vogue among us," wrote Thackeray, harking back to the days of the silver fork novel. "Bungay knew no more about novels than he did about Hebrew or Algebra, and neither read nor understood any of the books which he published and paid for; but he took his opinions from his professional advisers and from Mrs. B." Colburn's stand-in, Thackeray made clear, was driven largely by a mindless competition. "Bacon, when he found out Bungay was about to [buy Pendennis's novel], of course, began to be anxious, and curious, and desired to outbid his rival." His ridicule of Bacon and Bungay and more made for a portrait of the literary community sufficiently rancid for the *Morning Chronicle* to remark in January 1850 that *Pendennis* was responsible for "fostering a baneful prejudice" against writers.

Which was all right except that it had seemed that the novel as a genre was finally beginning to become respectable. The publication of *Vanity Fair* plus *Dombey*, *Jane Eyre*, and Mrs. Elizabeth Gaskell's *Mary Barton* was a sign that at last status and respectability had shifted decisively away from poetry, whose prestige had been at its height during the Romantic era. In his 1849 *Outlines of English Literature* Thomas Shaw announced that "the prevailing literary form, or type, of the present age, is undoubtedly the novel—the narrative picture of manners; just as the epic is the natural literary form of the heroic or traditional period." "The novel is now what the drama was in the reigns of Elizabeth and James I," said the *Prospective Review* in 1849. Sure sign: how-to books for the aspiring novelist were now in evidence. The 1842 *Hints and Directions for Authors in Writing and Publishing Their Works* suggested helpfully that for those undertaking a three-decker, three volumes of 300 to 324 pages each with twenty-six lines to a page was the standard; another how-to book pegged the requisite length at 300 pages per volume, with ✓

twenty-two lines a page of eight words per line. In a backhanded tribute to the novel's new popularity, the *Dublin Review* in September 1849 even discussed what it called "a strange, but often-repeated, offer 'to make the literary reputation' of any aspirant after fame, by composing, and allowing to be published under his name, any sort of work, from a three-volume romance to a shilling pamphlet." Even poets were trying to climb on the bandwagon. Elizabeth Barrett Browning decided in October 1844 that "a true poetical novel—modern, and on the level of the manners of the day—might be as good a poem as any other, and much more popular besides," and she set to writing the book-length *Aurora Leigh* to translate her insight into action.

Despite novels becoming all the rage, in 1847 *Fraser's* had noted "the unwillingness of literary men to own themselves professional authors; they almost all pretend to be barristers or gentlemen at large." To an author in 1847 who went to get the birth of his child officially registered, the registrar suggested, when filling in the father's occupation, "We'll say Gent." and began to inscribe the abbreviation in the register until he was seized by doubt: "I suppose, sir, authors rank as gents?"

So on January 5, 1850, when *Pendennis* was beginning to appear, Forster leaped in to chastise Thackeray in the pages of the *Examiner* for a "disposition to pay court to the non-literary class by disparaging his fellow-laborers." The *Chronicle* bashed Thackeray, too. Thackeray in return on January 12 wrote in a letter to the *Chronicle* that Forster seemed to suggest that in some of his actions Thackeray might be simply a "rogue and a cheat." Bad feeling all around.

Now, five months later, Thackeray asked Smith and Charlotte to dinner at his home the same day she criticized him at the Smiths', and he invited some of the leading literary lights or hangers-on of the city, including Mrs. Brookfield, a Mrs. Procter, who was married to the poet "Barry Cornwall" to whom Thackeray had dedicated *Vanity Fair*, and her beautiful young daughter, Adelaide. As dinner time drew near, Thackeray paced up and down the room. The Thackeray girls, now aged thirteen

and ten, had been allowed to stay up to enjoy the great occasion. When the carriage arrived, their father went out into the hall and fetched in Mr. Smith and Charlotte. Everyone, apparently, was in a serious mood. After they had adjourned to the dining room, Charlotte, her morning anger evidently spent, was mesmerized by her host, gazing at him with a reverent concentration as she answered his remarks, not eating while he murmured to her as he carved the meat.

But as the evening wore on, the crackling, witty, insightful literary conversation that everyone had so anticipated failed to materialize. (Was Charlotte's social unease, in addition to her normal shyness, a factor? Cattily, Mrs. Brookfield noted for future generations that Charlotte was wearing an ill-fitting hairpiece in an effort to conceal her high-domed forehead.) When dinner was finally over and the ladies retreated to the study, Charlotte sank down on the sofa and began a quiet conversation with the Thackerays' aptly named governess, a lady with the Dickensian name of Miss Trulock.

The lovely Mrs. Brookfield finally ventured to say in a desperate conversational gambit that she hoped Charlotte Brontë liked London.

There was a silence.

Did the astute Charlotte pick up on the heavily charged interpersonal tension between the lonely Thackeray and the beautiful Jane Brookfield, flattered at the attention now paid to her by the novelist friend of her, alas, increasingly unsuccessful husband?

"I do and I don't," came back Charlotte's curt reply finally to Mrs. Brookfield's remark about London—which was about as insightful a comment as Charlotte apparently offered that evening.

The dismal tone of the evening was ultimately too much for Thackeray. After Charlotte and her publisher finally said their farewells, Anny flitted through the hall and spotted her father opening the front door with his hat on. When he saw Anny, he silently put his finger to his lips, then stepped out of the house—

and quietly shut the door behind him, leaving a drawing room full of ladies all wondering where was Mr. Thackeray? Where, indeed? "I vaguely answered that I thought he was coming back," said Anny, but he didn't. He had fled, abandoning his sinking, if not sunken, party, for refuge at his club.

Meanwhile Charlotte and George Smith rattled back to his mother's in his carriage. Young Miss Procter was quite good-looking, as Charlotte had noticed—as she had also noticed George Smith's interested appraisal of Miss Procter's charms. In the carriage, Charlotte now leaned forward and in her best take-charge manner put her hands on her young publisher's knees. "She would make you a very nice wife," she said to the startled Smith. Who? "Oh! you know whom I mean," she said knowingly. An interesting interchange, considering the rather familiar nature of such a gesture by an unchaperoned, unmarried woman to a single man in that era when unmarried members of the opposite sex did not even address each other by their first names—unless engaged.

Was it just Charlotte? Was it that publishers were so sexy? Or was it in part a function of the fact that in few other environments in that era did women meet men in the workplace on an equal—or almost equal—footing except in the field of letters? By virtue of her intellectual or literary gifts, a female novelist or writer might be thrown together on a basis of at least some professional equality with a man, if he were her publisher.

The closeness between many publishers and their authors was a function of an old-fashioned gentlemanliness, perhaps, and the small and intimate one-to-one scale of author-publisher relations in those days when publishing was a family affair; publishers like Smith could even put up a visiting author like Charlotte Brontë in their homes. It also doubtless reflected the increasing care that sensible publishers bestowed on their best-selling writers, who were responsible for ever-larger shares of their firms' revenues. Indeed, Smith would later help Mrs. Gaskell buy a house when she switched to his firm from Chapman and Hall; Henry Blackett would offer to personally

escort Mrs. Oliphant back from Rome when her husband died there (and the publisher John Blackwood immediately sent her a £200 loan). The Macmillans helped Lewis Carroll to get theater tickets (always on the far right side because he was deaf in the right ear and always at least some rows back so the arm waving of the conductor wouldn't distract him) and even to get his watch repaired. And her faithful publisher John Blackwood purchased a pug on which the childless Marian Evans ("George Eliot") could lavish affection and provided Evans and her companion, George Lewes, with opera tickets.

Which still did not altogether answer the question: What happened when the writers were single, youngish women and their publishers psychologically, as well as legally, available?

After caring for her widowed father for some thirteen years after her mother had died, the twenty-nine-year-old Marian Evans had found herself to all intents and purposes alone in the world upon his death in 1849. She had mended clothes, read him Scott alone in the evenings, and made the household's mince pies and currant jelly while reading and studying intensely. (When it came to writing of rural life, she knew what she was talking about. One of her hands, she told a friend, was wider than the other because of all the butter and cheese she had had to make over the years.)

And now upon her father's death there she was with no dependents and no relatives with whom it would be both convenient and interesting for her to stay. But she had a talent for writing articles and doing translations, including that of a fifteen-hundred-page German life of Jesus, which she did for an energetic and politically liberal, not to say radical, young London publisher named John Chapman (no relation to Dickens' publisher), who had also become the publisher of Carlyle's friend Ralph Waldo Emerson. Evans' father had left her only £2,000, which, with the best management in the world, would not yield her more than £90 a year. She was also, at least in theory, somewhat of a liberal thinker, having to her father's

horror broken away from the church when she was a young adult after being earnestly devout. "Our little humbug of a queen is more endurable than the rest of her race because she calls forth a chivalrous feeling," she grumbled during the revolutionary unrest of 1848, "and there is nothing in our constitution to obstruct the slow progress of *political* reform. This is all we are fit for at present."

What a coincidence. In addition to publishing works like the much-praised English translation of Jesus' life that Marian had done, the handsome and charming young John Chapman had taken over a radical quarterly called the *Westminster Review* from John Stuart Mill's father. To a freethinker like Marian (she had changed the spelling of her first name from "Mary Ann" after a trip abroad), the *Review* had the gratifying distinction of being barred by the Merchants Library in Sheffield, banned on the grounds of heresy from the Edinburgh Select Subscription Library, and being unavailable anywhere in the city to the 100,000 inhabitants of Nottingham.

Then why not go to London, where she could perhaps work as a professional writer. The Chapmans' home (for there were a Mrs. Chapman and three children) had been built as a hotel and was too big for the Chapmans alone. The publishing shop was on the first floor of the house and the apartments of the family and boarders above, and, in fact, the Chapmans were in the habit of renting out rooms for forty-five to fifty shillings a week. Notable literary folk, including Horace Greeley and Emerson on an 1848 visit, had stayed there.

She was not altogether at ease, true, about her newfound independence. "What shall I be without my Father? It will seem as if a part of my moral nature were gone. I had a horrid vision of myself last night becoming earthly sensual and devilish for want of that purifying restraining influence." She was earnest, shy, and no beauty, but she had had a crush on her language teacher as a girl, and a young painter had proposed to her in 1845. She was not unduly humble about her abilities. In late 1850, she had met a woman named Eliza Lynn, a writer for

the *Review* and a former boarder with the Chapmans, who was supporting herself by her writing. Marian found her unimpressive; if Miss Lynn could do it, so could she. Before long Marian had packed up her things and headed for London, where in January 1851, she moved into a distant, tiny upstairs room at the Chapmans'. She had soon agreed to act as Chapman's assistant editor, writing, critiquing, editing, and generally running the *Westminster Review*.

σελ. 101

→ A figure as prominent as Dickens was by now could be pardoned for looking back over his life to contemplate writing it up with confidence the public would be interested. In 1845 Dickens was thirty-three, and sometime between 1845 and 1847 he had written part of an autobiography, only to discard it upon reaching the period in his life when he had suffered his humiliating rejection from Maria Beadnell. He burned the autobiography, in fact, at the bitter memory of her rejection. The recollection of his early consignment to the blacking factory also continued to haunt him. "It is wonderful to me how I could have been so easily cast away at such an age," he wrote in midlife of the unconcern with which, it seemed to him, his parents had abruptly dropped any plans to provide their son with a good education. "Even now, famous and caressed and happy, I often forget in my dreams that I have a dear wife and children; even that I am a man; and wander desolately back to that time of my life." There were the walks in which Dickens haunted the streets of London at night. Perhaps because the sense of abandonment and imagined worthlessness was so great, night alone seemed to alleviate the pain—"In my walks at night I have walked there often, since then, and by degrees I have come to write this." No one—not even his wife and children—had learned of this period except Forster.

Yet the urge to tell his story was still strong.

So, having abandoned an actual autobiography, Dickens in early 1849 went swiftly to work on a fictional one. Significantly,

it was his first novel to be written in the first person, and one in which Mr. Micawber, an improvident, self-deluding fool who talks in the long-winded, pompous fashion of Dickens' father, would play a prominent role. Thackeray lauded the new novel into which all Dickens' feelings of being abandoned were now being poured. "Get *David Copperfield*: by Jingo it's beautiful—(it beats the yellow chap of this month hollow)," Thackeray told his friend the Reverend Brookfield—although he then told Jane Brookfield that, of course, one reason *David Copperfield* was so good was that Dickens was finally learning from Thackeray. "It pleases the other Author to see that Dickens who has long left off alluding to his the OA's work has been copying the OA, and greatly simplifying his style and foregoing the use of fine words."

Or was he?

"You said it had affinity to *Jane Eyre*," said Charlotte Brontë to Mr. Smith Williams when Smith, Elder sent her a copy of *David Copperfield*, noting similarities between the two books. "It has now and then—" Was Dickens' use of the first person in *David Copperfield* influenced by Charlotte's publication of the first-person *Jane Eyre* the year before (though Dickens claimed not to have read it), as well as by his destroyed autobiography? Perhaps. But reading *Copperfield* made Charlotte once again realize what a provincial and retiring country person she was. "What an advantage has Dickens in his varied knowledge of men and things!" she marveled of the book.

"The big Babylon," Charlotte Brontë called London. Her admiration for Dickens' wide knowledge and the conflict of Charlotte and Thackeray in some measure reflected differences between the bustling new industrial city versus the country. She was still only a shy country dweller, after all, and Dickens was a world-famous, urban—and increasingly urbane—master of the novel with some half a dozen novels under his belt. And "the Novels of Dickens and Thackeray are, most of them, novels of London," wrote the author of *British Novelists and Their Styles* in 1859. "Dickens and Thackeray might well be consid-

ered as the founders of a peculiar sub-variety of the Novel of English Life and Manners, to be called 'The British Metropolitan Novel.'" Dickens, a London dweller almost his entire life, knew every inch and street of London virtually by heart and had basically no feel for nor interest in the English countryside. Thackeray rarely set foot in the countryside except to visit and was an inveterate clubman and diner-out. He loved the fact that the capital city "has a tough work-day appearance so much the better—look how every body is pushing forward and looking onward, and anxiously struggling . . . O this London is a grand place for scheming, and rare fun for a man with broad shoulders who can push through the crowd." His friend the essayist and statesman Thomas Macaulay, equally, was an urbanist. "Nature holds no allure for me," he wrote at age fifteen, and like Dickens, he loved to take long walks though the city he adored.

Love of the countryside, its flora and fauna and its freedom from the bustle and noise of the city, makes an appearance only in the fiction of the women—like Mrs. Gaskell, the Brontës, and "George Eliot." The countryside, the changing of the seasons, and the flowering of hedgerows and cottage gardens are all depicted with a love and nostalgia that consciously and genially equates the good and the rural. For opportunity, Marian Evans sought out London, but even she never managed to feel altogether at home there. While it would become her companion George Lewes' dream to start his own publishing house, Marian, characteristically, would dream "of a nook quite in the country, far away from Palaces crystal or otherwise, with an orchard behind me full of old trees and rough grass, and hedgerow paths among the endless fields where you meet nobody." Like Charlotte Brontë and Mrs. Gaskell, she remained a country girl at heart. "In the meantime the business of life shuts us up within the environs of London and within sight of human advancement, which I should be so very glad to believe in without seeing," she would write dryly.

Perhaps not altogether coincidentally, the women disliked

the city-based genre of the serial, the offspring of the tavern-based magazine, with its rapid pace, sometimes helter-skelter development, and its need for month-after-month invention on a relentless deadline. It was not a part of the world in which they daily lived and worked, as it was for journalists, magazine writers, and editors like Thackeray and Dickens. Charlotte declined an offer in early 1851 from the *New York Tribune* to do a serial and likewise a suggestion from George Smith later that year that she do a serial novel. No. Unless perhaps you "give Currer Bell the experience of a Thackeray or the animal spirits of a Dickens," she replied, "and then repeat the question. Even then he would answer, 'I will publish no Serial of which the last number is not written before the first comes out.'" Likewise, Mrs. Gaskell would find it virtually impossible to write her novel *North and South* serially for Dickens' magazine *Household Words* under the pressure created by the insatiable weekly demand for more, more, more. "I believe I've been as nearly dazed and crazed with this c____, d____ be h____ to it story as can be," she had told a friend frantically as the weeks wore on. It produced, she said, "some of the most felling headaches I ever had in my life." And still the sales of the magazine fell.

There were, in fact, few serialists except Dickens and Thackeray who consistently used the format—Charles Lever tried, as did others—but of the major authors only Dickens stayed the course, book after book, novel after novel. Indeed, at the height of the vogue for serials, in the late 1830s, there were no more than fifteen serials appearing a year. In the 1840s, there were only five a year, and by the late 1860s, the number had shrunk to just one or two annually. But then writing a serial called for a relentless drive, month after month, perhaps only really congenial to someone at the mercy of his own demons, someone not happy unless he walked ten, fifteen, twenty miles a night through the streets of London, as Dickens did, trying to burn off the restlessness in his brain.

The great women writers of Victorian England were never altogether at home in London, despite its many attractions.

the city-based genre of the serial, the offspring of the tavern-based magazine, with its rapid pace, sometimes helter-skelter development, and its need for month-after-month invention on a relentless deadline. It was not a part of the world in which they daily lived and worked, as it was for journalists, magazine writers, and editors like Thackeray and Dickens. Charlotte declined an offer in early 1851 from the *New York Tribune* to do a serial and likewise a suggestion from George Smith later that year that she do a serial novel. No. Unless perhaps you "give Currer Bell the experience of a Thackeray or the animal spirits of a Dickens," she replied, "and then repeat the question. Even then he would answer, 'I will publish no Serial of which the last number is not written before the first comes out.'" Likewise, Mrs. Gaskell would find it virtually impossible to write her novel *North and South* serially for Dickens' magazine *Household Words* under the pressure created by the insatiable weekly demand for more, more, more. "I believe I've been as nearly dazed and crazed with this c____, d____ be h____ to it story as can be," she had told a friend frantically as the weeks wore on. It produced, she said, "some of the most felling headaches I ever had in my life." And still the sales of the magazine fell.

There were, in fact, few serialists except Dickens and Thackeray who consistently used the format—Charles Lever tried, as did others—but of the major authors only Dickens stayed the course, book after book, novel after novel. Indeed, at the height of the vogue for serials, in the late 1830s, there were no more than fifteen serials appearing a year. In the 1840s, there were only five a year, and by the late 1860s, the number had shrunk to just one or two annually. But then writing a serial called for a relentless drive, month after month, perhaps only really congenial to someone at the mercy of his own demons, someone not happy unless he walked ten, fifteen, twenty miles a night through the streets of London, as Dickens did, trying to burn off the restlessness in his brain.

The great women writers of Victorian England were never altogether at home in London, despite its many attractions.

And their hesitant attitudes toward the city would show in their writing.